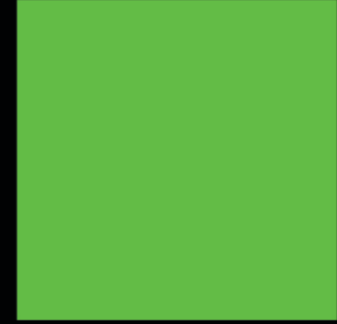

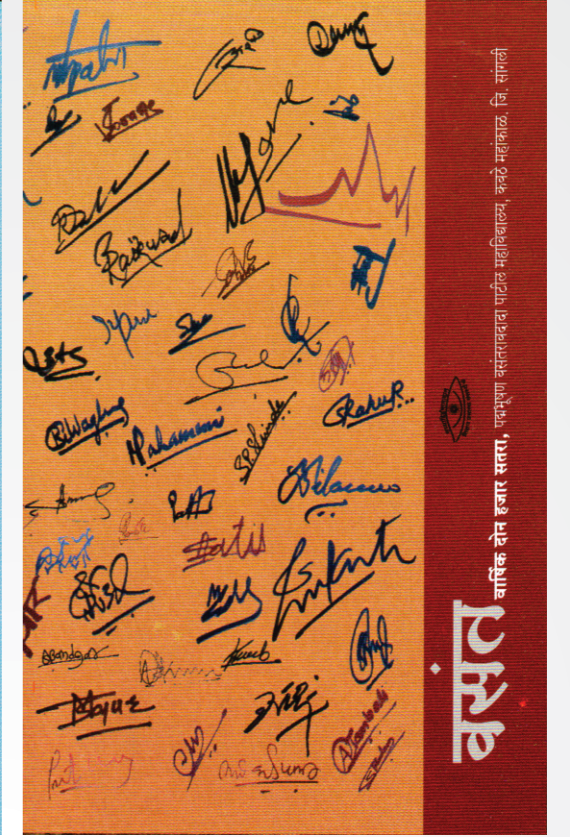
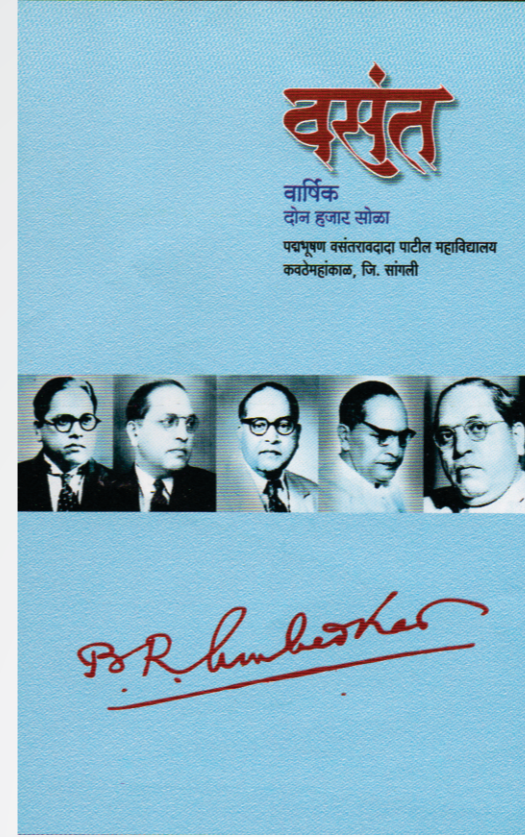
वसंत

वार्षिक, दोन हजार वीस
पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय
कवठे महाकाळ.

प्राचार्य,
डॉ. अशोक बाबर
पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय
कवठे महाकाळ, जि. सांगली.

‘वसंत’ च्या नव्या अंकाचे मुखपृष्ठ हे काही वर्षापूर्वी केलेल्या एका जुन्याच अंकाच्या मुखपृष्ठाचे पुनर्मुद्रण आहे. असे करण्याचे कारण हे मुखपृष्ठ आरंभ म्हणून सुरवातीला ज्या काळात केले होते त्या काळात महाविद्यालयात एका नव्या वातावरणाची सुरुवात झाली होती. या वातावरणाचे सगळे श्रेय त्या काळातले महाविद्यालयाचे नवे प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांच्या कडे जाते. त्या काळी काही नव्या गोष्टी सुरु झाल्या त्यामध्ये विद्यार्थींसाठी वाचन, लेखन, श्रवण, सम्यक्य दृष्टी इत्यादींचा अंतर्भाव होतो. यातून एक सांस्कृतिक प्रारूप तयार होत गेले याची चर्चा संपूर्ण महाराष्ट्रभर होत राहिली. परंपरा दिन, आधुनिकता दिन हे या सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे भाग धर्मनिरपेक्षता हे मूल्य विद्यार्थींमध्ये रुजावे या साठी केलेला हा अटीतटीचा प्रयत्न याचे प्रतिक म्हणून हे चार चौकोन (four squares) हे त्याचे प्रतिक आहे. ही परंपरा अखंड चालावी आणि संपूर्ण राज्यात महाविद्यालयाचे नाव उज्वल व्हावे, ही इच्छा. आरंभ बिंदूच्या काळात जे मुख्यपृष्ठ केले होते त्याचे पुनर्मुद्रण करत आहोत. या स्मरणाचा अर्थ सगळ्यांनी ध्यानात घेणे तितकंच महत्वाचं आहे.

शिक्षण प्रसारक मंडळ कवठे महंकाळ संचलित

पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय,
कवठे महंकाळ.

वसंत

२०१९-२०

वर्ष : ४२

अंक : ३५

पानं नं. १

संपादन समिती

अध्यक्ष

प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर

प्रमुख संपादक

प्रा. डॉ. मोहन लोंढे

विभागीय संपादक

प्रा. विजय कोष्टी

प्रा. डॉ. दिलीप गाडे

प्रा. महेश कांबळे

प्रा. डॉ. मयुर शिंदे

प्रा. रविंद्र पाटील

प्रा. आप्पासाहेब कोळेकर

मांडणी/ मुखपृष्ठ

प्रा. जी. के. ऐनापुरे

२०१९-२०

॥ प्रकाशनाचा काळ ॥

वार्षिक

॥ प्रकाशक ॥

प्राचार्य, डॉ. अशोक बाबर
पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय,
कवठे महाकाळ - ४१६ ४०५
सांगली.

॥ मुद्रक ॥

श्री. सुरेश नानासो पाटील
महाकाली प्रिंटींग प्रेस, कवठे महाकाळ - ४१६ ४०५
सांगली.

॥ राष्ट्रीयत्व ॥

भारतीय

या अंकात व्यक्त झालेल्या विचाराशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

संपादकीय	६
फोटोफिचर	
प्रेरणा	९
मार्गदर्शक	१०
संस्थापक	११
मार्गदर्शक	१२
संचालक मंडळ	१३
सन्मान	१४
सेवानिवृत्ती	१५
परंपरा दिन	१६
आधुनिकता दिन	१७
पदवी प्रदान समारंभ	१८
विविध कार्यक्रम	१९
राष्ट्रीय सेवा योजना	२२
श्रध्दांजली	२४

मराठी विभाग

गद्य

नवशीचं लगीन	देवयानी कांबळे	२६
मराठी माझा अभिमान	प्रतिक्षा प्रभाकर माने	३२
जनसामान्य लेखक : अण्णाभाऊ साठे	प्रमोद कृष्णदेव यादव	३८
राजा राममोहन रॉय	बाळासो म्हाळाप्पा मोटे	४४
महाराज सायसाजीराव गायकवाड आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रियांका प्रभाकर माने	४९

आधुनिक भारताचे शिल्पकार
महाराज सयाजीराव गायकवाड

समाजमाध्यमे आणि आजचा
युवक

समाजाला काय हवे
श्रध्दा की विवेक

साहित्यिकांच्या भेटी

लेक वाचवा

पुस्तक

महापुर २०१९ चा

आठवण

आमचं कवठे महाकाळ

दवाखान्यातील आयुष्य

श्रावण

कुटुंब

माझा बाप

शेतकरी

पूजा पांडुरंग व्हनखंडे

नुतन रमेश शिंदे

प्राची मच्छिंद्र लोंढे

जयश्री घेरडे

पद्य

देवयानी कांबळे

प्रियांका माने

माधुरी संजय पाटील

माधुरी संजय पाटील

प्रतिक्षा माने

दिपाली सुरेश चव्हाण

संदेश दत्तात्रय चव्हाण

प्रांजली जाधव

माधुरी संजय पाटील

कल्याणी तडवळे

५३

५८

६१

६४

६६

६६

६७

६८

६९

७०

७१

७२

७३

७४

स्त्री तुझे जीवन

कल्याणी तडवळे

७५

अभ्यासाला वेळच नाही

सोनाली सुनिल कांबळे

७६

हिंदी विभाग

सोच का निर्माण

अक्षय बाळासो गेंड

७८

जिंदगी

प्रियांका माने

८१

मेरी माँ

ऐश्वर्या अरुन भोसले

८१

किसान

ऐश्वर्या अरुन भोसले

८२

मेरा देश

ऐश्वर्या अरुन भोसले

८२

इंग्रजी विभाग

To Achieve the
Success

Vaishnavi Vijay Patil

८४

Success Mantr

Pranjali Jadhav

८५

My Dad

Aruna Aathvale

८५

अध्यापनपूरक व अध्यापनेतर कार्यांचा वार्षिक अहवाल

अधिव्याख्याते प्रशासकीय
कर्मचारी

१०२

१०४

संपादकीय

शिक्षण प्रसारक मंडळ, कवठे महाकाळ संचलित पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालयास या वर्षी ४२ वर्षे पूर्ण होत आहेत. दरवर्षीप्रमाणे सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात आमच्या महाविद्यालयाच्या वसंत या वार्षिकाचा हा ३५ वा अंक प्रसिध्द होत आहे.

आमच्या प्रेरणास्थानी असणारे वसंतरावदादा पाटील, संस्थापक आनंदरावदादा शिंदे यांच्या विचार कार्याची परंपरा पुढे वृद्धिंगत करणारे अध्यक्ष मा. साहेबराव पवार यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयाची वाटचाल सुरु आहे.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य कुशल मार्गदर्शक मा. डॉ. अशोक बाबर यांच्यामुळे महाविद्यालयात अनेक विविध नवनवे उपक्रम राबविले जातात. याशिवाय महाविद्यालयातील प्राध्यापक वर्ग प्रशासकीय कर्मचारी आणि विद्यार्थी यांच्या मुळे हे महाविद्यालय विविध क्षेत्रात भरीव कामगिरी करीत आहे. यासाठी कवठे महाकाळ परीसरातील पालकांचे मोलाचे सहकार्य मिळत आहे.

महाविद्यालयामध्ये २५०० च्या आसपास विद्यार्थी-विद्यार्थिनी ज्ञानार्जन करीत आहेत. ग्रामीण भागातील एक नावारूपास आलेले, पुरोगामित्वाची जपणूक करणारे हे महाविद्यालय आहे. दुष्काळाच्या झळा पचवून, हातावर पोट भरणारा बहुसंख्य समाज असूनही शिक्षणाची ओढ लागलेला आणि शिक्षणाच्या जोरावर स्वतःची प्रगती करू पाहणारा विद्यार्थी वर्ग महाविद्यालयात शिक्षण घेत आहे. त्याचे समाजभान त्यांच्या लेखनातून दिसून येते. यातूनच गरीब शेतकऱ्याला मुलीचे लग्ने करणे किती अवघड असते. हुंड्यासाठी लग्न मोडतात. आर्थिक विवंचनेमुळे घरच्या इज्जतीसाठी आत्महत्याच केली. हे समाजवास्तव मांडणारी नवशीचं लगीन सारखी कथा मराठी माझा अभिमान, जनसामान्य लेखक अण्णाभाऊ साठे, राजा राममोहन रॉय, महाराज सयाजीराव गायकवाड आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आजचा युवक, समाजाला काय हवे श्रध्दा की विवेक अशा वैचारिक गद्यात्मक लेखनाबरोबरच लेक वाचवा, महापुर २०१९ चा, दवाखान्यातील आयुष्य, श्रावण, कुटुंब, माझा बाप, शेतकरी, स्त्री तुझे जीवन असा पद्यात्मक हुंकार विद्यार्थानी या अंकात मांडला आहे. अशा प्रकारे वैचारीक वास्तववादी अनुभूतीतून साकारलेली गद्य-पद्य आणि हिंदी, इंग्रजी मधील गद्य म्हणजेच हा अंक आहे.

सामाजिक, सांस्कृतिकतेचे भान ठेवून परंपरा आणि आधुनिकतेचा समन्वय

घडवला जातो. यातूनच खास अशी भूमिका घेऊन महाविद्यालयात विविध उपक्रम राबविलेले आहेत. परंपरा दिना निमित्त शिवलीला पाटील (बार्शी) यांचे किर्तन, भजन स्पर्धा, रांगोळी स्पर्धा, काव्यवाचन स्पर्धा, रक्तदान शिबीर याचे आयोजन केले. आधुनिकता दिनाच्या निमित्ताने विविध गुणदर्शन कार्यक्रम घेऊन मा. अशिष येरेकर, सहाय्यक जिल्हाधिकारी यांनी स्पर्धा परीक्षा तयारी याचे मार्गदर्शन केले. विद्यार्थांच्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी विविध कार्यक्रम राबविले गेले. यामध्ये चर्चासत्रे, शिबीरे, शैक्षणिक सहली, विविध क्रीडा स्पर्धा यांचा महत्वपूर्ण सहभाग होता. यातूनच येथील विद्यार्थी विविध क्षेत्रात मौलिक कामगिरी करताना दिसत आहेत.

या वर्षामध्ये मार्च पासून कोरोनाचा फैलाव सुरु झाला. शरीरिक अंतर, लॉक डाऊन मुळे संकलन संपादन करणे अवघड होते.

‘वसंत’ हा महाविद्यालयीन कर्तृत्वाचा आरसा आहे. विद्यार्थांनी आपल्या सुप्त गुणांना वाव देत सामाजिकतेचे दर्शन आपल्या विविधांगी लेखनातून व कवितातून व्यक्त केले आहे. महाविद्यालयात वर्षभरात उत्तमोत्तम कार्यक्रम झाले. त्याकडे डोळसपणे पाहिले तर विद्यार्थ्यांमध्ये माणूस घडविण्याचे कौशल्य महाविद्यालयाचे सामाजिकतेची दृष्टी असणारे कुशल प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांच्याकडे आहे. त्यांची प्रेरणा आणि मार्गदर्शन यातून प्रस्तुत अंक पूर्णत्वास पोहचला आहे.

मुख्यपृष्ठ प्रा. जी. के. ऐनापुरे यांनी तयार करून दिले. त्यांचे आभार तसेच संपादक मंडळातील सर्व प्राध्यापकांनी वेळो-वेळी दिलेल्या सहकार्यासाठी त्यांचेही आभार. या अंकासाठी योगदान देणाऱ्या सर्व प्राध्यापक, कार्यालयीन कर्मचारी, सर्व विद्यार्थी व अंक वेळेत पूर्ण करून दिल्याबद्दल महाकाली प्रेसचे शतशः आभार, विशेष म्हणजे सुबक मांडणी साठी अतुल पाटील यांचे ही आभार !

प्रा. डॉ. मोहन लोंढे

कोरोना काळ

डॉ. सुवर्णा बा. मोरे

या पृथ्वीवर आत्तापर्यंत अनेक प्रकारच्या रोगांच्या साथी येऊन गेल्या आहेत. कोरोना महामारी हा त्यातलाच एक भाग आहे. निसर्गामध्ये नियमांचे साम्राज्य असते. म्हणजे दुष्काळ, महापूर, भूकंप अशा अनेक नैसर्गिक गोष्टी घडत असतात. जेव्हा कुठल्याही गोष्टीचा अतिरेक होतो त्यावेळी निसर्गात अशा काही वेगळ्या गोष्टी घडतात आणि मग निसर्गाचा समतोल राखला जातो. आपण जन्मलोय म्हणजे एक दिवस मरणार आहे हे अटळ सत्य आहे. तेव्हा कोरोना सारख्या महामारीला घाबरून न जाता खंबीर व्हायला पाहिजे.

कोरोना हा एक सामान्य सर्दी खोकला आहे, पण तो संसर्गजन्य आहे. कोरोनाची लागण कित्येकांना होऊनही काहीच लक्षणे न दिसल्याने आपोआप बराही झाला. जवळजवळ ९५% लोकांना कोरोनामुळे मृत्यू येत नाही उरलेल्या ५ % लोकांना याचा त्रास होतो. त्यांना टी. बी., मधुमेह, हृदयविकार किंवा जुना कुठलाही आजार आहे अशा लोकांना याचा त्रास होण्याची शक्यता असते. आपण सर्वांनी एक गोष्ट लक्षात ठेवायला हवी की, या विश्वात सर्व प्रकारचे पशू, पक्षी, प्राणी, किटक, जीवाणू, विषाणू हे निसर्गाचे अविभाज्य घटक आहेत. त्यांच्यासोबत आपल्याला आपले जीवन जगायचे आहे. हे आपण टाळू शकत नाही. त्यासाठी तेवढच खंबीर राहायला पाहिजे. त्यासाठी आपली रोगप्रतिकारक शक्ती चांगली असायला हवी. हा विषाणू जिवंत नाही. तो आपल्या शरीरात गेल्यानंतरच जैविक लक्षणे दाखवतो. तेव्हा आपल्याकडे असलेली रोगप्रतिकारक शक्ती उपयोगी पडते. ज्याची रोगप्रतिकारक शक्ती चांगली असते ते सहसा कुठल्या आजाराला बळी पडत नाहीत. एखादा संसर्ग झाला तर आपल्या शरीरातील रोगप्रतिबंध यंत्रणा कामाला लागते व आपण चार आठ दिवसात बरे होतो. म्हणजे आपले शरीर स्वःताहूनच आजार बरे करते. म्हणून दक्ष रहाने खूप महत्वाचे आहे. जीवनात नेहमीच दक्षता बाळगणे ही खूप महत्वाची आणि आवश्यक गोष्ट आहे. रोग प्रतिकारक शक्ती चांगली ठेवायची असेल तर सकस आहार खूप महत्वाचा आहे. प्रत्येक सीझनमध्ये मिळणारी फळे, पालेभाज्या खायला हव्यात. यानिमित्ताने मला एक गोष्ट प्रामुख्याने सांगायची आहे की, प्रत्येकांनी आपल्या घराजवळ जी जागा शिल्लक असते तिथे आंबा, सीताफळ, चिक्कू अशी झाडे लावावे त्यामुळे खायला फळे मिळतील, शिवाय फुकट ऑक्सीजन मिळेल. घरा भोवतीची जागा स्वच्छ व जंतूविरहीत राहिल. हे कोरोनापसून बरे होण्यासाठी खूप महत्वाचे आहे. कोरोनामुळे पेशंटच्या शरीरातील ऑक्सीजनचे प्रमाण कमी झाले तर प्राब्लेम होऊ शकतो. शुध्द हवा हे दुसरे औषध आहे. ते फक्त झाडेच फुकट देऊ शकतात. शिवाय झोपही शांत लागू शकते. कोरोना पेशंटला विश्रांतीची गरज असते. विश्रांती नाही मिळाली झोप नाही आली तर आपले स्नायू तानलेल्या स्वरूपातच राहतात. त्यामुळे शरीराला विश्रांती मिळत नाही. आपल्या शरीरातील प्रत्येक पेशीला ऑक्सीजनची गरज आहे, म्हणून शरीरातील ऑक्सीजन मात्रा चांगली असणे खूप गरजेचे आहे.

या कोरोनाच्या महामारीमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये थोडी भितीचे व चिंतेचे सावट पाहायला मिळते पण विद्यार्थ्यांनी एक गोष्ट लक्षात ठेवायला हवी की, ही महामारी जागतिक आहे. सगळे जग या कोरोनाला बळी पडले आहे. आपण एकटे नाही विद्यार्थ्यांपूढे एक ध्येय असते. ते गाठण्यासाठी त्यांची धडपड चालू असते. कोरोना महामारीमुळे हा अचानक सगळा बदल बहूतेक जनाना नको असतो, किंवा तो पचवतही नाही. संयम बाळगणे खूप महत्वाचे आहे. पालकांनीही मुलांची मानसिकता जपायला पाहिजे. विद्यार्थ्यांनी या टाळेबंदी मधे मिळालेला वेळ कारणी लावावा. एखादा छंद जोपासावा की तो आयुष्यभर पुरेल. कोरोनाने

प्रेरणा...

डॉ. वसंतरावदादा पाटील

श्री साहेबराव पवार

अध्यक्ष

श्री सुरेश पाटील

उपाध्यक्ष

श्री बाळासाहेब शिंदे

सचिव

संस्थापक

आनंदराव (दादा) शिंदे

वसंत (२०१९-२०) पान नं. ११

डॉ. अशोक बाबर
प्राचार्य

डॉ. बी. एन. पाटील
उपप्राचार्य
कनिष्ठ विभाग

डॉ. आर. एल. शिंदे
पर्यवेक्षक
कनिष्ठ विभाग

संचालक मंडळ

श्री. औदुंबर पाटील

श्री. जे.वाय. भोसले

श्री. दिनकर शिंदे

श्री. एकनाथ जगताप

श्री. अशोक पाटील

श्री. तात्यासो फाकडे

श्री. गणपती शिंदे

श्री. एच. बी. पाटील

श्री. ए. जे. खोत

श्री. शहाजी पाटील

श्री. विलास नलवडे

सन्मान

प्रा. डॉ. सुवर्णा मोरे
'प्रोफेसर' पदी निवड

प्रा. सी. बी. पाटील
अर्थशास्त्र विषयात
सेट उतीर्ण

प्रा. जी. के. कांबळे
सरचिटणीस
महाराष्ट्र प्रागतिक लेखकसंघ
पदी निवड

प्रा. व्ही. व्ही. कोष्टी
राष्ट्रीय शिक्षक भूषण, समाजरत्न,
जीवनगौरव आदी पुरस्कार

सन्मान

प्रा. डॉ. बी. टी. जाधव
वनस्पतीशास्त्र
पीएच. डी पदवी मिळाल्याबद्दल

प्रा. डॉ. व्ही. डी. कांबळे
मानसशास्त्र
पीएच. डी पदवी मिळाल्याबद्दल

सेवानिवृत्ती

मा. एस्. डी. जाधव

परंपरा दिन

वाघोली येथून आलेली ज्योत स्विकारताना संस्थेचे अध्यक्ष

शिवलिला पाटील (बार्शी) यांचे किर्तन

मंत्रमुग्ध प्रेक्षक

रक्तदान शिबीर

आधुनिकता दिन

प्रमुख पाहुण्यांचे आगमन

प्रमुख पाहुण्यांचे मार्गदर्शन मा. अशिष येरेकर

प्रोफेसर पदी निवड झालेबद्दल सत्कार

सत्कार

आधुनिक दिन सत्कार स्विकारताना
शि. प्र. सं. चे अध्यक्ष मा. साहेबराव पवार, मा. सचिव बाळासाहेब शिंदे

पदवी प्रदान समारंभ

ग्रंथ दिंडी आणि स्वागत करताना गाडे सर

प्रमुख पाहुणे डॉ. ए. एम्. सरवदे यांचे स्वागत करताना प्राचार्य अशोक बाबर

निमंत्रित डॉ. टी. ई. कुंभार यांचे स्वागत करताना समन्वयक श्री. के. एल्. सकट

पदवी धारक विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना डॉ. अशोक बाबर

पदवी प्रदान करताना डॉ. ए. एम्. सरवदे

विविध कार्यक्रम

पुस्तक प्रकाशन

पुस्तक प्रकाशन

कविसंमेलन मा. चंद्रकांत बाबर

प्रा. डॉ. सुवर्णा मोरे मार्गदर्शन करताना

काव्यवाचन

कादंबरीतील कामगार विश्व प्रकाशन जी. के. ऐनापुरे

विविध कार्यक्रम

‘आधुनिक भारतीय जैन साहित्य’ अविनाश सप्रे

चित्रपट निर्मिती प्रक्रिया उमेश मालण

देवांची निर्मिती मा. प्रभाकर तांबट, कोल्हापूर

विविध कार्यक्रम

साहित्यिक आपल्या भेटिला, सचिव बाळासोहब शिंदे

भित्तीपत्रक प्रकाशन मा. सुरेश पाटील

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिन

राजर्षी शाहू महाराज जयंती

अण्णाभाऊ साठे जयंती

रामानुजन जयंती

राष्ट्रीय सेवा योजना

शिबिराचे उद्घाटन प्रसंगी प्रा. डी. एस. पाटील, सरपंच सौ. गिड्डे, माजी सरपंच मा. मधुकर पाटील आणि मा. प्रा. जे. वाय. भोसले शिबिरार्थींना मार्गदर्शन व उपस्थिती

सदिच्छा भेट मा. अशिष यरेकर
गटविकास अधिकारी तथा जिल्हाअधिकारी क.म.

सदिच्छा भेट व मार्गदर्शन
प्र. कुलुगुरू डी. टी. शिर्के

मा. डॉ. आबासाहेब शिंदे शिबिरार्थींना 'आधुनिक पत्रकारीता' या विषयांवर व्याख्यान देताना

मा. राजाराम पाटील शिबिरार्थींना 'सायबर क्राईम' या विषयावर व्याख्यान देताना

राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रा. डॉ. विनोद कांबळे शिवीरार्थींना सामाजिक न्याय या विषयावर व्याख्यान देताना

मतदान जागृती रॅली

प्लाॅस्टिक निर्मुलन

श्रमदान

श्रमदान

श्रमदान

भावपूर्ण श्रध्दांजली

कै. विलासराव चव्हाण

कै. प्रा. जे. पी. जाधव

मराठी विभाग

नवशीचं लगीन

कु. देवयानी कांबळे
बी.ए. भाग - १

काळ्या आईची तनामनानं सेवा चाकरी करणारा, गाया, म्हशी, शेरडं, मेंढरं इतकच नव्हं तर कुत्र्या मांजरावर दिक्कल आंतकरणापसनं प्रेम करणारा शेतकरी मजी बळीराजा. बसवराजाला तर आपला भाऊबंध मानून त्येच्यावरनं जीव ववाळुन टाकणारा, अनंत जन्माचं दुःख इसरुन त्यांच्या संगतीतच खरं सुख मानणारा जणू भोळा सांबच.

जिजाबा आपल्या मागं आपलं नाव चालवायला शेवटाला पाणी पाजायला एखादा दिवटा आपणाला असायला पाहिजे. या अपेक्षेनं एक म्हणता पाच पोरींचा बाप झाला होता पण पोरीबाळींच्या लग्नायवानं पारं गांजून गेला व्हता. पहिल्या चार पोरींच्या लग्नात व्हती चार दोन एकर ती पण हुंड्यापायी गेलेली. आता शेवटाला शेंडफळं नवशी तिलाच पोरगा मानून जिजाबा अन् आकणाबाई ही दोघं दालला बायको लोकांच्यात मिळलं तो रोजगार करुन आपलं पोट चालवत व्हती पर नवशी जशी लग्नाच्या वयात ईल तशी तिच्या हुंड्याची चिंता त्यासनी भेडसावतं व्हती. दिसामागनं दिस जात व्हतं. कैरी पाडाला येत चालली व्हती. चोरटं राघू घेरट्या घालतं व्हतं.

नवशी तशी दिसायला काळी सावळी, मध्यम बांधा, मोठालं डोळं तिच्या काळ्या कुळकुळीत कुरळ्या केसाच्या बटा डोळ्यावर नाचायच्या, लांबलचक नाकाची दांडी परं त्याला कुणाची दृष्ट लागुनी म्हणून जिजाबा आकणी तिला नकटी म्हणून बी चिडवायची मग लटकच नवशी रागानं तोंडाचा चंबू करुन फुगून बसायची मग जिजाबा तिच्या केसावरनं हात फिरवून तिची समजूत काढायचा. नवशी अजून पोरसौदाचं व्हती परं कपाळावर टिकली कधीच लावायची नाय तर ह्या वयातबी भलं मोठं भडक कुंकू लावायची न् पुनवच्या चांदावानी गुंडगुळं ठेलं कोरायची. दोन्ही भवयाच्या मदोमद पिवळाधमक भंडारा लावायची. आकणानं आपल्या कानातली सोन्याची फुलं लाडक्या लेकीच्या नवशीच्या कानात घातली व्हती. अंगातलं झंपर फाटलं व्हतं म्हणून नवशीनं हिरव्यागार परकरावर आकनाची पिवळसर वानाची नव तुकड्याची चोळी घातली व्हतीन् नवशी खुडून घ्यावी अशीच दिसत व्हती. ह्या गरीबीनं माझ्या सोन्यासारख्या लेकीच्या अंगावर सणासुदीला दिक्कल एकादा नवा कपडा मिळणा म्हणून जिजाबा नवशीकडं बगून कदी कदी डोळ गाळत व्हता पर ह्यो आकणीला बी कळू देत नव्हता. लेक नवशी बी आगदी नवास करुन देवीला मागून घेतल्यावानी पोटाला आल्याली गरीब गाई देवाच्याच गुणाची. आपल्या आई-बाकडं ती कधी कसलाच हट्ट करायची नाय उलट आई बरुबर भांगलाटोंगलनाला जायाची न् आपल्या आई बाच्या फाटक्या प्रपंचाला ठिगाळ लावायसाठी मदत करायची. आपल्या भनीची आकनीची गरीबी बगून तिच्या भावानं यंक्यानं तिला दोन ल्हावर दिली व्हती आता जरा ती पिली मोठवाडं दिसत व्हती. आख्या घरादारात त्या दोन बारक्या मेंढ्या एक मांजार न् एक कुत्रं सोडून जिजाबाच्या दावनीला साधं रेडाक सुदीक नव्हतं. नवशी त्या मांजरावर लई जीव टाकायची तर जिज्याबा त्या कुत्र्याला

लहानग्या मुलागत सान्या अंगाखांद्यावरनं खेळवायचा. कुत्र्या मांजराची तर मायंदाळ दोस्ती रोज सकाळच्याला जेवायच्या वक्ताला एका घमेल्यात कोरड्यास दोन भाकरी कुस्करून जिजाबा त्येचा काला कुत्र्याम्होरं ठिवायचा परं कुत्रं त्येला त्वांड लावायचं नाय. भुकून मांजराला बोलवायचं कुत्र्याची भाषा कळत आसल्यागत मांजार बी जिथं आसल तिथनं पळत याचं न् कुत्र्याम्होरं ठिवलेल्या भाकरी कोरड्याशाच्या काल्यात त्वांड घालून खाया लागायचं मग कुत्रबी खायाचं त्यातला काला खलासं व्हतं आला की जिजाबा पुन्यांदा एकादी भाकर कुस्कारायचा जर त्यास्नी खाया घातलं तर कुत्रं डाराडुर झोप घराची राखन व्हयाची नाय न् मांजार उंदरं धरायचं नाय अशी ती कुत्र्या मांजराची जोडी त्या वैर असतं म्हंट्यात पर त्यो बोल त्येनी साफ खोटा ठरविला व्हता.

सांजच्याला निजायच्या वक्ताला मात्र त्येनी आपापली हातरून टाकली का मांजार पळत जावून नवशीच्या हातरुनावर बसायचं नवशीबी त्येला पुड्यात घ्यवून छातीसंग कवटाळून निजायची. मांजर बी गुरगुरअसं आपलं नरडं वाजवत बिनसुदी व्हवून झोपायचं आकणाबाई न् नवशी दोघी एकाच हातरुनावर निजायच्या पर मांजराच्या नरड्याच्या गुरगुरीनं आकणीला लौकर निज याचीच नाय. म्हणून ती नवशीला म्हणायची नवशे अगं मांजार पुड्यात घ्यवून निजनी कारण मांजराचा क्योस जर तोंडात गेला तर माणसाला दम लागतो मांजरावणीच त्यांचबी नरडं वाजत नवसी आईबाचा सबुद कंदी मोडत नव्हती का त्यास्नी कसलं दुक देत नव्हती पर मांजराबद्दल जे सांगितलं ते ऐकल्याचं नाय ऐकलं केलं. रोज रातच्याला मांजार पुड्यात घ्यवून निजायचा नेम तिनं मोडला नाय. नवशी चुकून बाई जातीच्या जन्माला आलीवती परं गड्याला हिमतीची पोरं,... जिजाबा एकदा कायतर कामासाटनं पावण्याच्या गावाला गेलता दारात दोन मेंढ्या व्हत्या त्या भुवयाजून वरडत व्हत्या त्यास्नी आता हिंडवायचं कोण? मग नवसीनच दुपारच्या दोन वाजता त्या मेंढ्या सोडल्या न् संगतीनं आपल्या बाची झाडं सवाळायची कानाची कुराडी घ्येतली न् हिंडवाय निघाली. एका बाभळीच्या झाडाखाली शेंगाचं भुई भरवान झाल व्हतं. त्या शेंगा चार दोन, चार दोन उचलून मेंढ्या म्होरनी टाकल्या. मेंढ्यासनी शेंगा खायला गुंतवलं, कुराडीचा दांडा दातात धरला न् नवशी सरासरा झाडावर चढली पार रोड्याला जावून भिडली न् तिथला यक हिरवागार ढापा तोडून खाली टाकला तसा मेंढ्यानी हावरल्यागत पानांचा न् शेंगाचा फडशा पाडला.

नवशीला कंच्याबी झाडाचं भ्याव नव्हतं? मग काय नवशी अगदी माकडासारखी ह्या ढाप्यावरनं त्या ढाप्यावर, त्या ढाप्यावरनं ह्या ढाप्यावर सहजगत्या येत जात व्हती. पर लेक नजरच्या आड झाल्यामुळं आकणीला घरात धीर धरवना नवसे ऽ ये नवसे ऽ म्हणत तिला हाळ्या देत तिला हुडकत आली परं जनावर मानसा परिस वळकबाज आसत्यात ते काय खोटं नाय. आकनीचा आवाज ऐकून मेंढ्यानी खायाचं बंद केलं न् वरडून तिला साद देत आम्ही हित असल्याची साक्ष दिली. आकणीनबी मेंढ्याचा आवाज ऐकला न् तिच्या जिवात जिव आला तशी ती त्येंच्यापाशी गेली न् वर बगीतलं तर नवशी जळाण काढाय लागल्याली. मग आकणी म्हणली नवशेऽ आगं डोस्कं बिस्कं फोडून घेऊ का तुझ्या म्होरं ! काय म्हणून गं झाडावर चढलीस ? पाय बिय निसटून खाली पडलीस मोडला बिडला पाय तर तुला कशानं बरी करु ? आमच्यापाशी इख खायला पैसा नाय उतर खाली चटकन तशी दम बया उतरली म्हणत नवशी सरासरा खाली याय लागली. तिनं एका खानवटावर पाय दिला तस ते वाकून कुजल्यालं खनवाट

काडक्यानं मोडलं तशी नवशी वरणं पडली मग काय आकणीच्या काळजाचं पाणी झालं पर चलाख नवशी भुईला तर पडलीच नाय परं मधीच यका ढाप्याला धरुन बाहुलीवानी लोंबकळली हळूच खाली भुईवर टेकून उभी राहिली घाबरलेल्या आपल्या आईच्या गळ्याला मिठी मारुन हसायला लागली. तवर मागमाग जिजाबा ह्या दोघीस्नी हुडकत आला . तर त्या दोघी जळणाचा बिंड बांधत होत्या. जिजाबा आपल्याला बघताच मेंढ्या त्येला बिलगल्या. जिजाबानंबी त्यास्नी लाडानं जवळ घेवून कुरवळलं न् समधीजनच घराकडं येवून दाखल झाली तवा दिवस बुडलावता नवशीला आता पंधराव सरुन सोळावं लागलं व्हतं. परकर, झंपराची नवशी आता चोळी लुगड्यात आली व्हती. तिची अंगापिंडानं उभारी जडली व्हती. चोळी कचाय लागली व्हती. नवशीच्या चोळीला वर याकच बटण असायचं तर खाली गाठ बांधायची तिच्या टचटचीत उरोजानं ती गाठ नकळत आपणहून सुटायची. तशी नवशी सावध होवून मनातल्या मनात लाजून चूर होवून पुन्यांदा गाठ बांधायची. तशी चोळी खसकन फाटायची. नवशी आता खरुखरच केळीच्या कोक्यागत दिसत व्हती. अगोदरच काळी सावळी त्याच्यात पाडाला आलेल्या आंब्याला ललाई चडाची तशी नवशीच्या अंगावर जवानीची ललाई चढली व्हती. कधी हिरवं तर कधी तपकीरी वानाचं धनवडी नव वारी लुगडं नेसायची. गुडघ्यावर मांड कासोटा घालून डोस्क्यावरचा पदुर छातीवरनं घेवून डाव्या बगलला कंबरत खोचायची केसाची यकच वेनी सदा तिच्या छाताडावरच खेळत असायची. आता तर आकणीला तिच्याकडं बगवत नव्हतं. नवशी मजी हावनं भरल्याला फुगा कुणीतरी पिन लावल न् मोकळा करल म्हणून दोघं दाळा बायकु तिला आपल्या डोळ्याच्या पापण्यात लपवून ठेवत व्हती. नवशी भायर आली की समाजातल्या पापी नजरा तिच्या रसरसलेल्या ज्वानीला चावा घेत व्हत्या. पर नवशी कडव्या स्वभावाची अगदी हिरव्यागार मिरचीवानी तिकाट जर कुणी काढलीच छेड तर पायातलं काढून हाणायला कमी करायची नाय. त्याच्यामुळं कोण तिच्या वाटला जात नव्हतं तरी नवशी काय कायम घरात ठेवून घ्यायची वस्तू नव्हती. लवकरात लवकर तिच दोनाचं चार हात होत्याल न् आपला टांगणीला लागलेल्या जीव रिकामा होईल असं त्यास्नी वाटायचं. पर स्थळच कुठलं येत नव्हतं. एक आलं ते बी हुंडयापायी मोडलं व्हतं. आपल्या आईबाची केवीलवानी अवस्था बघून नवशी मनातल्या मनात झुरायची, आता नवशीनं सतरावं साल ओलांडलं व्हतं. बाईच्या जातीला मायंदाळी वाढ म्हंट्यात तशी नवशी भराभरा वाढत व्हती. त्याच्यामुळे जिजाबा काळजीनं झुरणी लागला व्हतां.

एक दिवशी अचानक एक पावणा घरला आला न् म्हणाला आम्ही दोघं चौघं उद्याच्याला तुमच्या पोरगीला बघाय येणार हाय. तवा सांगाय आलो व्हतो तसं जिजाबा आकणीला आपला जिव भांड्यात पडल्यागत झालं न् हरकूण जावून जिजाबा पावण्याला म्हणाला पावणं आवं आसं भायरणच उभ्या उभ्या काय बोलताय असं आत या, बसा जरा येळ चहापाणी घ्या. तसा चंदू सरगर म्हणाला नग नग आता बसाय येळ नाय. कडब्याची ट्रक तिकड सडकला उभा करुन आलोय. दिस बुडायच्या आत कडबा खाली कराय पायजेल. आता हायच की उद्याच्याला बरं चलतो तयारीत न्हावा असं म्हणत पावणा भायरच्या भायर मागं फिरला. आता घरात समघांची तोंड जरा हसरी झाली व्हती, पर दातावर मारायला म्हणालातर घरात पैसा नव्हता. उद्याच्या खर्चापाण्याचं काय करावं त्यानास्नी कोडं पडलं व्हतं. दारातल्या दोन मेंढ्या सोडून घरात काहीच नव्हत. तर त्यांच्यातली एक मढी याला झाली व्हती, तर दुसरीला दोन महिन्याचा

अवधी व्हता. याला झालेली दुधासाठनं व्हेल म्हणून तिलाच ठिवून घेवून दोन महिन्याचा अवधी हाय तिलाच यरवाळी उठून जिजाबानं बाजार दावला न् आकरा वाजायच्या आत तिकडून माधारी आला. तसं समधं रुपे आकणीच्या हातात दिलं न् आता पावण्याच्या वाटकडं त्याचं डोळं लागलं व्हतं. दुपारच्या बारा वाजून गेल्या माथ्यावरचा दिस कलला पर मावळतीला गेला तरी पावण्याचा पत्ता नव्हता. दिवं लागणी झाली नवशीनं काडी वडून चिमणी पेटवली जिजाबा आकणी पावणं कसं आलं न्हाई म्हणून काळजी करत व्हती. एखाद्या पोरीबद्दल खोटं नाटं कायतरी सांगून तिचं लगीन मोडणारी किड्यानिस्टी मानसंबी समाजात असत्याती तसं माझ्या लेकीबद्दल कुणी काय सांगत्याल का काय म्हणूनच पावणं आलं न्हायती आस त्यास्नी वाटत व्हतं. सकाळचा दिस उगवाया आकणाबाईचा भाऊ यंक्या दोघा चौघा पावण्यांच्या संगट भनीच्या घरला आला न् म्हणला ताये पावणं आल्याती नवशीला बघाया तसं आकणीनं त्यास्नी पानी दिलं. जिजाबानं घोंगड हातरलं पावणं त्येच्यावर बसली च्या पाणी झाला. भाऊबंधात आपली लई मानहानीबी व्हाया नगं म्हणून जिजाबानं कुणालाच न बोलवता ठरवाठरवी सुरु झाली. पहिल्यांदा त्या ईषयाला नवरदेवाच्या चुलत्यानं त्वांड फोडलं म्हणाला हे बघा पावणं 5 नवऱ्यामुलाचा बा मेलाय आई न् येक रंडकी मुंडकी एक भन हाय, पोरगा मिलीटरीत हाय तवा आमची लईबी अपेक्षा न्हाय पर त्याच्या तोलामोलानं हे लगीन व्हायला पाहिजे आसं आम्हांस्नी वाटतं. तसा जिजाबा म्हणाला तोलामोलानं व्हय पण ते कसं व्हया पाहिजे ते तरी कळू द्याकी, मग पुण्यांदा तो पावणा बोलला, म्हणाला तवा अस करा हे लगीन तुम्हीच करुन द्या न् वरणं हुंडा म्हणून नगं तर ओवाळणी म्हणून ताटात आकरा हजार रुपै टाका बास एवढंच आमचं म्हणण हाय. तरी बी जिजाबाच्या नरडीवर सुरी आल्यासारखं झालं व्हतं. तो काय बोलायचं धारीष्ठ करत नव्हता, त्यो गप झालेला बघून यंक्यानं आपल्या भनीला आत बोलावलं न् म्हणाला अग ताय आस गप बसून कसं चालल काय न्हाय म्हणलं तरी सुध्दा पाच पन्नास हजार रुपै का होईना तुला खर्चावं लागणारच तवा स्थळ चांगलं हाय. तवा आडयेड घेवू नका जुळवून टाका ही सोयरीक. तशी आकणाबाई म्हणाली आर यंक्या आता ह्या घडीला हे लगीन ठरलं न् पोरीला कुकू लावून जायाच जर पावण म्हणालं तर त्यास्नी टावीलटोपी कराया दिक्कल आमच्याकडं पैसा न्हाय त्याचं जिवारी लागून यंक्या म्हणाला आग ताय तसं मलाबी सरकाय कुठ जागा न्हाय बग त्याच्यातनबी माजी सात आठ मेंढ्या इकून का होईना माज्या भाचीसाटनं मी पाच च्यार हजारला हातभार लावीन पण ज्यास्ती काय माज्याच्यान द्यायचं व्हायचं न्हाय. तशी आकणी म्हणाली मग आपण अस करु आपली समधी जुळणी व्हेईसतवर पावण्यासनीच चार दिस थांबाय सांगून मग कळवू त्यासनी यंक्या म्हणाला चाललं तसं मी बी थांबून ठेवतो त्यास्नी न् तुबी सांग न् आकणी भायर आली न् म्हणाली हे बघा पावण! माजी लेक ह्याच घरात द्यायची पर चार दिस थांबाय पाहिजे. मग आम्ही येवू तिकडं तसा नवरदेवाचा चुलता म्हणाला काय हरकत न्हाय पर येळ घालत बसू नगा. चार दिस म्हंता आठवडाभर थांबू पर कळवा मजी झालं न् पावणं जागचं उठलं तस वाटला लागलं. येतू मी म्हणत यंक्या पावण्यांच्या मागुमाग गेला इकड जिजाबा न् आकणी ज्येला त्येला दात इचकत व्हती. तुमच्यात चाकरी न्हावून पैस फेडीन म्हणत व्हती तोंडाला फेस यवूसतवर दिवसभर हिंडून सुदीक कोन हो म्हणल नव्हत. आजची माणस माणूसकीला विसरली ह्येचं त्यांना दुःख होत व्हतं. आपलं लगीन कुठ जुळत नव्हतं ह्या काळजीन नवसीनबी आता खाली घेतलं

व्हतं. नवसीच्या काळजीनं सान्या घराला काजळी चढल्यागत झाल व्हतं न् यक दिसी यंक्यान सका सकाळीच यवून भनीला आनंदाची खबर सांगितली म्हणाला ताय आग लगीन मजी तिळा तांदळाच्या गाठी ढिगभर पैका आसणारांची बी लग्न मोडल्याती तिथ आपलं काय घ्यवून बसलीस? पर नवसीच नसीब चांगल तशी आकनी म्हणली आर यंक्या काय झाल ते तरी सांगकी मग म्हणला अग ताय काल बघून गेलेल्या पावण्यात करंजगावचा एक पावणा आला व्हता त्येनं त्येच्या पोरसाटनं नवसीला निवडलीया ते बी बिन हुंड्यापान्याचं तशी आकनी म्हणली मजी रं ! आग ताय पावणा लई शाना. त्येनं नवसीच गुण न् तिच देखूनपण बघीतलं न् म्हणाला सुन आम्हास्नी आवडली तिच्या म्होरं करणी धरणीला काय द्याची हाय किंमत तवा तुम्ही नुसत पोरीला घ्यवून या तांदूळ टाका न् जा त्यो बी खरचं आम्ही करु असं पावण्याचं म्हणणं यंक्यान आपल्या भनीला सांगितलं न् तिला इचारलं मग काय करायचं? तशी गळ्यातनं पेड पडल्यागत खुस व्हवून आकणी म्हणाली, आरं यंक्या नवसीच्या लग्नाच आता आम्हास्नी आता कसलच वज उचलायचं न्हाय. हे बरच हाय की परं आपल्या जाण्या-येण्याच बी त्येनीच बघायचं हे काय बर दिसत का? तवा आपण तेवढं तरी काराया पायजेल की तसा यंक्या म्हणला ताय तुला वचन दिल्या परमाणं पाच चार हजाराला हातभार लावीन म्हणल्या परमाण त्या पैशात तोळाभर सोन्याचा एकादा डाग करुन घालीन की मी माझ्या लाडक्या भाचीच्या गळ्यात तिला तरी रिकामं धाडायला आम्ही खुळ हाय व्हय. तसा यंक्या करंजगांवला गेला न् पावण्यास्नी तारीख धराया सांगितली. तसा पावणा यंक्याला म्हणला पावणं आता तुम्ही आला यसा तर बामना कडनच चोखाळा काढु ये दोघं जण बामनाकडनं म्हूर्त, तारीख बघुन आलं. घरला येवुन भनीला सांगितलं ताय उध्याच्या सोमवारी उरकुन टाकुया म्हंतोय पावना, तवा लागा तयारीला तसी आकनी म्हणाली नवसे देव हाय परं जाण्या-येण्या साटनं जरी झालं तरी हजार दोन हजार रुपै तरी नगतं का आपल्याकडं का नुसतच त्वांड घ्येवुन जायाचं. दारातली मेंडी आता दिसात हाय आज ना उद्या ती येईल तवा ती ईयाच्या आधी तिला इकुन टाकु तेवढ रुपै रगड होत्याल न् आयतवारी ढालगांवच्या बाजारात मेंडी घेवुन जाणार तवर करंजगांवच पावण येवुन दाखल झालं न् म्हणल नेमा परमाणं आम्ही पोरीला कुंकु लावायसाटनं आलोया. बाकीच काय करत बसु नकासा नुसती साखर तोंडात घाला मजी झालं तसी आकनी घाईघाईनं गावात गेली न् तिनं उधारीन दोन चोळ्या तिन टोपी टावील घ्येवुन आली. कुंकु लावला न् टावील टोपीचा कार्यक्रम झाला आपलं लगीन व्हनार आपल्या आईबाची काळजी दुर व्हनार ह्येन नवसी जरा आनंदातच व्हती न् ह्यातच भर म्हणून आकनी म्हणाली नवसे म्या तुझ्यसाठी येक जिन्नस ठिवलाया माझ्या बी लग्नात माझ्या आईनं मला दिला व्हता तो मी तुझ्या गळ्यात घालणार हाय म्हणून लाकडाच्या मोठ्या पेटीत पितळच्या डब्यात ठेवल्याली जरटिक काढुन नवसीला दावली नवसी गळ्यात घालुन बघणार तोच... दारात बांधल्याली मेंडी मोठ्यानं वराडली तशी आकनी-नवसी भायर आल्या बघत्यात तर मेंडी ईया ला लागली व्हती तवर पावण्यास्नी घालवाया गेल्याला जिजाबा मेंढीचं वराडने आयकुन पळत आला तर मेंडीन वरडुन वरडुन जिव सोडला व्हता. ल्हावार आडवं आल व्हत ! झालं... नवसीच्या लग्नाला जायाच्या तयारीवर गदा आली व्हती. म्हणुन रागा वैतगानं आकनी बोलुन गेली म्हणली ह्या रांडच्या पायात आवदसा हाय. सपाट पायाची. हिच लगीन जुळना का जुळल्याल, व्हईना हे बोलणं नवसीला चांगलच झोबलं न् आत जावुन रडाय लागली.

तवर मेंढीला पुरुन टाकण्यासाठी कोडींबच्यातन कुदळ न् खोरं आणाय म्णून तिकडं धाडलं न् जिजाबा मेंढीला उचलुन घेवुन आपल्या घरामागल्या उरिड्यापाशी आला तवर आकनीबी हत्यार घेवुन आली. डबर काढुन पुराय साठी जिजाबा भुई कुदळीनं उकराय लागला. चार सहा पाट्या मातीवर काढली. आसल नसल न् मेडीला हळद कुंकु आणाय गेलेल्या आकनीला जिजाबानं हाळी दिली न् म्हणला आकने अग माझ्या लेकीच्या पायात आवदसा हाय म्हणलीस नै का ! बघ त्या डबऱ्यात मला काय घावलं !!! तो धनाचा हांडा व्हता. त्यात तवर आकणीनं फोडल्याला हंबरडा त्याच्या कानावर आला. आक्रोष करत म्हणत व्हती धनी आता माझ्या लेकीचा कसलाच खर्च नाय व तुम्हास्नी तसं त्या डबऱ्यातल्या हांड्यावर घमेल पालत घातनं न् घराकड पळत आला न् बघुन नवसे माझ्या लेकी म्हणुन मोठ्यानं टोहो फोडला. तस शेजा-पजारी तिकडं धावल न् साऱ्यांच्या काळजाचं पाणी पाणी झालं. आया-बायाचं डोळ पाण्यानं डबडबलं. नवसीन आपल्या घरात गळफास लावुल घेतला व्हता. आपली आई आज आपल्याला सपाट पायाची म्हणली. आपल्या पायात आवदसा हाय म्हणली ह्येचच दुःख तिच्या काळजात खोलवार जखम करत गेल व्हतं.

झालं,.. शेवटाला म्हसनात तिची चिता पेटली न् बघता बघता लाडाची लेक मातीत मिसळली थोड्याशा गोष्टीचा राग घरुन नवशी आपल्या गरीब आईबाच्या मायेच्या पदराखालनं निसटुन परांगंदा झाली व्हती ती परतुन कधी न येण्यासाठी का पुण्यादा कुणाला न दिसण्यासाठी नवसी नव्हती. भुमी आईनं ते धन जिजाबाला दिलं व्हतं. परं हे कळायच्या आत काळानं नवसीवर झडप घातली व्हती. सात हांड धन व्हतं ते आता जिजाबा न् आकनी त्या धनाचा उपेग गोरगरीबाच्या लेकी बाळीची लग्न लावुन देण्यासाठी करत व्हती. आपल्या भावाच्या यंक्याच्या बी पोरीचं लगीन आकणी, जिजाबानं मोठ्या थाटात करुन दिलं न् नवशीच्या गळ्यात घालायसारखं आजवर काळजात दडवुन ठिवल्याली दोन तोळ्याची वजरटिक तिनं आपल्या भाचीच्या गळ्यात घातली.

मराठी माझा अभिमान

कु. प्रतिक्षा प्रभाकर माने
बी कॉम २

“लाभले आम्हास भाग्य बोलतो मराठी
जाहलो खरेच धन्य एकतो मराठी”

मराठी ही एक खूप सुंदर भाषा आहे जी मुख्यतः महाराष्ट्रात आणि थोड्या प्रमाणात गोवा येथे बोलली जाते. मराठी भारतातील २२ आधिकृत भाषांपैकी एक आहे. मराठी भाषा ही भारतात सगळ्यात जास्त बोलली जाणारी चौथी भाषा आहे. मराठीच्या मुख्य चार पोटभाषा आहेत, त्या म्हणजे वऱ्हाडी, कोळी, मालवणी आणि कोकणी. मराठी भाषा चौथ्या शतकापासून अस्तित्वात आहे. म्हणूनच मराठीला अभिजात भाषाचा दर्जा मिळवून देण्याचा प्रयत्न चालू आहे. आपण मराठी दिन २७ फेब्रुवारी ला साजरा करतो. त्यादिवशी आपले साहित्यकार कुसुमाग्रजांचा वाढदिवस आसतो.

१९८७ इ. स. नंतर यादव काळात मराठीचा वापर वाढला. यादव राजे आधी कन्नड आणि संस्कृत भाषा वापरत असत. १४०० शतकाच्या शेवटी पर्यंत मराठी वर्णलेखाची प्रमुख भाषा झाली होती. असे मानले जाते की, यादवानी प्राधान्य मराठीला दिले कारण मराठी बोलणाऱ्या प्रजेशी स्वतःला जोडण्याचा प्रयत्न करत होते. यादव राजवटीतील शेवटच्या तीन राज्याच्या काळात ज्योतिष, पुराण, आयुर्वेद, वेदांत वर मराठी साहित्य गद्य आणि काव्य स्वरूपात तयार करण्यात आले.

आज मराठी ज्या रूपात जिवंत आहे ते फक्त शिवाजी महाराजांमुळेच त्यांच्या काळात मराठीला खरे महत्व प्राप्त झाले. शासकीय कामकाज आणि बोलीभाषा म्हणून मराठीचा विस्तार झाला. मराठी भाषावरील पार्श्वीयन भाषेचा प्रभाव या काळात कमी झाला. जसा जसा मराठी साम्राज्याचा विस्तार झाला तसा मराठीचा ही विस्तार झाला. या काळात मराठी ही मोडीलिपीत लिहली जात होती.

बऱ्याच वर्षांपासून इंग्रजी माध्यामातून शिक्षणप्रणाली आल्यापासून मराठी माध्यमातील शिक्षणाला महत्व देणे कमी झालेले दिसत आहे. मराठी भाषेतील साहित्य, कविता, नाटके, प्रवासवर्णन, निबंध, लघुनिबंध यांचा दर्जा बघितला तर गर्व वाटतो. मराठी साहित्यातील साहित्यकारांनी आपल्यासाठी अतिशय मोलाचा ठेवा ठेवला आहे. ते आपण मुलांना वाचण्यास प्रवृत्त करायला हवा. आपल्या महाराष्ट्राला बऱ्याच संताचा ठेवा लाभला.

भाषा कोणती असो, ती संस्काराचे, संस्कृतीचे आणि विकासाचे प्रभावी माध्यम आहे. भाषेच्या माध्यमातून आजचा मानव अत्याधुनिक बनला आहे. आपले मत, आपले विचार दुसऱ्या व्यक्तिकपर्यंत पोहोचविण्याचे महत्वपूर्ण आणि सशक्त माध्यम म्हणजे भाषा. आजच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात मराठी भाषेचे संवर्धन करणे आवश्यक आहे. किंबहुना तंत्रज्ञानाच्या युगात वेगवेगळ्या भाषांसोबत आता मराठी भाषेचा वापर इंटरनेट चा उपयोग करणाऱ्याकडून होतो आहे, ही मराठी भाषक म्हणून आपल्यासाठी नक्कीच अभिमानाची बाब होय. महाराष्ट्रातील मराठी भाषा आणि इथल्या संतांची परंपरा हेच शिरवाडकरांच्या

श्रद्धेचा विषय होतो.

‘माझ्या मराठी मातीचा
लावा ललटास टिळा
तिच्या संगाने जागल्या
दऱ्याखोऱ्यातील शिळा’

कविश्रेष्ठ कुसुमाग्रजांच्या अवघ्या चार ओळीतून मराठी भाषेच्या स्वाभिमान उगवत्या सुर्याप्रमाणे प्रकाशमान झाला आहे. मातृभाषेतून अध्ययन व्हावे हा कुसुमाग्रजांचा आग्रह होता. ते अनेकदा म्हणायचे समाजाची प्रगती वा क्रांती स्वभाषेच्या किनाऱ्यावरच पेरता येते. आज मराठी भाषा व शिक्षणातील मराठी माध्यम याकडे दुर्लक्ष केले जात आहे. मातृभाषेला दूर लोटून इंग्रजीची आराधना करणे हे भविष्यातील अनेक समस्यांना निमंत्रण देण्यासारखे आहे. मातृभाषेतून प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण घेतल्यामुळे मुलांना कुटुंब, समाज यांच्याविषयी आस्था, वाचनाची गोडी, कविता आणि सामाजिक समरसता निर्माण होते. पण गेल्या दशकापासून इंग्रजी माध्यमातील शिक्षण पाल्याला देण्यावर पालकांचा भर आहे. काही पालकांना वाटते की मराठी किंवा मातृभाषेत शिक्षण घेतल्यामुळेच उच्च शिक्षणात इंग्रजी माध्यम असल्यामुळे समस्या निर्माण होईल. पण पालकांच्या आग्रहामुळे मुलाला नीट इंग्रजीही येत नाही व पूर्णपणे आपली मातृभाषाही बोलता येत नाही. आजच्या घडीला शिक्षणाच्या विकासाचा जो डोंगर निर्माण झाला आहे, त्याला भाषेने आधार दिला आहे. संत ज्ञानेश्वर यांनी ‘ज्ञानेश्वरी’ सारखा ग्रंथ लिहीला आहे तसेच ‘पसायदान’ लिहले आहे. संत रामदास स्वामी यांनी मनोच श्लोक लिहले आहेत. या दर्जेदार लिखाणाला न विसरता वाचन, लेखन चिंतन करायला हवे.

मराठी ही एक प्राचीन आणि सुंदर भाषा आहे. तिला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळालाच पाहिजे. बदलत्या काळात इंग्रजी सुद्धा शिकली पाहिजे, हिंदीसुद्धा शिकली पाहिजे पण जो गोडवा मराठी भाषेत आहे तो कशातच नाही. आपण वेळेनुसार बदललो पाहिजे पण याचा अर्थ असा नाही की आपण आपले मुळ, आपली भाषा, आपली संस्कृती विसरली पाहिजे. या सोबत आपण हे पण लक्षात ठेवले पाहिजे की आदर, प्रेम हे परस्पर असते, म्हणजे दोन्ही बाजूंनी ते असावे लागते. जर आपल्याला भारतात, जगात मराठीला आदर आणि प्रेम मिळवून द्यायचे असेल तर आपली दुसऱ्या भाषेचाही आदर केला पाहिजे.

“मंगल देशा, पवित्र देशा, महाराष्ट्र देशा,
प्रणाम घ्यावा माझा हा श्री महाराष्ट्र देशा !”

मराठी ही महाराष्ट्राची लोकभाषा, मातृभाषा व एकमेकांशी संवाद करण्याची भाषा म्हणून निदान सातशे वर्षे सातत्याने वापरात आहे. आपण ज्या भाषेत जन्मतो, वाढतो ती भाषा आपल्या आयुष्याचा एक अविभाज्य भाग असते आचार, विचार, भाषा व वेशभूषा यांची अनुकरण प्रक्रिया कालानुसार व परिस्थिती नुसार बदलत असली तरी ती एका ठराविक संथ गतीने प्रवाही राहिल्यास सामाजातील घटकांना त्यापासून धक्का बसत नाही. साहित्यिकांनी मराठी भाषेला नटवून थटवून सुंदर केले, शुद्ध केले. महाराष्ट्रातील आचार, विचारांच्या परंपरांनी मराठी संस्कृतीची जडणघडण केली. हे सर्व स्वातंत्र्यपूर्व काळात सहज संथप्रवाही स्थितीत बहरत राहिले.

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यावर मराठी भाषिकांना मात्र वेगळे राज्य न दिल्याने महाराष्ट्रावर अन्याय झाला व मराठी अस्मिता दुखावली. त्याचेच प्रत्यंतर संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत हाऊन तेरा वर्षे एकीकडे वनवास व दुसरीकडे लढा यात माणसे व वेळ खर्ची पडली.

“माय मराठी, साद मराठी
भाषांचा भावर्थ मराठी
बात मराठी, साथ मराठी
जगण्याला या अर्थ मराठी”

माझी माय म्हणजे मराठी. मायेच्या ममतेचा ठायी ठायी प्रत्यय देणारी, अगदी भुईकमळा सारखी उमललेली माझी मराठी आईमध्ये जशी विविध रूपे एकवटलेली असतात तशी विविध रूपे माझ्या मराठीची आहेत. भाषिक वाङ्मय अक्षर होण्याआधीपासूनचा प्रवास पाहिला तर अनेकांगी रूपे मराठीची दिसतात. प्रत्येक बारा मैलावर भाषा बदलते म्हणतात आपल्या मराठीची पण अगदी थोड्या थोड्या स्वरूपाचे ढोबळ बदल दाखवणाऱ्या बोलीभाषा आहेत. बोलीभाषा आणि लोकसाहित्य ह्या खरेतर त्या त्या सामाज जीवनाचा आरसाच ! प्रमाण भाषा अन बोली भाषा असे दोन प्रकार भाषेचे आहेत. मराठी मनाच्या मानसिक जडणघडणीचा प्रावास मराठी भाषा दाखवते. मराठी भाषा सप्ताहामुळे एक मराठीच्या इतिहासाला उजाळा देताना जाणवते.

“उद्धारीली ज्ञानदेवे जगती
मायबोली मराठी भाषा
अमृताची घेऊन ती गोडी
जगी वाढेल मराठी भाषा”

महाकवी कुसुमाग्रज म्हणजे वि. वा. शिरवाडकर यांचा २७ फेब्रुवारी हा जन्मदिवस ‘मायबोली मराठी भाषा गौरव दिन’ म्हणून साजरा केला जातो. संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेत युनेस्कोच्या पुढाकाराने जगातील सर्व भाषाना एकाच पातळीवरून सन्मान देण्यासाठी सन २००० पासून २९ फेब्रुवारी हा ‘आंतरराष्ट्रीय मातृभाषा दिन’ साजरा करण्याचा उपक्रम सुरु केला. या दोन्ही सुदिनाचे औचित्य साधून २९ ते २७ फेब्रुवारी हा आठवडा मायबोली मराठी सप्ताह म्हणून साजरा केला जातो. हे दोन्ही दिवस आपल्या मायबोलीच्या सन्मानाचे आहेत.

काल परवा कुणीतरी मराठी भाषा मरणाच्या उंबरठ्या वर... मराठी मराठी करणारांच्या नाकाला मिरच्या झोंबाव्यात असे वादग्रस्त विधान करून खरं तर मराठी विषयी परखड मत मांडले. आपल्याला मराठीत सही करण्याची देखील लाज वाटते मराठी भाषा अस्तित्वात राखण्याऐवजी व्यवहारशून्य भाषा अशी अवहेलना करण्याचे आरिष्ठ असे साहस दाखवले जाते.

महाराष्ट्र शासन व्यवस्था इंग्रजीच्या आहारी गेलेली आहे. अन्न सुरक्षा योजनेतील लाभार्थीची यादी इंग्रजीतून प्रसिद्ध केलेली आहे. पोट भरण्याची मारामार, गरीब, गरजू आणि ग्रामीण भागातील ज्यांना साध मराठीचं ज्ञान अवगत नाही त्यांना इंग्रजीचा आधार घेऊनच सुविधा प्राप्त हाणार असतील तर आपले सत्ताधारी मराठीच्या नावाने २७ फेब्रुवारीला ज्येष्ठ साहित्यिक, नाटककार व कविश्रेष्ठ वि. वा.

शिरवाडकर यांच्या जयंतीनिमित्ताने मराठी भाषा दिन साजरा करतील. जय हो चा उद्घोष करीत मराठीचा गुलाल या दिवसापुरता सर्वत्र उधळेल.

आम्ही मराठी माणसे इंग्रजीच्या इतके आहारी गेलेले आहेत की, मराठी भाषा लिहिणे, वाचणे, बोलणे वा तिचा अभ्यासासाठी आणि जीवन व्यवहारासाठी माध्यम म्हणून उपयोग करणे यात आपल्याला अभिमान किंवा गौरवास्पद वाटण्यापेक्षा कमीपणा वाटत आहे. संत ज्ञानेश्वरानी ती आमृताला जिंकणारी भाषा आहे. हे मराठीला दिलेले सुवर्ण रत्नजडित प्रशस्ती पत्र.

एखाद्या शिंपी कामाचे दुकान या ऐवजी ज्ञानेश्वर अथवा तुकारामासारख्या संताचे नाव देऊन टेलरिंग फर्म अस्तित्वात येते. इंग्रजी भाषा ही जगातील एक समर्थ, सुंदर, संपन्न, रसाळ भाषा आहे. याबद्दल दुमत नाही. त्या भाषेचा मत्सर करण्याचे कारणही नाही. इंग्रजी शिवाय जगात ज्ञान मिळत नाही. इंग्रजी ज्ञानभाषा आहे. हे आपण बहुतेक जन सांगताना आढळतात, इतर सर्व भाषा अज्ञानभाषा आहे का... ? पण अवास्तव महत्व देण्याचे कारण काय... ?

कुटुंबातील आईची जागा ही आईचीच आणि मावशीचीच जागा मावशीला हे अलिखित सुत्र आहे. त्या प्रमाणे भाषेबाबतीत असले पाहिजे. मुंबई शहरात मराठीच्या शाळा ओस पडताहेत. इंग्रजी शाळा अक्काच्या सक्का देणगी, फी आकारून गब्बर होत आहे. श्रमजिवी, कष्टकरी समाजाला दोन वेळेच्या अन्नाची भ्रांत तरी देखील पोटाला चिमटा काढून पालक आपल पाल्य इंग्रजीत शिकला पाहिजे हा अट्टहास का करताहेत... ? ही स्पर्धा महाराष्ट्रातील शेतमजुराला, कामगारांना परवडणारी नाही. इंग्रजी शिडीचा आधार घेऊन गरिबांचा फायदा तर नक्की नाही. मुंबई शहरात मराठी शाळा आहेत. त्यामध्ये इंग्रजीचे अध्ययन होत आहे. या शाळांमध्ये गरीब व अशिक्षित पालकांच्या मुलांना थारा नाही. पाल्याच्या प्रवेशापूर्वी पालकांची मुलाखत घेऊन त्यातून प्रवेश ठरविला जातो. जे पालक मुळात अशिक्षित आहेत त्यांनी कधी शाळा कॉलेज पाहिले नसेल त्यांना त्यांच्या मुलांना उच्च वस्तितील शाळा प्रवेश नाकारून नेमके काय साध्य करतात ? मराठी बरोबर इंग्रजीचा उत्तम अभ्यास आजच्या तरुण पिढीने करावा. पण इंग्रजी माध्यमात मराठीला दुजाभाव देऊन नाही.

कवि सुरेश भट यांच्या खालील रचनेतून आपणास बरेच काही उमजले असेलच

“पाहुणे जरी असंख्य पोसते मराठी !

आपुल्या घरात हाल सोसते मराठी !!”

मराठीची महती आपण गातो, प्रसार करतो. मराठीचा ठसा सर्वत्र उमटविण्याचा प्रयत्न करतो. पण शासन याबाबत किती उदासीन आहे. महापालिका, नगरपालिका, मराठी संदर्भात किती बेफिकीरीने वागतात. मंत्री, आमदार, खासदार, नगरसेवक अन्य लोकप्रतिनिधी चे इंटरनेटवर ईमेल आहेत. किती तरी लोक त्यावर त्यांच्याशी सर्व सामान्य विषयावर मराठीतून हितगुंज करू पाहतात. समस्यांचा उहापोह करू इच्छितात. समस्या निवारणेचा हेतू असतो. पण कोणता प्रतिनिधी त्याची दखल घेतो ? आता पर्यंत त्यांनी कुणाला उत्तरे दिली आहेत. आम्ही आपल्या प्रश्नावर कार्यवाही करू...! संगणक प्रणाली वरून जर लोकप्रतिनिधींना लोंकाशी सुसंवाद साधण्याचे साधन उपलब्ध झाले असेल तर काय हरकत आहे. मराठी पत्रे आली तर त्या संगणकांवर त्या प्रकारचा Font असावयास हवा. आपण

इतके गांभीर्याने का घेत नाही. मंत्रालयातील मुख्यामंत्री असो वा मंत्री साधी पोहच पावती देणे देखील जीवावर येते. शिक्षण शास्त्रज्ञ देखील मान्य करतात की, शिक्षण मातृभाषेतून दिले जावे. आपल्या आजुबाजूला उच्च शिक्षण घेतलेले संशोधक, डॉक्टर, अभियंता झालेले पाहिले तर त्यांनी मातृभाषेत शिक्षण घेऊन प्रगती केली आहे. मुलांच्या कर्तृत्वाला उजाळा देण्याचे काम मातृभाषा करते. त्यामुळे मुलांना मातृभाषेवर व बोलीभाषेवर प्रेम करायला शिकवा. हेच वारंवार संत श्रेष्ठ ज्ञानेश्वरांनी आपल्या काव्यातून पटवून देण्याचा अट्टहास केला आहे.

“माझा मराठीची बोलु कौतुकें ।
परि अमृतातेंही पैजा जिंके ।
ऐसी अक्षरे रसिकें । मेळवीन ॥”

आज जगात सहा हजार भाषा बोलल्या जातात. वीस लाख लोक तिनशेच्या वर भाषा बोलतात. भाषिकांच्या संख्येनुसार मराठी भाषा देशातील चौथ्या क्रमांकाची भाषा आहे तर जगातल्या असंख्य भाषांमध्ये मोठे समुह बोलणाऱ्यामध्ये मराठीचा पंधरावा क्रमांक लागतो.

कोणत्याही राज्याचा नागरिक हा ज्या राज्यात वर्षानुवर्षे राहतो त्याला त्या राज्याची मातृभाषा शिकणे-बोलणे अनिवार्य असायलाच पाहिजे. कारण प्रत्येक राज्याचा कारभार हा त्या त्या राज्याच्या भाषेत चालतो. परंतु महाराष्ट्रात मराठीचा द्वेष असणाऱ्यांनी या गोष्टीला सुरंग लावण्याचा प्रयत्न केला. त्यावेळी महाराष्ट्र सरकारने मराठीबाबत आग्रही भूमिका घेतली नाही.

मराठी ही मायबोली असणाऱ्यांसाठी हा ठेवा आहे. तेव्हा मराठी भाषेचे भवितव्य काय? या विषयावर फक्त चर्चा करून चालणार नाही. मराठी भाषेपुढे आव्हाने काय आहेत हे महत्त्वाचे आहे. मराठी भाषा जीवंत राहावी या साठी प्रत्येक मराठी माणसाने प्रयत्नशीलता आणि प्रयोगशीलता दाखवायला हवी. यासाठी प्रत्येकाकडे वेगवेगळे उपाय असू शकतात. प्रत्येकाने कल्पनाशक्ती वापरून ती टिकविण्याचे आणि समृद्ध करण्याचे प्रयत्न करायला हवेत. कारण आपल्या भाषेचा विकास करणे आणि तिला उत्तम दर्जा प्राप्त करून देऊन उच्चपदी नेहने हे आपल्या सर्व मराठी माणसांचे कर्तव्य आहे. ते सर्वांनी पार पाडायला हेव.

“आमुच्या मनामनात दंगते मराठी,
आमुच्या रंगारंगांत रंगते मराठी,
आमुच्या उराउरात स्पंदते मराठी,
आमुच्या नसानसात नाचते मराठी ॥”

भारताबाहेचा मराठी समाज हा मुख्यातः धनिक वर्ग आहे त्यामुळे मराठीच्या संवर्धनार्थ कार्य करणे त्यांना सुलभ जाते सर्व क्षेत्रातील मराठी श्रेष्ठ दिग्गज व्यक्तींना महाराष्ट्रातून आमंत्रित करून मराठीचा संपर्क कायम ठेवणे हे पैशाच्या पाठबळावर सोपे काम आहे. मराठीसाठी आधुनिक तंत्रज्ञानाचा ते भरपूर उपयोग करीत असतात. तिकडील मराठी संस्था व त्यांचे कार्यकर्ते मराठीच्या संवर्धनार्थ नेहमी प्रयत्नशील असतात. हे उल्लेखनीय व अभिनंदनीय आहे.

मराठी भाषा, साहित्य, संस्कृती यांत इतरांना देण्यासारखे खरंच काही नाही का, असा प्रश्न

मला नेहमी पडतो. असेल तर ते नेमके काय आहे ? असे देणे इतरांना आमच्या हातून दिले गेले नाही की इतरांनी ते जाणीपूर्वक स्वतःच्या अभिमानासाठी टाळले, की आमच्या लेणी त्यांना क्षुल्लक वाटली ?

खरे तर सध्याचे जग हे स्पर्धेचे जग आहे. त्यात निरनिराळ्या भाषांची वर्चस्वासाठी स्पर्धा टाळता येणार नाही. मराठीपुरते बालायचे तर मराठीने आपली खिडक्या दारे दुसऱ्यांना आत शिरण्यासाठी सदैव खुली ठेवली. आपण त्यांची भाषा शिकलो ते त्यांच्या भाषेतील साहित्य आमच्या भाषेत आणण्यासाठीच.

“दगड झालो तर सह्याद्रीचा होईन
माती झालो तर महाराष्ट्राची होईन
तलवार झालो तर भवानीमातेची होईन
पुन्हा मानव जन्म मिळाल्यास मराठीच होईन.”

जनसामान्य लेखक : अण्णाभाऊ साठे

कु. प्रमोद कृष्णदेव यादव
बी कॉम

महाराष्ट्र हा विविधतेने नटलेला आहे. या महाराष्ट्राच्या मातीमध्ये विविध वृत्ती, प्रवृत्ती निर्माण झालेल्या दिसतात. त्यातूनच अनेक अशी उत्तुंग व्यक्तिमहत्त्व जन्माला आलेली आहेत. छत्रपती शिवाजी महाराज, शाहू महाराज, महात्मा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, अण्णाभाऊ साठे या दिग्गज व्यक्तिमत्वांचे विचारधन निर्माण केलेले आहे. त्यातीलच एक म्हणजे अण्णाभाऊ साठे त्यांनी मराठी साहित्यात महत्पूर्ण अशी कामगिरी केली आहे. सर्वसामान्य दीनदुबळ्या कष्टकरी, माणसाचं दुःख साहित्यामधून मांडलेले आहे. कथा, कादंबरी, प्रवासवर्णन, नाटक, शाहिरी, इत्यादी वाङ्मयामध्ये मोलाची भर घातलेली आहे.

अशा या व्यक्तित्वाबद्दल माझ्या विचाराप्रमाणे मांडणी केली आहे. अण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० साली वाटेगांव जि. सागली येथे झाला. त्यांच्या वडीलांचे नांव भाऊराव साठे, त्यांच्या आईचे नांव वालुबाई साठे.

स्वांतत्र्याच्या या घटनेचा अण्णाभाऊंनी सखोल विचार केलेला दिसतो. त्यांचे वय त्यावेळी अवघे २७ वर्षांचे होते. ते हाडाचे कार्यकर्ते होते. त्यांची बुद्धी चौकस होती. परिस्थितीचे यथार्थ अवलोकन करण्याची सक्षम कुवत होती. येथे एक गोष्ट आपण ध्येनात घेणे आवश्यक आहे असे मला वाटते, की प्रस्थापीत वर्गाची शिक्षणाची परिभाषा अत्यंत कुचकामी अशी आहे. आम्ही सगळ्यांनी ही परिभाषा (व्याख्या) स्वीकारलेली असून ती मान्यही केलेली आहे. या परिभाषेतून अण्णाभाऊ केवळ दिड दिवस शाळेत गेले होते. शाळा म्हणजे चार भिंतीची खोली, त्यात एक फळा, हातात छडी घेतलेली एक पांढऱ्या पोषाखातील मास्तर आणि त्याने जे शिकविले ती शाळा. वर्गिय दृष्टीकोणातून अण्णांनी साहित्य निर्माण केले. पण आयुष्याच्या शेवटच्या काळात हा विचार भारतीय समाजात अपुरा ठरतो त्याची जाणीव अण्णाभाऊंना झालेली होती. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या नेतृत्वाखाली सुरु झालेल्या चळवळीबद्दल त्यांना विशेष आकर्षण होते.

या चळवळीबद्दल आत्मियता होती. जेव्हा दलित साहित्य संमेलनाच्या उद्घाटनाची जबाबदारी एकवेळी त्यांच्याकडे आली तेव्हा ती त्यांनी आनंदाने स्वीकारली आणि तिच संधी समजून जातीशोषणाविरुद्ध लेखणी चालवली “जग बदल घालून घाव, सांगुन गेले मज भिमराव” हे क्रांतीगीत त्यातून जन्माला आले. या गीतातून जातीची जन्मधिष्ठतता अण्णांनी आधोरीखित केली. जातीव्यवस्थेच्या पदसोपात्मक रचनेत दलित जातींना सर्वात तळात ढकलून हिन मानले गेले. अण्णांनी लिहीले, उरवून आम्हा हिन कलंकित, जन्मोजन्मी करुन अंकित निर्मुनी हा भेदभाव उच्च जात वर्गियांना तळाच्या समाज घटकांना आंकित करुन ठेवले व त्यासाठी धर्मशास्त्राचा वापर केला. त्यातून जातीय विषमता, गुलामगिरी लादली गेली.

हे वास्तव अण्णांनी पुढे आणले आणि म्हणूनच ते वर्गिय वास्तवाकडे वळलेले दिसतात. अण्णाभाऊ साठे हे क्रांतीकारी बुद्धिजीवी कार्यकर्ते होते. आणि म्हणूनच मोर्चात पायी चालून घोषणा देत सहभागी होऊन त्याच प्रश्नांवरची गाणीही त्यांनी लिहिली. आयुष्यात अखेरच्या काही वर्षात वाढत्या गरजा आणि त्या पुरवण्यासाठी साधनांची कमतरता यामुळे कधी जाणुनबुजून, कधी इच्छा नसताना तर कधी, असहायतेपोटी त्यांना आपल्या कथेचे कादंबरीत, कादंबरीचे कथेत, नाटकात किंवा लोकनाट्य रूपांतरं करावी लागली असे असले तरी मराठी साहित्यातील एक कथालेखक म्हणुन त्यांचे स्थान महत्त्वाचे आहे.

अण्णाभाऊंच्या कथांचे साधारधपणे पुढील प्रकारा मध्ये वर्गिकरण करता येईल.

- १) सामाजिक, ऐतिहासिक, राजकीय व दलित जीवनावरील कथा
- २) कलात्मक व विनोदी कथा
- ३) शोकान्त व न्हदयद्रावक कथा
- ४) गुन्हेगारी, जीवनाचे चित्रण करणाऱ्या कथा
- ५) आत्मचारित्रात्मक कथा
- ६) गुन्हेगारी जीवनाचे चित्रण करणाऱ्या कथा
- ७) अंधश्रद्धाविरुद्धाच्या कथा
- ८) प्रेमकथा
- ९) कौटुंबिक कथा

एका झाडाखाली तीन दगडांची चुल करून मडक्यात अन्न शिजवून दोन मूलं नि बायको यांना जगविणारा हा दलित कंगाल दिसला तरी त्याची संसार करुण्याची इच्छा केव्हाही पवित्र अशिश असते. कुटुंबसंस्थेचा त्याचा विश्वास मुळीच ढळलेला नसतो. परंतु त्याची कुटुंब व्यवस्थाच भांडवलदारी जगाने त्या झाडाखाली हाकलून दिलेली असेल. त्याचे काही निरीक्षण करावे. याचे कारण परंपरा शोधावी आणि मग त्या कंगाल दिसणाऱ्या विषयी लिहावी. जपुन लिहावे. कारण या समाजाची धडीनूधडी त्या दलितांना व्यापलेली आहे. अधिक काव्यमय शब्दात बोलायचे झाले तर असे म्हणता येईल की, “हे जग, ही पृथ्वी, शोषाच्या मस्तकावर तरलेली नसून दलितांच्या तळहातावर तरलेली आहे.” अशा या दलितांचे जीवन खडकातून झिरपणाऱ्या पाझराप्रमाणे असते. ते जवळ जाऊन पहा. मग लिहा कारण “जावे त्यांच्या वंशा तेव्हा कळे” हे तुकारामांचे म्हणणे खोटे नाही. वरील उद्गार आहेत कॉम्रेड अण्णाभाऊ साठे यांनी १९५८ ला केलेल्या दलित साहित्य संमेलनाच्या उद्घाटनपर भाषणातील अण्णाभाऊंचे हे केवळ भाषण नव्हते: अण्णाभाऊंच्या संवेदनशिल मनवी मनाचा तो आविष्कार होता. कारण जीवन माणसं शब्द देतात पण पाळत नाहीत, शब्दाशी जगत नाहीत. अण्णाभाऊंच मत अगदी उलट आहे. जीवनात अण्णाभाऊंनी दिलेला प्रत्येक शब्द पाळला. ते शब्दांनी जगले, शब्दांशी नाते जोडून त्याच्यशी इमानेइतबीर जीवनभर साथ दिली. “कुत्र्या मांजरासारखे जगु नका अन्यायाचा प्रतिकार करा. मनगटाच्या भरोशावर जगा” अण्णाभाऊंचे हे विचार आज, काल, भविष्यात परिस्थिती कितीही बदललेली असो परंतू ते तंतोतंत लागू पडतात.

आण्णाभाऊंच्या हातून मराठी साहित्यातील असा कुठलाच प्रकार दुर्लक्षून राहिला नाही. हे विशेष त्यांनी पोवाडा, लावणी, नाटक, लोकनाट्य, प्रवासवर्णन, कथा, कादंबरी आणि कविता या सर्वच साहित्य प्रकारास स्पर्शच केला नाही तर त्या-त्या साहित्यप्रकारात अनमोल स्वरूपाची भरच घातलेली आहे. असेच म्हणावे लागेल. अण्णाभाऊंचे साहित्य म्हणजे तावून सलाखून निघालेल्या दारिद्र्याच्या अनुभव धिळीत पुरण्यांची खाण आहे.

अण्णाभाऊंचे जीवन म्हणजे नियम आणि निसर्गाची प्रतिकृती, अक्षर ओळख नसलेला निरक्षर मुलगा. ज्याने दारिद्र्य कोवळ्या वयात सोसले, उपेक्षेचे चटके सहन केले. वेठबिगार गिरणीकामगारांची पिळवणुक काळजात साठवली. स्त्री, दलित भाषीत आणि पिडीत यांचे नाकारलेल जगणं, गावशिवेच्या बाहेर हाकलून दिले. त्यांच लाजीरवाण जगण अनुभवल. त्यातून त्यांनी वेगळाच वसा घेतला. मानव मुक्ती लढ्याचा. त्यांना ठाव होते साहित्य हे परिवर्तनाच्या चळवळीची बिज जनमाणसात रुजविण्याचे प्रभावी शस्त्र आहे आणि ते साहित्य शस्त्र अण्णाभाऊंनी उचललं मुक्तीच्या लढ्यासाठी, ते लिहीत होते. त्यांच साहित्य हे बंद खोलीत बसून कल्पनेचे इमले बांधणारं, करमणुक करणार नव्हत, ते होते दुधारी शस्त्र उपेक्षिताना न्याय देणार आणि समाज कंठकांना नागवणारं.

महाराष्ट्र दलित संघाच्यावतीनं केलेल्या साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणात आण्णाभाऊ म्हणतात आम्हाला “गंगेसारखे निर्मल साहित्य हवे आहे. आम्हाला मराठी साहित्याचा थोर परंपरेचा अभिमान आहे. कारण मराठी साहित्याची नांदी आमच्याच जीवन संघर्षाने झडली आहे. जेव्हा दलितांची सावली असय्य होती, तेव्हा महानुभव पंथीय साहित्यिकांनी सर्वाना ज्ञान मिळवल पाहीजे. ज्ञान हे मोक्ष समजून बंड केले ते आमचे साहित्यिक माणसाला माणुस म्हणून जगता आलं पाहिजे असा दावा मांडून ज्यांनी दलितांच्या भाषेत महाराष्ट्रला सुंदर ज्ञानेश्वर दिले ते आमचे साहित्यिक. चुकलेले महाराष्ट्राचे पोर कडेवर घेणारे एकनाथ ते आमचे साहित्यिक. आम्ही आपल्या वर्गाचे इमान पटवून त्यांच्या उपमर्द होणार नाही याची काळजी घेवून साहित्य निर्माण करू. दलिताला आणि त्याच्या जीवनाला वरच्या पातळीवर नेण्याचा आपल्या कलेतुन प्रत्यत्न करूया” अण्णाभाऊंच्या साहित्याने माणसाच्या गोळ्यांना आकार उकार दिला.

मुक्यांना शब्द, आंधळ्यांना दृष्टी आणि लंगड्यांना उभे राहण्याची ताकद दिली. प्रस्थापीतांच्या काल्पनिक साहित्याला क्षेद दिला. सुटाबुटातल्या ठेरपेट्या शुद्ध सोलणारा विलासी नायक-नायीका बदलून कष्टकारी कामगार, स्त्री, देवदासी, भटका विमुक्त यांच्या उद्धारासाठी कृतीशिल जीवनदायी साहित्याची निर्मिती केली. जातीपाती विरहीत समाजवादी आणि ध्येयवादी विचार त्यांनी मांडला. पण एवढं खरे की एकाच वृक्षाला विविध रंगी बेरंगी फुले लागावीत, अमृताची फळे यावीत, त्या विविधरंगी फुलांच्या विलोभनियतेवर रंगबेरंगी फुलपाखरांनी आसक्त व्हाव. भुग्यांनी गुजारा करावा. त्या फुलांच्या गंधानी आसमतांचा गाभारा भरावा...वाऱ्याच्या झुळकिने हळुवार गंध पसरवा... कस्तुरीचा सुगंध यात असाच आहे. अण्णाभाऊ नावाच्या वृक्षाला फुललेली डरवलेली सुगंधी फळ-फुल, कथा, कादंबरी, गित, शाहीरी, पोवाडे, नाटक, लोकनाट्य, प्रवास वर्णन असा आहे.

अण्णाभाऊंच्या सप्तरंगी साहित्य जिवातूनच त्यांनी परिवर्तनाच्या चळवळीची बिजं पेरली ती

आता उगवत आहेत. ती बीज अक्षय रहावुन... समाज जीवनाला वाटाड्याच काम करीत आहे. १९५७ साली दलित साहित्य संमेलणाच्या अध्यक्ष पदावरून अण्णाभाऊंनी आपल्या साहित्यविचाराची मांडणी केली. आणि मराठी साहित्यविश्वाला हलवुन सोडले.

‘पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर उभी नसुन कष्ट करणाऱ्याच्या तळहातावर उभी आहे.’ याचे त्यांनी पांढरपेशांना भान करुन दिले.

“जग बदल घालुनी घाव.
सांगुन गेले मला भीमराव.”

अशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांची आठवण दिली आणि दलित बांधवांना परिवर्तनाचे आव्हान केले.

“तुम्ही चळू नका
कुणी वळू नका
माग पळू नका
बिनी मारायची अजुन राहीली
माझ्या जिवाची होतीया काहीली
असा अखंड लढ्याचा संदेश दिला.”

माणसाचा चेहरा विद्रुप दाखवणार नाही ही त्यांची प्रतिज्ञा होती. कलेला सत्याचा पाया हवा हा त्यांचा आग्रह होता. जीवनाशी जि कला जनतेची कदर करते त्याच कलेची जनात कदर करते हा त्याचा विश्वास होता. जीवनाशी कलेची नाळ जोडलेली पाहिजे हे अण्णाभाऊंनी निक्षुन सांगितले. त्यांचे साहित्य जीवनाच्या उमाळ्यात ज्वालामुखीसारखे उसळून आलेलं आहे.

दलित वर्गाचे अथांग जीवन दिसण्यासाठी लोककला एक दिव्य दृष्टी असावी लागते. तो त्या वर्गाशी एकनिष्ठ असावा लागतो. तो वस्तुनिष्ठ असावा लागतो. आणि त्याचा दलित वर्गाच्या सरळ न्यायी संघर्षावर नी त्याच्या अंतिम विजयावर विश्वास असला पाहिजे. म्हणजे तो लेखक ध्येयवादी असला पाहिजे. नी त्याची कल्पकताही तशीच हवी.

माणुस जगतो का ? नि जगण्यासाठी एवढा धडपडतो का ? याचा विचार करणे जरूरीचा आहे तो उंच गगनात गेलेल्या विद्युतमय मनोऱ्यावर उभे राहुन विजेच्या तारा जोडतो, खाणीत उभ्या कडलावर चडुन सुरुगांना पेट देतो किंवा पोलादाचा रस करणाऱ्या भट्टीवर तो निर्भय वावरतो. या सर्व ठिकाणी मृत्यु त्याची वाट पाहत असतो. कधी-कधी त्याची व मृत्युवची गाठ पडुन हा दलित मरण पत्करतो. ही जगण्याची आणि मरण्याची अगळी रीत आहे. ती समजावुन घ्यावी , सुरुगांना पेट देताना किंवा पोलादाच्या रसात लडून मरणे, नाही तर विजेच्या धक्क्याने मरणे आणि दिवाळे निघाले म्हणुन शेर बाजारत मरणे या मरणातील अंतर मोजुन पाहवे, नि श्रेष्ठ मरण कोणते ते निश्चित ठरवावे.

दलितानांही सर्व भावभावना इतरांप्रमाणे सदैव जागृत असतात पण तो इतरापेक्षा जरा निराळा असतो. कारण तो हाडामासाचा केवळ गोळा नसतो. तो निर्मितीक्षम असतो, तो वास्तवक्षम असतो. जगात कष्टाचे सागर उपसुन दौलतीचे डोंगर रचतो. अशा या महान माणसावर महाकाव्य रचणारा त्याला

हवा असतो.

भारताचे पहिले लेखक ज्यांचे साहित्य हिंदी, गुजराती, उडीया, बंगाली, तमीळ, मल्याळी या भारतीय भाषांबरोबरच रशियन, झेक, पोलीश, इंग्रजी, फ्रेंच अशा जगातील २७ भाषांमध्ये रूपांतर झाले आहे.

साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे यांची साहित्य संपदा

अ) कथासंग्रह

१) बरबाद्या कंजारी २) चिरनगराची भूतं ३) निखारा ४) नवती ५) पिसाळलेला माणुस ६) आबी ७) फरारी ८) भानामती ९) लाडी १०) कृष्णाकाठच्या कथा ११) खुळंवाडी १२) गजाआड १३) गुन्हाळ

आ) नाटक

१) इनामदार

इ) शाहिरी

ई) तमाशा/लोकनाट्य

१) अकलेची गोष्ट २) खापन्या चोर ३) कलांगी ४) बिलंदर ५) बुडवे ५) बेकायदेशिर ६) शेटर्जीच इलेक्शन ७) पुढारी मिळाला ८) मूक मिरवणुक ९) माझी मुबई १०) देशभक्त घोटाळे ११) दुष्काळात तेरावा १२) निवडनुकीत घोटाळे १३) लोकमंत्र्याचा दौरा १४) पेंग्याच लगिन

उ) प्रवासवर्णन

१) माझा रशियाचा प्रवास

ऊ) कादंबऱ्या

१) आग २) आघात ३) अहंकार ४) अग्निदिव्य ५) कुरूप ६) चित्रा ७) फुलपाखरू ८) वारणेच्या खोऱ्यात ९) रत्न १०) रानबोका ११) रूपा १२) संघर्ष १३) आग १४) गुलाम १५) डोळे मोडीत तारा चाले १६) चंदन १७) मुर्ती २०) मंगला १८) मथुरा १९) मास्तर २०) अलगुज २१) चिखलातील कमळ २२) रानगंगा २३) माकडीचा माळ २४) कवढ्याचे कणीस २५) वैजंता २६) आवडी २७) धुंद रान फुलाचा २८) वारणेचा वाघ २९) फकिरा ३०) वैर ३१) पाझर ३२) सैरसोबत

ए) प्रसिद्ध पोवाडे

१) नांनकीत नगरापुठे २) स्टॉलिनग्राडचा पोवाडा ३) बर्लिनचा पोवाडा ४) बंगालची हका ५) पंचाब दिल्लीचा दंगा ६) तेलंगणाचा संग्राम ७) महाराष्ट्रची परंपरा ८) अमवनेरच अमर हुत्यात्मे ९) मुंबईचा कामगार १०) काळ्याबाजाराचा पोवाडा

एकुण ९० पुस्तके

अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरीवर आधारीत चित्रपट

१) वैजयंता

- वैजयंता

२) आवडी

- टिळा लावते मी रक्ताचा

३) माकडीचा माळ

- डोंगराची मैना

४) चिखलातील कमख	-	मुरली मल्हारी रायाची
५) वारणेचा वाघ	-	वारणेचा वाघ
६) फकिरा	-	फकिरा
७) अलगुज	-	अशी ही साताऱ्याची तऱ्हा

१) 'वैजयंता' य चित्रपटास १९६१-६२ या वर्षाचे सर्टिफिकेट ऑफ मेरिट हे उत्कृष्ट मराठी चित्रपटाचे राष्ट्रीय पारितोषक

२) 'वारणेचा वाघ' या चित्रपटास १९७०-७१ या वर्षाच महाराष्ट्र राज्य उत्कृष्ट मराठी चित्रपट क्रमांक दोनचे पारितोषक

३) 'अशी ही साताऱ्याची तऱ्हा', या चित्रपटास १९७३-७४ या वर्षाचे महाराष्ट्र राज्य उत्कृष्ट मराठी चित्रपट क्रमांक तीनचे पारितोषक

ऑल टाईम ग्रेट साहित्यरत्न, लोकशाहिर, कादंबरीकार, साहित्यरत्न ही त्यांची ख्याती. मार्कर्सवादी चळवळीतील एक कार्यकर्ता व कलावंत या भूमिकेतून त्यांचा प्रारंभ म्हणजे १९४२ ते १९५० या कालखंडात लोकनाट्य, लावणी, पोवाडा हे कलाप्रकार काव्यप्रकार हाताळले.

अण्णा भाऊ साठे यांनी आपल्या ४९ वर्षाचा झंझवती आयुष्यामध्ये खुप चढ-उतार पाहिले, अनुभवले, सोसले, पचवले त्यातुन त्यांच्यातील कार्यकर्ता व कलावंत ह्या दोन्हीची जडणघडण झाली. प्रामुख्याने त्यांचे प्रारंभचे आयुष्य वाटेगाव (ता. वळवा जि. सांगली) येथे तर नंतरचे आयुष्य मुंबईमध्ये गेले.

राजा राममोहन रॉय

बाळासो म्हाळाप्पा मोटे

बी.ए. ३

जीवन परिचय

राजा राममोहन रॉय हे “आधुनिक भारताचे जनक” म्हणून ओळखले जातात. दि. २२ मे १७७२ रोजी बंगालमधील हुमळी जिल्ह्यातील राधानगर येथे एका संपन्न ब्राम्हण कुटुंबात त्यांचा जन्म झाला. त्यांचे पंजोबा ‘कृष्णचंद्र बॅनर्जी’ हे बंगालच्या नवाबाच्या सेवेत होते व त्यांना “रॉय-रॉय” या उपाधीने सन्मानीत करण्यात आले होते. तेव्हापासून त्यांच्या कुटुंबाने बॅनर्जी या परंपरागत आडनावा ऐवजी सन्मानीय करण्यात आलेले “रॉय” हे पदनाम वापरण्यास सुरुवात केली. त्यांचे वडील “रामकांतो रॉय” आणि माता तैरिणीदेवी यांनी राममोहन यांना प्राथमिक बंगाली शाळा या पारंपरिक पाठशाळेत शिक्षण घेण्यासाठी पाठविले.

१८०५ मध्ये रोजी राममोहन रॉय हे ईस्ट इंडिया कंपनीत महसुल अधिकारी जाय दिग्वी यांचे सहाय्यक म्हणून रुजू झाले. नंतर त्यांना ‘दिवाण’ म्हणून बढती मिळाली. दहा वर्षांच्या सेवेनंतर ते सेवा निवृत्त झाले आणि बंगालच्या जनतेच्या सेवेमध्ये स्वतःला झोकून दिले. मोगल सम्राट दुसरा अकबर यांनी राममोहन रॉय यांना राजा ही पदवी त्यांच्या महत्वपूर्ण सेवेबद्दल बहाल केली. त्यानंतर त्यांना राजा राममोहन रॉय असे संबोधले जाऊ लागले.

२७ सप्टेंबर १८३३ रोजी इंग्लंडमधील ब्रिस्टॉल येथे अल्पशा आजारपणामुळे त्यांचे निधन झाले.

अ) धार्मिक कार्य -

एका परंपरावादी सनातनी उच्च जातीय हिंदु कुटुंबात राममोहन यांचा जन्म झाला. हिंदु धर्माच्या नावावर चालणारे निरर्थक विधी, कर्मकांड, प्रतिमा पुजा, मुर्तिपुजा व पुरोहित वर्गाचे इ. वर त्यांनी निर्भय पणे हल्ला चढविला. अनेक मतांमुळे हिंदु धर्मात खळबख माजली व त्यांना कठोर विरोधांना सामोरे जावे लागले. त्यावरील विरुद्ध समर्थन करण्यासाठी अनेक संस्था व समाज स्थापना केली.

१) आत्मीय सभा

राजा राममोहन रॉय यांना हिंदु धर्मासंबंधी अतिशय आदरभाव होता. हिंदुना आपला धर्म खऱ्या अर्थाने उमगलेला नाही, असे त्यांना वाटत होते. अशा विचारांना पाठिंबा असणाऱ्यांनी एकत्र येऊन १८१४ मध्ये कोलकत्ता येथे आत्मीय सभा या नावाची संघटना स्थापना केली. “आत्मीय सभा” म्हणजे मित्रांचा समाज होय.

२) ब्राम्हो समाज

१९ व्या शतकात बंगालच्या पुनरुज्जीवन ला कारणीभूत ठरलेल ब्राम्हो समाज ही सामाजिक व धार्मिक चळवळ सुरु केली. ब्राम्हो समाजाचा अर्थ ‘एक खऱ्या ब्राम्ह्याची म्हणजे देवाची आराधना (उपासना) करणाऱ्यांचा समाज’. “The Society of worshippers of one true God.” म्हणजे

जो ब्रम्हाची म्हणजे विश्वातील सर्वश्रेष्ठ शक्तीची आराधना करतो ते होय आणि समाज म्हणजे लोकांचा समुदाय होय.

कोलकाता येथे २० ऑगस्ट १८२८ रोजी सुरु झालेल्या व सार्वजनिकरित्य २३ जानेवारी १८३० झालेल्या ह्या प्रार्थना स्थळाला ब्राम्हो सभा असे नाव दिले व नंतर त्याचेच ब्रम्हो समाज असे नामकरण करण्यात आले. अगोदरचा दिवस हा 'भाद्रोत्सव' या नावाने व नंतरचा दिवस 'माघोत्सव' या नावाने साजरा केला जातो. हे ब्रम्हो समाजाचे दोन महत्वाचे सण आहेत.

ब्राम्हो समाजाची तत्वे-

- १) जगाची निर्मिती करणारा व त्याचे अस्तित्व कायम ठेवणारा ईश्वर एकच असून, त्याची शक्ति, शहाणपणा, प्रेम व पावित्र्य अमर्याद आहे.
- २) मानवी आत्मा हा अविनाशी असून तो शास्वत प्रगती करण्याची क्षमता असणारा व आपल्या कमीसाठी ईश्वरास जबाबदार असणारा असा असतो.
- ३) ईश्वराशिवाय इतर कोणत्याही निर्मित वस्तूची पुजा करू नये. ईश्वर स्वतः होऊन प्रत्यक्षात मानवी आत्म्यात अवतरतो आणि म्हणूनच आत्मा आणि ईश्वर यांच्यामध्ये कोणत्याही देवदुत व धर्मग्रंथांची मध्यस्थी आवश्यक नाही.
- ४) सत्य हाच ब्राम्होचा एकमेव धर्म आहे. वेद वा अन्य कोणतेही धर्मग्रंथ हे अचुक वा खात्रीलायक नाहीत.
- ५) प्रेम व श्रद्धेने ईश्वराची रोज पुजा करावी.
- ६) ईश्वराच्या दृष्टिने सर्व मानव समान आहेत आणि त्यामुळे जात, वर्ण, वंश यावर गट असू नयेत.
- ७) मूर्तिपुजा, यज्ञात प्राण्यांचा बळी देण, कर्मकांड यांना धर्मात स्थान नाही.

राजा राममोहन रॉय यांच्या घडविलेल्या धार्मिक सुभारणा-

- १) एकेश्वरवादाचा प्रसार -

इस्लाम खिश्चत व उपनिषदीय धर्माचा तुलनात्मक अभ्यास केल्यानंतर राजा राममोहन रॉय यांनी एकेश्वरवाद म्हणजेच एकाच देवाच्या अस्तित्वावरील विश्वास होय.

- २) साध्या धर्मास चालना-

भारतीय लोकांना अतिशय साधा, स्पष्ट व निकोप असा धर्म देण्याची राजा राममोहन रॉय यांची इच्छा होती.

- ३) मूर्तिपुजेला विराध-

हिंदु धर्माचे एक प्रकांड पंडित या नात्याने रॉय यांना मूर्तिपुजा ही हिंदु धर्मात नंतर आलेली संकल्पना असून, ती खऱ्या हिंदु धर्माचा भाग नसल्याची खात्री झाली होती. म्हणूनच त्यांनी मूर्तिपुजा प्रथा त्याज्य ठरविली.

- ४) धार्मिक सहिष्णुता

राजा राममोहन रॉय यांचा सर्व धर्मावर विश्वास होता. याला त्यांनी कधीच विरोध केला नाही.

त्यामुळे लोकांमध्ये धार्मिक सहिष्णुता निर्माण होण्यास हातभार लागला.

५) सामाजिक धार्मिक संधटनाची स्थापना -

राजा राममोहन रॉय यांनी १८१४ मध्ये आत्मीय सभा व १८२८ मध्ये ब्राम्हो समाजाची स्थापना केली. याचे सर्व सदस्य धार्मिक चर्चेसाठी एकत्र येतात. यातच शंकाचे निरसन केले.

ब) सामाजिक कार्य -

भारतीय समाजात त्यावेळी अस्तित्वात आसलेल्या अनिष्ट प्रथांविषयी राजा राममोहन रॉय समाधानी नव्हते.

१) स्त्रियांच्या हक्काचे कैवारी-

पितृसत्ताक कुटुंबात स्त्रियांना घराच्या चार भिंतींच्या आत कैद व्हावे लागत असे अनेक प्रकारांना तोंड द्यावे लागत असे. पुरुषांना मात्र सर्व अधिकार व विशेष हक्क उपभोगण्याची संधी होती.

२) सतीप्रथेचे उच्चाटन -

पतीच्या निधनानंतर अंत्यसंस्काराच्यावेळी चितेवर पतीबरोबर पत्नीला जिवंत जाळण्याच्या प्रथेला सतीप्रथा असे म्हणतात. १८१८ मध्ये त्यांची भावजय अलकमंजरी ही सती गेली या घटनेचे रॉय हे साक्षीदार होते. यांनी सतीप्रथा बंद करण्यास खूप कष्ट घेतले.

३) बहुविवाहास विरोध-

राजा राममोहन रॉय यांनी बहुविवाहाला आणि विवाहासाठी मुलींची विक्री करण्याला विरोध केला. हिंदू धर्मग्रंथात विशिष्ट परिस्थितीतच पुरुषाला दुसरे लग्न करण्याची परवानगी असल्याचे उल्लेख आहेत. हे राजा राममोहन रॉय यांनी निदर्शनास आणून दिले. व बहुविवाहास विरोध केला.

४) अनिष्ट सामाजिक प्रथांना विरोध -

राजा राममोहन रॉय हे जातिभेद अस्पृश्यता पालन, बहुविवाह, बालविवाह व सतिप्रथा यांच्याविरुद्ध होते. त्यांनी विधवा पुनर्विवाह आंतरजातीय विवाह, आंतरजातीय भोजन समारंभ यांना पाठिंबा दिला.

५) शेतकऱ्यांना पाठिंबा दिला-

राजा राममोहन रॉय हे स्वतः मोठे श्रीमंत जमिनदार होते. पण ते शेतकऱ्यांची पिळवणूक करणाऱ्या जमीनदारांच्या विरुद्ध होते. शेतकरी व जमीन मालक यांच्यात सौहार्द संबंध असावेत असे वाटत असे.

६) वृत्तपत्र स्वातंत्र्य

राजा राममोहन रॉय यांनी मिरतुल अखबर या नावाने पार्शियल भाषेतील वृत्तपत्र व संपादक कौमुदि या नावचे कौमुदि बंगाली भाषेतील साप्ताहिक प्रकाशित केले.

७) न्यायालयीन सुधारणा-

ब्रिटीश पार्लमेंट मध्ये संमत झालेले कायदे येथील जनतेवर लादण्याला त्यांचा विरोध होता. न्यायालय न्यायदान व्यवस्थेत सन्माननीय भारतीयांचा समावेश व्हावा असेही वाटत होते व तसे

प्रतिपादन केल.

क) शैक्षणिक कार्य-

राजा राममोहन रॉय हे विद्वान होते व अनेक भाषांचे त्यांना ज्ञाने होते.

१) अज्ञानाचे निर्मूलन-

सामान्य माणसाच्या अज्ञानाचा धर्मगुरु कडुन गैरफायदा घेतला जातो. त्यांची पिळवणुक होते. त्यामूळे त्यांनी पाश्चत्य वैज्ञानिक शिक्षणपध्दतीला पसंती दर्शविली.

२) पाश्चात्य शिक्षण पध्दतीला चालना-

राजा राममोहन रॉय यांनी स्वतःची अँग्लो हिंदु स्कुल या नावाची शाळा १८२२ मध्ये सुरु केली. त्यांनी १८२५ मध्ये वेदांत कॉलेज सुरु केले. याद्वारे इंग्रजी शिक्षणाला प्राधान्य दिले.

३) वैज्ञानिक शिक्षणाला चालना -

राजाराममोहन रॉय यांना वाटत होते की, पाठशाला व चतुस्पाथी ह्या शाळा वर्तमान शैक्षणिक गरजांची पूर्तता करण्याच्या दृष्टिने अपुऱ्या आहेत. म्हणून १९१७ मध्ये ईस्ट इंडिया कंपनी सरकारच्या माध्यमाने व पाठिंब्याने कोलकत्ता येथे पहिले पब्लिक स्कुल सुरु झाले.

४) स्त्रियांच्या शिक्षणास पाठिंबा-

पारंपरिक भारतीय समाजात स्त्रियांच्या शिक्षणासाठी स्त्रियांच्या शिक्षणाला बंदी होती. शिक्षणासाठी स्त्रियांना प्रोत्साहन दिले जात नव्हते. राजा राममोहन रॉय नी मात्र स्त्रियांच्या शिक्षणाला पाठिंबा दिला.

५) प्रसार माध्यमांच्याद्वारे शिक्षण-

लोकांना सुधारण्यासाठी वृत्तपत्रांची गरज आहे, असे वाटते. म्हणून आत्मीय सभेकडुन त्या वेळी बंगाल गॅझेट हे साप्ताहिक प्रकाशित होत होते. तर मिरतुल अखबर हे पार्शियन भाषेतील वृत्तपत्र व बंगाली भाषेतील संवाद कौमुदी हे साप्ताहिक प्रकाशित करत असत.

६) भाषा अध्ययनातील आदर्श-

रॉय चे मुळ शिक्षण बंगाली मध्ये झाले. त्यानंतर त्यांनी अरेबिक, पारियन व संस्कृत भाषेवर प्रभुत्व मिळवले संस्कृत भाषेच्या ज्ञानामुळे त्यांना वेद आणि उपनिषदे यांचे अध्ययन केले. तसेच येशुच्या जीवनावरील बायबलच्या चार भागापैकी एका भागाचे बंगालीमध्ये भाषांतर करणेही शक्य झाले. रॉय यांचे विविध भाषांवरील प्रभुत्व इतर लोकांना भाषा अध्ययनासाठी निश्चितच प्रेरणा दायी ठरले.

७) साहित्यिक कार्य -

इ. स. १८१५ व १८२० च्या दरम्यान राममोहन रॉय यांनी भाषेतील प्रमुख १४ साहित्य व इंग्रजी मधील १० साहित्यकृती पुर्ण केल्या त्यांनी वेदांतसार संक्षिप्त अनुवाद पुर्ण केले. १८२० मध्ये त्यांनी द प्रिस्प्टस ऑफ जिसस, द गार्ड डू पीस ऑड हॅपीनेस प्रकाशित केला.

रामा मोहन रॉय यांच्या कार्याचा भारतीय समाजावरील प्रभाव -

ब्राम्हो समाजाच्या कार्यामुळे नंतरच्या अनेक समाजसुधारकांना प्रेरणा मिळत राहिली. रॉयच्या कार्याचा प्रभाव पुढील क्षेत्रावर पडलेला दिसून येतो.

१) राष्ट्रवादाची भावना -

पुर्वी भारतीयांच्यामध्ये भारतीयत्वाची जाणीव नव्हती. नंतर विविध शाखा सुरु झाल्यावर शाखानी भारत वा भारतीय हे वापरण्यास सुरुवात केली. त्यामूळे हळुहळु राष्ट्रियत्वाची भावना निर्माण झाली.

२) समानता -

ब्राम्हो समाजाचा जातिव्यवस्थेवर विश्वास नव्हतो. ब्राम्हो समाज सदस्यांच्या मनात क्रांती घडून आली व सुशिक्षितांच्या मध्ये व्यापक स्थान मिळाले.

३) इतर सामाजिक चळवळींवरील प्रभाव-

केशवचंद्र सेन यांच्या प्रभावामुळे देशातील वेगवेगळ्या शहरांत वेगवेगळ्या नावाने ब्राम्हो समाज संघटना स्थापन झाल्या. यामुळे समाजाच्या सामाजिक-धार्मिक कार्यामूळे प्रभावित झाल्या.

४) हिंदु समाजावरील प्रभाव-

सामाजिक सुधारणांच्या बाबतीत रॉयच्या ब्राम्हो समाजाचा हिंदु समाजावर प्रभाव पडला.

५) सामाजिक सुधारणांना सुरुवारत-

ब्राम्हो समाजाच्या माध्यमातून त्यांनी समाजातील सामाजिक व धार्मिक अनिष्ट प्रथांच्या विरुद्ध लोकांमध्ये जागृती निर्माण केली.

महाराजा सयाजीराव गायकवाड आणि भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. प्रियांका प्रभाकर माने
बी.ए. ३

‘प्रजेचे कल्याण हेच माझे कर्तव्य व तोच माझा मोक्ष’

श्री. महाराजासाहेब यांचे भाषण, रौप्य महोत्सव, ५ मार्च, १९०७

विद्या ही एकाच व्यक्तीला किंवा वर्गाला फार तर काय एकाच समाजालाही मिळून फायदा नाही. ती सार्वत्रिक असली पाहिजे. तरच आपले पाऊल पुढे पडणार आहे हे लक्षात ठेवा. सर्व राष्ट्राचा उत्कर्ष पाहिजे आहे. तो एका समाजाने साधणार नाही. लहानापासून थोरापर्यंत सर्वच विद्या शिकलेली होतील असे करण्यास तुम्ही झटले पाहिजे. खेड्यांपाड्यातूनसुद्धा हे विद्याप्रसाराचे काम आव्याहत व सुयंत्र चालले पाहिजे. आपल्या देशात महारापोरांपासून ते अगदी वरच्या पायरीपर्यंतच्या सर्व लोकांना काय करण भाव समजू लागले तर आपला ऊर्जितकाल जवळ आला आहे असे म्हणण्यास काही हरकत नाही. श्री. महाराजांचे न्यू इंग्लिश स्कूल, पूणे येथे झालेले भाषण ११ जुन १९०४.

श्री सयाजीराव महाराजांनी सत्तर वर्षे पूरी हाऊन ७१ वे वर्ष लागले आहे, याबद्दल सर्वांना अतिशय आनंद होत आहे. श्री. महाराज हे एक लोकतर राजपुरुष आहेत. त्यांच्या आयुष्यात वाढ होणे हा त्यांच्या प्रजाजनांचा आनंदोत्सवच आहे. महाराजांसारखे, पुरुष लोकांना जितक दिवस लाभतील तितके दिवस त्यांना हवे असतात. यासाठीच त्यांचे प्रजाजन असल्या वाढदिवसानिमित्त आनंदोत्सव साजरे करीत असतात. शिक्षण प्रसाराच्या बाबतीत महाराजांनी आपल्या राज्यात पुष्कळ प्रयत्न केले. विद्येची वाढ व साक्षरता या बाबतीत बडोदे राज्याचा नंबर वर आहे. हे संस्थानापेक्षा व खालसांतील राज्यापेक्षा पुष्कळ वर लागेल. त्यांनी १८९२ साली संस्थानामध्ये सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण सुरु केले. या सक्तीचे प्राथमिक शिक्षणामुळे बहुजनसमाजात विद्येची वाढ होऊन तो समाज पुढारलेला बरोबर कार्य करण्यास तयार होत आहे. महाराजांनी १९०४ मध्ये पुणे येथील न्यू इंग्लिश स्कूलमध्ये झालेल्या भाषणात म्हटल्याप्रमाणे देशातील कोणत्याही एका समाजाचे शिक्षण होऊन देशाचा उत्कर्ष होणार नाही. समाजातील सर्व घटकांना सारखी संधी मिळाली तरच सर्व राष्ट्राचा उत्कर्ष होईल. महाराजांना ही गोष्ट पटल्यामुळे प्रथम हाती घेतला व सक्तीच्या शिक्षणासारखे कायदे पास करून बहुजनसमाजाला शिक्षण घेणे भाग पडले. कोणत्याही राजाचे पहिले आणि महत्त्वाचे कोणते कर्तव्य असेल तर ते आपल्या प्रजाजनांचा विद्यादान देणे हे होय. प्रजाजनांपैकी ज्या लोकांना विद्येची अभिरुची लागलेली असते. ते विद्यादानासाठी उत्पन्न केलेल्या संधीचा फायदा घेतात. परंतु जे अज्ञानांधकारात पडलेले असतात त्यांना स्वतः ओढून काढल्याशिवाय जगात काय चालले आहे हे दिसत नाही. आपल्या हिंदुस्थानातल्या प्रमाणे बडोदे राज्यातही विद्येत मागासलेल्या लोकांची संख्या फार आहे. राज्य चालवायचे म्हणजे शिकलेल्या थोड्या लोकांना संतुष्ट ठेवून चालविता येत नाही. राज्य चिरस्थायी व सुकर होण्यास बहुजन समाजांचा पाठींबा पाहिजे. प्रजेपैकी फार मोठा भाग अज्ञानी राहिल्यास राज्यात होणाऱ्या सुधारणांचा लाकांना

फायदा घेता येणार नाही. तेव्हा अज्ञानांधकारात खितपत पडलेल्या लोकांना हातभार लावून वर आणणे हे फार माठे व कठीण काम आहे व ते श्री. महाराजांनी केले, त्यासाठी ते अभिनंदनास पात्र आहेत.

बहुजन समाज किंवा मागासलेला वर्ग व अतिशय हीन व गरीब स्थितीत असतो. त्याला शिक्षण घ्यावयास लावावयाचे म्हणजे त्याच्याकरिता नुसत्या शाळा उघडून चालणार नाही. त्याला मोफत शिक्षण दिले पाहिजे. एवढेच नव्हे तर पुस्तके, कपडेलेचे व इतर मदत यांची सोय करावयास पाहिजे. प्राथमिक शाळांतील १ ते ६ इयत्तेतील मागासलेल्या वर्गाच्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींसाठी ५ हाजारा रुपयांची तरतुद सरकारी बजेटमध्ये करून ठेवली आहे. त्याशिवाय अंत्यजांच्या मुलामुलींकरता १७२८ रुपये विद्यावेतनासाठी राखून ठेवलेले आहेत. हायस्कुलातील शिक्षणासाठी मागासलेल्या वर्गातील विद्यार्थ्यांकरिता सरकारी बजेटामध्ये १६ विद्यावेतनासाठी १.२६८ लाख ठेविले आहेत. कॉलेजमध्ये सुद्धा मागासलेल्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना सरकारी शिक्षणाची सोय केलेली आहे. स्कॉलरशिप व वसतिगृह यांची सोय मागासलेल्या वर्गाकरीता निराळी केली नसली तरी अशा वर्गातील मुलास जरूर पडल्यास प्रथम संधी देण्यात येते. तसेच अंत्यजांकरीता ९ अ, ठाकरडा जातीकरिता २५ अशा स्पेशल स्कॉलरशीप महाराजांनी नुकत्याच मंजूर केल्या आहेत. ट्रेनिंग कॉलेजात शिक्षण घेणाऱ्या सर्वच लोकांना विद्यावेतने मिळतात. परदेशात जाऊन उच्च शिक्षण घेण्याकरीता मागासलेल्या वर्गासाठी जरी स्वतंत्र अशी सोय नसली तरी संस्थानामध्ये चालू असलेल्या फॉरिन स्टडी लोन अँड स्कॉलरशिप रुल्स चा त्यांना फायदा घेता येतो. अशा रितीने मागासलेल्या वर्गातील बऱ्याच विद्यार्थ्यांना परदेशी पाठवून शिकवून आणलेले सर्वांना माहित आहे.

वरील सर्व विवेनाकरून मागासलेल्या वर्गाच्या शिक्षणाकरिता महाराजांनी कसे कसे प्रयत्न केले हे लक्षात घेण्यासारखे आहे. संस्थानात काय किंवा संस्थानाबाहेर काय मागासलेल्या वर्गाची लोकसंख्या फार आहे. त्याच्या शिक्षणाकरिता कोणतेही प्रयत्न अपुरेच पडणार आहेत. संस्थानामध्ये मागासलेल्या वर्गाच्या शिक्षणाकरीता केलेल्या महाराजांचे प्रयत्न जरी पुष्कळ असले तरी ते महाराजांना व प्रजाजनांनाही अपुरेच आहेत. अजूनही कित्येक वर्षे या लोकाना महाराजांची वाढत्या प्रमाणात मदत लागेल व ती त्यांना मिळेल अशी आम्हाला खात्री वाटते.

डॉ. भिमराव आंबेडकरांना शिष्यवृत्ती

या पार्श्वभूमीवर जोतिबा फुल्यांनी पुण्यात १८५१ साली मुलींसाठी पहिली शाळा सुरु केली, हे सयाजीरावांना माहित होते. त्यामूळे त्यांना फुल्यांबंददल, त्यांच्या कार्याबद्दल आदर वाटायचा. १८८२ साली इंग्लंडमध्ये सरकारने सक्तीचा प्राथमिक शिक्षणाचा कायदा पास केला, हे फुल्यांनी वाचले असावे आणि हीच मागणी त्यांनी हिंदुस्थानातील हंटर कमिशनसमोर केली. सयाजीराव हे प्रज्ञदक्ष आणि शिक्षणासंबंधी सजक दृष्टी असलेले राजा होते. अस्पृश्यांना सरकारने कायदा करून शिक्षण देण्याचा हा निर्णय हिंदुस्थानातील जनसामान्यांच्या शिक्षणासंबंधीची धाडसी सुरुवात झाली.

विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी अस्पृश्य मुलांच्या शिक्षणासाठी काम सुरु केले, त्यावेळी सयाजीराव महाराज त्यांच्या पाठीमागे उभे राहिले. विठ्ठल रामजी शिंदे तौलनिक धर्मशास्त्राच्या अभ्यासासाठी

विलायतेत गेले, तेव्हा प्रवासखर्चाची मदतही सयाजीरावांनी केली. सयाजीराव परदेश शिक्षणासाठी जाणाऱ्या सर्व जातींच्या विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती देऊ लागले. त्यांची एक अट असे. शिकुन परत आल्यानंतर त्या विद्यार्थ्यांने काही काळ बडोदा सरकारात नोकरी करावी. त्यामुळे शिकुन आलेल्या विद्यार्थ्यांना शिक्षणाचा लाभ बडोद्यातील प्रशासनास व्हावा. वि. रा. शिंदे शिकुन परत आल्यानंतर महाराजास म्हणाले, आपल्या प्रवास खर्चाच्या मदतीने माझे धर्मशिक्षण पूर्ण हाऊ शकले. हे कार्य आयुष्यभर करावे अशी इच्छा आहे.

महाराज सयाजीराव आणि अस्पृश्योद्धारचे कार्य

वर्तमान परिस्थितीचे भान विस वर्षांच्या सयाजीरावांना होते. ते नवसारी जिल्ह्यात सेनगड या आदिवासी भागात दौऱ्यावर होते. राज्यकारभार हाती येऊन एक वर्ष होत आलेले, या संवेदनशील राजाच्या लक्षाल आले होते की बहुतांश प्रजा शिक्षणापासून वंचित आहे. जो वर्ग शिकत आहे त्यांच्या पूर्वपार परंपारिक शिक्षणाची परंपरा होती पण बहुजन समाज मात्र निरक्षर होता. शिक्षणाबद्दल त्या वर्गाला अनास्थाच होती. या वर्गासोबत मागासलेले ज्यांना अस्पृश्य समजले जाई हा वर्ग आणि जंगलात राहणारी अदिवासी प्रजा शिक्षणापासून दूर होती.

हा मागासलेला समाज आणि जंगलात राहणारी प्रजा यांना शिक्षण देणे हेच आपले राज्यकर्तव्य आहे. हे ओळखुन सयाजीराव महाराजांनी १८८२ साली हुकूम काढला अस्पृश्य आणि आदिवासी मुलांसाठी सरकारी खर्चाने शाळा व मुलांना राहण्यसाठी वसतिगृह सुरु केले. या मुलांना पाटी, पुस्तके, कपडे, भोजन व्यवस्था सरकारी खर्चाने सुरु झाली. हा समाजक्रांतीचा निर्णय होता. कायद्याने मागासलेल्या मुलांसाठी आणि आदिवासी मुलांसाठी शिक्षण देण्याचा हुकूम काढणारे महाराज जनकल्याणाचा ध्यास घेणारे पहिले राजा ठरले. सगळ्या जगावर राज्य करणाऱ्या ब्रिटिश सरकारच्या सामर्थ्याचे इंगित काय हे सयाजीराव यांना इ. स. १८८७ साली केलेल्या पहिल्या विलायत प्रवासात ध्यानात आले. लंडनच्या प्रवासात त्यांनी ओळखले. ब्रिटिशांचे सामर्थ्य हे शिक्षण आणि उद्योगधंद्यातील कौशल्यातच आहे. त्यामुळे आपल्या प्रजेचं कल्याण केवळ शिक्षणातूनच होऊ शकले आणि त्यांनी जाहिरपणे सांगून टाकले. माझ्या प्रजेच्या कल्याणातच माझा मोक्ष-समाधान आहे. पहिल्या युरोप प्रवासापूर्वी पाच वर्षे अगोदर महाराज सयाजीरावांनी अस्पृश्य-आदिवासींनी शिकविणे सुरु केल्याने त्यांच्या जनकल्याणाची नांदीचे द्रष्टेपणाने सुरु केली होती. युरोपहून परत येताच सर्व प्रजेला शिक्षण मिळले पाहिजे. त्याकरिता शिकण्यासाठी त्यांना सक्ती करावी लागली तरी हरकत नाही, हा त्यांनी मनाशी निग्रह केला. एवढेच नाहीतर त्यांची अंमलबजावणी सुरु केली. शोषित वर्गाच्या समाजिकदृष्ट्या अंध-पतीत स्थितीबद्दल महाराजांच्या मनात खोलवर सहानुभूती होती. त्यामुळे त्यांनी या वर्गाची स्थिती सुधारण्यासाठी एक सर्वसमावेशक योजना मनावर घेतली आणि या लोकांना शिक्षण देण हा त्यांच्या उद्धारचा पहिला उपाय आहे. असा विचार केला.

सयाजीराव गायकवाड यांच्यातील खंडाचे काम वेगाने

डॉ. बाबासाहेब आंबेडरांनी परदेशी जाण्यासाठी आर्थिक मदत करून स्वतःच्या दातृत्वाची साक्ष देणाऱ्या सयाजीराव गायकवाड महाराजांवर येत्या ३१ मार्चपर्यंत १२ खंड प्रकाशित हाणार आहेत. मात्र २००६ पासून घटनाकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या साहित्यावरील एकही खंड शासनाने प्रकाशित केलेला नाही. दोन्ही सामित्यांचे अध्यक्ष राज्याचे उच्च व तंत्रक्षिण मंत्री असताना डॉ. आंबेडकर यांच्या चरित्र साधने समितीच्या कामाला वेग येत नाही, यांचे आश्चर्य वाटते. डॉ. आंबेडकरांचा पत्रव्यवहार आणि छायाचित्रांवरील दोन खंड २००६ नंतर प्रकाशित करण्यात आले. ते वादग्रस्त ठरले. हरी नरके, दत्ता भगवत आणि आता अविनाश डोळस अशा आजीमाजी सदस्य सचिवांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चरित्र साधने प्रकाशन समितीची धुरा सांभाळली. मात्र, वसंत मून यांच्या नंतर खंड प्रकाशनाच्या कामाला वेग आला नाही. आज त्यांनी प्रकाशित केलेल्या खंडाचेच पुनर्मुद्रण आणि भाषांतर होतात आणि तेच खंड विक्रीस उपलब्ध केले जातात. शासकीय मुद्रणालयाच्या कार्यालयात किंवा विजयादशमीला दीक्षाभूमीवरील मुद्रणालयाच्या स्टॉलवर प्रचंड गर्दी असते. मात्र तेच ते खंड उपलब्ध होतात. बाबासाहेबांच्या साहित्यावरील नवीन खंड मात्र वाचायला मिळत नाहीत, अशी खंत वाचकांतर्फे वेळोवेळी व्यक्त करण्यात येते. त्यामुळे डॉ. आंबेडकर यांच्या जयंती निमित्त येत्या १४ एप्रिलला तरी खंड प्रकाशित होईल काय अशी अपेक्षा वाचकांतर्फे व्यक्त करण्यात येत आहे.

महात्त्वकांक्षी प्रकल्प

सयाजीराव गायकवाड यांच्या वरील १० खंडांचे काम वेगाने सुरु आहे. येत्या ३१ मार्चपर्यंत १२ खंड प्रकाशित करण्याचा मासून आहे. काही खंडांचे काम अंतिम टप्प्यात आले आहे. २८ ऑक्टोबर २०१६ ला उच्च शिक्षण मंत्र्याबरोबर बैठक झाली आणि लगेच कामे सुरु केली. हा एक महात्त्वकांक्षी प्रकल्प असून महाराजांवर खंड प्रकाशित करायला मिळणे हे मोठे काम आहे. बाबा भांड, सचिव, महाराज सयाजीराव गायकवाड चरित्र साधने समिती.

सापत्न वागणुक का ?

डॉ. बाबासाहेब आंबेडर यांचे अप्रकाशित साहित्य प्रकाशित करण्यासाठी तब्बल ४० वर्षा पूर्वी समिती स्थापन केली. मात्र, साहित्य प्रकाशित होत नसल्याने भारतीय दलित पॅथर सोबत पाठपुरावा केला. त्यातून सदस्य सचिव बदलले. मात्र समितीचे काम पुढे गेले नाही. एक पत्रव्यवहाराचा खंड आणि दुसरा बाबासाहेबांच्या छायाचित्रांवरील खंड एवढीच गेल्या दहा वर्षातील समितीची कामगिरी आहे. दरवर्षी एकतरी खंड प्रकाशित झाला पाहिजे अशी अट असताना २०१० नंतर एकही खंड नाही. सयाजीराव गायकवाड यांच्याविषयी आदर आहे. त्याच्यावरील खंडाने बौद्धिक मेजवानी मिळेलच. पण बाबासाहेबांना नेहमीच सापत्न वागणुक का ? प्रकाश बन्सोड, अध्यक्ष भारतीय दलित पॅथर.

आधुनिक भारताचे शिल्पकार महाराज सयाजीराव गायकवाड

पुजा पांडुरंग व्हनखंडे

बी. ए. ३

फर्जद ए खास ए दौलत इंग्लिशिया, श्रीमंत महाराज सर, सेना खास खेल शमशेर बहादूर महाराज गायकवाड बडोदेकर अशी पदवी धारण करणारे महाराज श्रीमंत सयाजीराव गायकवाड जन्मनाव श्रीमंत गोपाळराव गायकवाड, (मार्च १० इ.स. १८६३ - फेब्रुवारी ६, इ. स. १९३९) हे इ. सा १९७५ ते इ. स. १९३९ सालांदरम्यान बडोदा संस्थानाचे अधिपती होते. बडोदा संस्थानातील प्रजेच्या कल्याणासाठी केलेल्या कार्याकरता ते विशेषत्वाने ओखले जातात.

सयाजीराव गायकवाड नाशिक जिल्ह्यातील मालेगांव तहसीलात कळवण या गावी मेहेरबान श्रीमंत माशिराव भिकाजीराव उर्फ दादासाहेब गायकवाड (१८२२-१८७७) आणि श्रीमंत अखंड सौभाग्यवती उमाजीबाई साहेब यांच्या पोटी मराठा कुंटुबात व्दितीय सुपूत्र म्हणून जन्माला आले व श्रीमंत गोपाळराव गायकवाड हे नाव दिले गेले.

दिवाण सर टी माधवराव यांनी सयाजीरावांना राज्याकारभाराचे शिक्षण दिले. २८ डिसेंबर १८८१ रोजी गादिवर आल्याबरोबर सयाजीरावांनी राज्याची आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी उपाययोजना केल्या. प्रशासकीय जबाबदारीची विभागणी हे तत्त्व राज्यकारभारात लागू करून राज्ययंत्रणेत त्यांनी सुरळीतपणा निर्माण केला, सल्लागार नेमून कल्याणकारी योजना अंमलात आणल्या (१८८३), न्यायव्यवस्थेत सुधारणा केल्या, ग्रामपंचायतीचे पुनरुज्जीवन केले (१९०४) तसेच सक्तीच्या प्राथमिक शिक्षणाची योजना सुरु (१९१३) अल्पावधीतच ती सर्व राज्यभर लागू केली. संपूर्ण देशामध्ये मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण लागू करणारे बडोदा संस्थान हे देशातील पहिले राज्य ठरले (१९०६). गरीब, गरजू विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या देऊन उच्च शिक्षणाची सोय केली. औद्योगिक कलाशिक्षणाकरीता कलाभुवन ही संस्था स्थापन केली. त्यांनी प्राच्य विद्यामंदीर या संस्थेच्या वतीने प्राचीन संस्कृती ग्रंथांचे संशोधन व प्रकाशन करण्यास उत्तेजन दिले. सयाजीरावांनी श्रीसयाजी बाल ज्ञानमाला या दोन मालांमधून उत्तम ग्रंथाची भाषांतरे प्रसिद्ध केली. त्यांनी संस्थानात गावोगावी वाचनालये स्थापन केली, फिरत्या वाचनालयांचीही सोय केली. त्यांनी या काळामध्ये इंग्लंड अमेरिकेसारख्या देशांना भेट दिली. तेथील पद्धती आणि ग्रंथालये आपल्या देशातही निर्माण झाली पाहिजेत. या दृष्टीने त्यांनी विशेष प्रयत्न केले. त्यासाठी त्यांनी ग्रंथालय तज्ञ बॉर्डन यांना भारतामध्ये आमंत्रित केले. ते दहा वर्षे बडोदा संस्थानामध्ये ग्रंथालय प्रमुख म्हणून कार्यरत होते. बॉर्डन यांच्या मार्गदर्शनाखाली बडोदा संस्थानात ग्रंथालयाचे जाळे निर्माण करण्यात आले. फिरती ग्रंथालये, ग्राम ग्रंथालये सुरु झाली.

महाराज सयाजीरावांचे कार्य चरित्ररूपात-

साहित्य संमेलनांना बडोद्याचे संस्थानिक महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांनी हातभार लावला होता. त्यांच्या मदतीने अनेक साहित्यिक प्रकाशक यांनी आपली कारकीर्द घडवली. केवळ

साहित्यिकच नाहीत, शैक्षणिक, शेती क्षेत्र, सामाजिक सुधारणा, न्याय अशा अनेक बाबतील कार्य केले. मात्र त्यांचे हे कार्य फारसे समाजापर्यंत पोहोचले नाही. त्यामुळे त्यांच्या कार्याचा सविस्तर वेध घेण्यासाठी महाराज सयाजीराव गायकवाड चरित्र साधने समितीच्या माध्यमातून सुमारे २५ खंडाची योजना आखण्यात आली आहे. महाराज सयाजीरावांचे कार्याचे सर्व कारभार १२ खंडात समाविष्ट करण्यात आला असून पुढील खंडाचे कामही सुरु आहे.

सयाजीरावांचे कार्य कर्तृत्व भारताच्या वैचारिक बांधणीत, सामाजिक शैक्षणिक बांधणी त्यांनी सर्वार्थाने काम केले. शेती, शिक्षण, प्रशासन, उद्योग, सामाजिक सुधारणा, न्याय यासंदर्भात त्यांचे योगदान मोठे आहे. आजही ते मार्गदर्शक आहेत, असे भाड यांनी सांगितले. त्यांची हजारो पत्रे आणि शेकडो भाषणे आहेत. त्यांनी साठ हजारांहून अधिक कायदे केले. स्वातंत्र्यपूर्व काळात लोकशाही संविधानाचा पाया घातला. अनेक क्रांतीकारकांना मदत केली. अमेरिकेतील दुसऱ्या जागतिक सर्वधर्म परिषदेचे सयाजीराव गायकवाड अध्यक्ष होते. १८७५ साली त्यांनी स्वतंत्र शिक्षण विभागाची स्थापना केली. अस्पृश्य, आदिवासींना सरकारी खर्चात मोफत प्राथमिक शिक्षण आणि वसतीगृह सोय देण्याचा जगात पहिल्यांदा हुकुम काढला. १८९२ साली प्राथमिक मोफत शिक्षणाचा कायदा केला. पहिल्यांदा शेती खाते सुरु केले, आशियातील पहिला साखर कारखाना काढला, अशी यादी भांड यांनी सादर केली.

सामाजिक क्षेत्रात त्यांनी केलेली कामगिरीही त्यांच्या सामाजिक सुधारणेची साक्ष देणारी आहे. पडदापद्धती बंदी, बालविवाह बंदी, कन्याविक्रयबंदी, मिश्रविवाहाचा पुरस्कार, स्त्रियांना वारसा हक्क मिळवून देणे, अस्पृश्यविनिवारण, विधवाविवाह इत्यादी सुधारणा प्रत्यक्ष अंमलात आणल्या. घटस्फोटासंबंधीचा कायदा हा सर्व भारतात पहिल्यांदाच त्यांनी जारी केली. हरिजनांसाठी अठरा शाळा काढल्या (१८९२). डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती दिली. आणि त्यांची संस्थानात उच्च पदावर नेमणूकही केली. सुधारणांच्या प्रत्यक्ष पुरस्कारामुळे त्यांना राष्ट्रीय सामाजिक परिषदेच्या अध्यक्षपदाचा मान मिळाला (१९०४). महाराज सयाजीराव गायकवाड हे सत्पत्री दान देण्यात ते नेहमीच अग्रेसर होते.

महाराजा सयाजीराव गायकवाड आणि दुष्काळ निवारण

पानिपतच्या तिसऱ्या लढाईनंतर बडोद्याचे एक भाऊ प्रतापराव गायकवाड खानेदशातील कवळाणा येथे स्थायिक झाले. त्यांचे वंशज काशीराव गायकवाडांच्या तीन मुलांतील बारा वर्षाचा गोपाळ दत्तकपुत्र निवडला आणि शेतकऱ्यांचा पोरगा २७ मे १८७५ ला बडोद्याचा राजा बनला. त्याचे नाव ठेवले सयाजीराव तिसरे.

पहिल्या सहा वर्षात त्यांच्या गुरुजनांनी अक्षर ओळख आणि इतिहास व राज्य प्रशासनाची उत्तम धडे दिले. राज्याभिषेकानंतर सहा वर्षांनी २८ डिसेंबर १८८१ ला सयाजीराव गायकवाड प्रत्यक्ष राज्यकारभार हाती आला. तरुण राजाने प्रथम प्रजेला भेटण्यासाठी आणि आपले राज्य पाहण्यासाठी दौरा केला. त्यांच्या लक्षात आले. बहुतांश प्रजाशेतकरी होती त्यांची सर्व प्रकारच्या सुधारणांची घोडदौड सुरु केली. १८७७-७८ साली दक्षिण हिंदूस्थानात भयंकर दुष्काळ पडला होता. त्याची झळ बडोद्याही

लागली होती. एकोणिसाव्या शतकाची शेवटचे वर्ष प्लेग आणि अवर्षण या दैवी-भौतिक आपत्तीची ठरली. सयाजीरावांनी सर्व शक्तीनिशी या प्लेगच्या संकटास तोंड दिले. दुष्काळाची चाहुल ओळखून सयाजीरावांनी चारही प्रांतात दुष्काळ निवारणार्थ उपाययोजना करण्यासाठी रामचंद्र धामणस्कर यांनी दुष्काळ निवारण अधिकारी नेमले.

दुष्काळाचे स्वरूप भिषण होते शेतीवर अबलंबून असल्याने शेतकऱ्यांची उपासमार सुरु झाली. त्यांनी तात्काळ दोन निर्णय घेतले. ज्योतिबा फुले यांना मदत तर केलीच, पण दानधर्माच्या नावाखाली एदी लोकांना वाटणारी खिचडी बंद करून ती रक्कम दुष्काळी कामात अन्नछत्र उघडून कामासाठी वळती केली. सयाजीरावांनी पुन्हा दुष्काळी कामाचा दौरा सुरु केला.

अकराव्या शतकातील प्राचीन कलासंस्कृतीचे समृद्ध केंद्र असलेले दभाईला सयाजीराव पोहचले. जवळच्या धर्मशाळेत दुष्काळग्रस्त माणसांची राहण्याची, भोजनाची सोय केली होती. नुसते हाडाचे सापळे, निस्तेज डोळे खोल गेलेल्या महिला आणि मुले बसलेली डोळ्यांभोवती पांढरा पुजमा झालेली त्यावर माशा घोंघावत होत्या. हे विदारक दृश्य बघून सयाजीराव थिजून गेले. ईश्वर करो आणि माझ्या प्रजेचा असा देखावा पुन्हा पाहण्याची वेळ न येवो असा सयाजीरावांनी हुकुम केला. की, दुष्काळ पीडीतांना पोटभर खायला भाजी भाकरी आणि कपड्यांची सोय करा. कोठेवाडीतील एमरेळीचा दौरा करताना गिरासिया वतनदारांची वस्ती मोठी होती. या लोकांना मजुरीवर न लावता त्यांना अल्पदरात तगादा द्यावी. यामुळे वतनदार श्रीमंत मंडळींनाही दुष्काळाला तोंड देण्याचा मार्ग सापडला. या नंतर सोनगड या आदिवासी भागात दौरा केल्यानंतर आदिवासी आणि पददलित प्रजेची अवस्था बघून त्यांच्या शिक्षणाचा हुकूमही काढला होता. सयाजीराव महाराज दुष्काळी भागाचा दौरा करून बडोद्यास परतले. सर्व प्रजावर ओढलेल्या भयानक संकटाची त्यांना कल्पना झाली. ते म्हणतात, या दुष्काळपासून आपण एक शिकले पाहिजे, निसर्गाची घडी बिघडवून चालणार नाही. नाही तर, निसर्गाचा नियमच आहे. नियम मोडला की तो शिक्षा करणारच निसर्ग नियम पाळणे यातच सर्वांचे कल्याण आहे.

पन्नास खंडात सयाजीरावांची गौरवगाथा-

जनकल्याण व लोकसेवेचा ध्यास घेवून प्रशासनाचा आदर्श निर्माण करणाऱ्या महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांचे जीवन कार्य लोकांपर्यंत पोहचिवण्यासाठी राज्य सरकारने महत्वाकांक्षी प्रकल्प हाती घेतला आहे. चरित्र साधन समितीने एकाच वेळी मराठी, हिंदी व इंग्रजी भाषेत खंड निर्मिती सुरु केली आहे. नियोजना नुसार २५ खंडाची निर्मितीची प्रक्रिया सुरु आहे. सध्या १२ खंड शासकीय मुद्रणा लयात उपलब्ध आहेत. राज्य सरकारने, महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांची चरित्रे साधने प्रकाशित करण्यास सुरुवात केली आहे. बडोदा संस्थानाचे अधिपती म्हणून त्यांनी समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी विकासासाठी कारभार केला. सामाजिक शैक्षणिक क्षेत्रातील कार्य दीपस्तंभासारखे आहे. न्यायव्यवस्थेत सुधारणा, ग्रामपंचायतीचे पुनरुज्जीवन सामाजिक क्षेत्रातील पडदापद्धती बंदी, कन्या विक्रय बंदी या माध्यमातून लोकाभिमुख राज्यकारभाराचा आदर्श घालून दिला. बडोदा संस्थानचे अधिपती म्हणून १८७५ ते १९३९ या कालावधीत त्यांनी सर्वच क्षेत्रात बदल घडवला. त्यांच्या

समाजाभिमुख कार्याची ओळख नव्या पिढीपर्यंत पोहचविण्यासाठी चरित्र साधन खंडाची निर्मिती सुरु आहे.

महाराज सयाजीराव गायकवाड यांच्या जीवनकार्यावर आधारित खंड निर्मिती हिंदीमध्ये दहा खंडामध्ये झाली. त्यांच्या अनेकविध पैलूवर स्वतंत्रपणे लिखाण होणार आहे. बडोदा येथील मराठी साहित्य संमेलनात बाराखंडाचे प्रकाशसन होणार आहे. महाराजांच्या कार्यावर आधारीत पन्नास खंड येत्या दोन वर्षात प्रकाशित करण्याचे नियोजन आहे. महाराजांच्या लोककल्याणकारी प्रशासनाचा अभ्यास हा प्रेरणादायी असून याचा अभ्यास गरजेचा आहे.

महात्मा फुले यांचे कामच सयाजीराव करत होते. त्यांनी सत्यशोधक चळवळीला खूप मदत केली. त्यांचे अत्यंत उपकार आहेत. फुले-शाहू-आंबेडकरांना महाराष्ट्रातील सर्वांना जोडणारे सयाजीराव गायकवाड ही एक महत्त्वाची कडी होती. म्हणून डॉ. रंजन गर्गे म्हणतात हिदुस्थानातील एवढी टॉवरिंग पर्सनॅलिटी महाराष्ट्रातली हाती, हे वाचून थक्क झालो. एवढ्या उत्तुंग काम केलेल्या राजाबद्दल गप्प बसण्याचा येथील विद्वान विचार वंतांचा कटच दिसतोय.

सयाजीराव सर्व क्षेत्रातील क्रांतीकारक आहेत. आता पर्यंत आपण समाजक्रांती कारक, शिक्षण क्रांतीकारक अशा उपाध्या वेगवेगळ्या लोकांना देत आलोय पण सयाजीरावांनी या सर्व क्षेत्रात काम केलेय. ऐतिहासिक सत्याला कुठेही तडा जाणार नाही, याचे भान ठेवून आपण युगद्रष्टा महाराज ही एक देखणी कलाकृती तयार केली आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांचा आदर्श डोळ्यापुढे ठेवून सयाजीरावांनी प्रजेसाठी सर्व क्षेत्रात जे कार्य केले त्याला तोड नाही. महापुरुषाच्या जडण-घडणीत सयाजीरावांनी मोलाचे योगदान दिले आहे. मात्र या युगपुरुषाला मराठी माणसांनीही आपल मानल नाही आणि गुजरातमध्ये तसच झाल आहे. ही एक खंत मनात सलत राहिली.

लेखक, विद्वान, क्रांतिकारक आणि समाज सुधारणाचे पोशिंदे होते. त्यांनी आयुष्यभर संकटांना तोंड दिल, पण विवेकाची कास सोडली नाही. स्वतंत्र्यापूर्व काळात आयुष्यभर क्रांतिकाराकांना हिमतीने मदत करणाऱ्या सयाजीरावांचे वेगळेपण हे युगद्रष्टा कादंबरीचे वेगळेपण आहे.

युगद्रष्टा महाराज हे एक प्रयोगशील शेतकरी राजाच्या चरित्रावर आधारलेले, ऐतिहासिक दस्तऐवजांचा धांडोळ घेऊन संशोधक वृत्तीने लिहिलेले महाकथन आहे. ब्रिटिशांनी भारतीय राजेशाहिला मांडलिकत्वाच्या जोखडात अडकवून ठेवले असताना बडोद्याच्या सहाय्याजीराव गायकवाड यांनी मात्र चातुर्याने क्रांतिकारी स्वातंत्र्यवीरांना आणि कर्त्यासमाज सुधारकांना पाठबळ पुरविले. तसेच राजेशाहीचे लोकशाहीत रुपांतर करण्याचा धाडसी प्रयोग करून नवभारताच्या जडणघडणीचा पाया रचला. म्हणून त्यांना आधुनिक भारताचे शिल्पकार असे म्हणतात.

ग्रंथसेवा

त्यांना प्रवासची अत्यंत आवड होती. व त्यांनी जगभर प्रवास केला. जेथे जेजे चांगले असेल, तेथे चोखंदळपणे स्वीकारून आपल्या संस्थानाची सर्वांगीण भरभराट करण्याचा त्यांनी सतत प्रयत्न केला. लंडनला भरलेल्या पहिल्या दोन गोलमेज परीषदेत ते हजर होते. राष्ट्रीय आंदोलनाला त्यांचा

अप्रत्यक्ष पार्थीबा होता. असे म्हटले जाते. ज्ञानवृद्धी, समाजसुधारणा व शिस्तबद्ध प्रशासन या सर्वच बाबतीत ते यशस्वी ठरले. हिंदूस्थानातील शेवटचा आदर्श राजा या शब्दात त्यांचे यशोचित वर्णन पंडित मदनमाहन यांनी केले आहे. मुंबई येथे त्यांचे निधन झाले.

समाजमाध्यमे आणि आजचा युवक

कु. नुतन रमेश शिंदे

बी.कॉम. १

समाजमाध्यमे म्हणजेच सोशल मिडीया होय. तंत्रज्ञानाच्या युगामध्ये युवक वाचनापासून दुरजात आहेत. असा आरोप केला जातो, मात्र आजचा युवक माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून आपले ज्ञान समृद्ध करण्यासाठी मल्टीमिडीयाचा वापर करत आहे. त्यामुळे केवळ पुस्तक वाचनातूनच ज्ञान मिळते हा गैरसमज दुर होत आहे. आजचा युवक हा सोशल मिडीयाचा वापर करून जागतिक खेड्यातील नागरिक बनून एखाद्या प्रश्नांवर. विकासाच्या मुद्यांवर आपली भुमिका मांडत आहे. म्हणजे सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून युवक आपला सहभाग नोंदवत आहेत. त्याचा परिणाम शासनाच्या निर्णयावर होत असतो. सोशल नेटवर्किंग वाईट नाही मात्र त्याचा वापर करणारे कसे आहेत यावरून त्याचे उपयुक्ताता मुख्य ठरत असते. अलीकडे आण्णा हजारे यांच्या आंदोलनाला सोशल नेटवर्किंगच्या माध्यमातून सकारात्मक पाठिंब्याचा परिणाम दिसून आला. मात्र ईशान्येकडील राज्यातील दंगलीच्या वेळी मात्र सोशल नेटवर्किंगचा नकारात्मक वापर झालेला ही दिसतो. त्यामुळे सोशल नेटवर्किंग ही युवकांच्या हातातील दुधारी तलवार आहे. आजच्या युवकाकडे आधुनिक व्हर्जनचे मोबाईल उपलब्ध आहेत या मोबाईलवर इंटरनेट आल्यामुळे युवकांना अनेक प्रकारच्या बातम्या व्हिडिओ, ऑडिओ, घर बसल्या पाहता, वाचता, ऐकता येतात त्याच प्रमाणे, मोबाईलद्वारे चॉटिंग, एस. एम. एस च्या माध्यमातून सतत संवाद साधत असतात. संवादाच्या माध्यमातून ज्ञान, माहिती, मनोरंजन अशा गोष्टी होतात. मात्र ज्ञान माहिती, मनोरंजनाची सिमा ओलांडून सर्वत्र मनोरंजनासाठी वापर होत असल्याचे चित्र समारे येत आहे.

त्यामुळे युवकांकडे असलेल्या मल्टीमिडीयाचा उपयोग कशासाठी केला जात आहे याकडे पालकांचे दुर्लक्ष झालेले आपल्याला पहायला मिळते. युवकांनी मल्टीमिडीयाचा वापर संगणक मनोरंजनासाठी न करता ज्ञानाचे क्षितीज विस्तारण्याकरिता करणे अपेक्षित आहे. चित्रपटांची गाणी डाऊनलोड करून ऐकत बसण्यापेक्षा अभ्यास करत असताना वाचलेली एखादा उतारा रेकॉर्डिंग करून पुन्हा-पुन्हा ऐकता तर अभ्यास परिणामाकारक होऊ शकतो. तसेच पालकांनी देखील आपला पाल्य मल्टीमिडीयाचा वापर कशासाठी करतो याकडे लक्ष ठेवणे आवश्यक आहे. त्यामुळे मुले सायबर गुन्हे गारीला बळी पडणार नाहीत तसेच त्यांच्यामध्ये नैराश्य निर्माण होणार नाही.

आजचा युवाक मोबाईल, संगणकावर सतत फेसबुक, व्हाट्स, ऑर्कट सारख्या सोशल नेटवर्किंगवर सकाळी झोपेतून उठल्यापासून सायंकाळी झोपेपर्यंत सतत चॅटिंग, सर्चिंग करत असतो. त्यामुळे आजच्या युवकाला संगणकाचे व्यसन जडलेले आहे. या व्यसनाचे दुष्परिणाम देखील आजच्या युवकांच्या आरोग्यावर होऊ लागले आहेत. फोटो आपल्यासाठी आठवणीशी निगडित आहेत. तरुण पिढीसाठी फोटो माहितीशी निगडित आहेत, इंस्टाग्राम ह्या एका अत्यंत महत्त्वाच्या आणि तरुण वर्गात खूप जोम धरलेल्या सोशल मिडीयाबद्दल आम्ही बोलत असताना माझ्या एका जाणकार मित्राने फोटो

बदलची या विषयाकडे बघायची माझी नजरच बदलून टाकली.

वेगवेगळ्या सोशल मिडीयाचे तरुणवर्गातील स्थान तपासून पाहणे हा आमचा विषय होता. सध्याच्या युगामध्ये सोशल मिडीयाला खुप महत्त्व आहे. इंस्टाग्रामसारख्या सुविधेने फोटोग्राफी हा प्रकार नव्वदीच्या आधीच्या दशकात जन्माला आलेल्या भारतीयांसाठी फारच खर्चिक म्हणजे आगदी पांढरा हत्ती हे विशेषण लावला जाणारा प्रकार होता. पण सुरुवातीला डिजीटल तंत्रज्ञानाने आणि नंतर ते तंत्रज्ञान मोबाईल फोनसारख्या तंत्रज्ञानाशी एकरूप झाल्याने फोटोग्राफी हा प्रकार इतकी वर्षे महागडा होता हे पटणे अशक्य व्हावे इतका सोपा व स्वस्त झालेला आहे. सगळ्यांकडे असणाऱ्या संगणक, टीव्ही किंवा मोबाईल अशा उपकरणांमुळे अजुनही खर्चिक भाग आहे. आधुनिक काळामध्ये समाजमाध्यमाला खुप महत्त्व आहे. पूर्वी फोटो पाहायचा असेल तर छपाई हा एकमेव उपाय होता. त्यामुळेच फोटो कमी प्रिंट केले जायचे व जे प्रिंट केले जायचे ते आयुष्यातील लग्न, घरगुती समारंभ, भेटीगाठी अशा महत्त्वाच्या क्षणांशी निगडित फोटोग्राफी केली जाते.

एखाद्या घटनेचे घटना घडत असताना फोटो काढून ते शेअर करण्याची सवय असो व व्यक्त होण्यासाठी ह्या पिढीला मिळालेले हे नवे माध्यम आहे यात वादच नाही. या सान्यातुन शेअरिंग होतेच तसेच माहितीही मिळते. आजच्या तरुणाला त्याच्या अवडत्या व्यक्तीची मग ती राजकीय असो वा सिनेमा, क्रीडा क्षेत्रातील असो खुपच बारीक सारीक माहिती ह्या सान्यांमुळे मिळते. ही माहिती ह्या पिढीचे भान वाढविते. सोशल मिडीयाचा प्रभाव का वाढला आहे याची ही सारी कारणे लक्षात घेतलीतर ह्या माध्यमांकडे व ती सारी वापरण्याऱ्या तरुण पिढीकडे तुच्छतेने पाहायचा दृष्टिकोन कमी हाईल अशी आशा आहे

तंत्रज्ञानाचे प्रमाण वाढल्यामुळे अनेक क्षेत्रामध्ये मोठ्या प्रमाणात बदल झालेले दिसत आहे. याचा समाजाला खुप फायदा होत आहे. हे माध्यम समाजोपयोगी माहितीच्या देवाण-घेवाणीसाठीही तितकेच परिणामकारक ठरते. हे आपण फार पूर्वीपासून दूरध्वनीचा वापर करून वापरात आलेल्या अत्यावश्यक सेवा हेल्प डेस्क. आदी सुविधांतुन पाहतो आहोतच. इंटरनेटवरील अशी अनेक उत्पादने अनेक प्रकारे वापरली गेल्यामुळे माहितीचा स्फोट झाला. बहुतेक सर्वच विषयांवरील सर्व प्रकारची माहिती सर्व प्रकारे (टेक्स्ट, फोटो, ऑडिओ आणि व्हिडीओ) उपलब्ध हाऊ लागली. नव्वदच्या व त्यानंतरच्या दशकात जन्मलेल्या जवळपास प्रत्येकाला ह्या सान्याचा खुप फायदा झालेला आहे. हे माध्यम हाताळणीस अत्यंत सोप्या व सतत जवळ बाळगु शकणाऱ्या तंत्रज्ञानासोबत इंटरनेट उपलब्ध असणे ही फारच क्रांतीकारक सोय ह्या पिढीच्या हातात आहे. प्रत्येक मोबाईलधारक याचा वापर अत्यंत चांगल्या किंवा वाईट प्रकारे करू शकतो.

तरुण वर्गाला सार्वत्रिक निवडुणकीसारख्या राजकीय प्रक्रियेबद्दल वाढत असलेली जाणीव ही चांगलीच गोष्ट आहे. आपल्या आजुबाजुला घडणाऱ्या गोष्टीबद्दल सजग असणे, त्याबद्दल भले, बुरे टोकाचे असे कोणी काहीतरी म्हणो. पण आपले स्वतःचे मत असणे गरजेचे आहे. हे वय घडण्याचे असते आणि अशी मते तयार करण्याची माणसिकता बळकट करते. वाचणाची अत्यंत कमी आवड टीव्हीचा वाढता प्रभाव, आदी कारणांमुळे दहा-बारा वर्षांपूर्वी तरुणाईबद्दल फारच काळजीचे वातावरण होते. पण हे

सगळे इंटरनेट आल्यावर स्वस्त होत गेले. आता तर इंटरनेटचा वापर आपण मोबाईलसारख्या वापरायला अत्यंत सोप्या माध्यमाद्वारे करू शकतो.

इंटरनेटच्या पाठीवरून ओलेल्या सोशल मिडीया साईडस् व त्यांनी दिलेले व्यक्ती व्हायची संधी यातून सोशल नेटवर्किंग वाढत गेले. जगाच्या कानाकोपऱ्यातील मंडळी एकमेकांशी संवाद साधू लागली वेगवेगळ्या आवडी, छंद आणि इतर औत्पुंकतेच्या विषयानुरूप हे नेटवर्किंग वाढत जात आहे. जिथे गर्दीत सतत वाढ आहे सर्वसामन्य समाज्यातील सर्व स्तरांतील लोकांचा सहभाग आहे अशा जत्रेपासून कुंभमेळ्यापर्यंत कोणत्याही गोष्टीबरोबर कॉमर्स (व्यापार/बाजार) लगेच चिटकते. या न्यायाने या सर्व सोशल नेटवर्किंगच्या माध्यमाचा लोकप्रियतेचा फायदा घेणारी उत्पादने तयार होत गेली व संवादातील सहजता वाढविणाऱ्या तंत्रज्ञानाला ते बाजारात आणणाऱ्या संशोधकांना महत्त्व आणि पैसा मिळत गेला.

आजच्या युवकांना संगणकाचे व्यसन जडले आहे. या व्यसनाचे दुष्परिणाम देखील आजच्या युवकाच्या आरोग्यावर होऊ लागले आहे. युवकांमध्ये कष्ट करण्याची जिद्द नष्ट होऊन असे आरामात जीवन जगण्यासाठी वाटेल ते करण्याची तयारी आजच्या युवकांमध्ये निर्माण झाली. त्यामुळे आजचा युवक राष्ट्रप्रेम, समाजिक जबाबदारी, कौटुंबिक जिव्हाळा यापासून दुर चाललेला दिसत आहे. म्हणजे एका बाजूला युवक मल्टीमिडीयाद्वारे जागतिक खेड्याचा नागरिक होऊ इच्छीत असला तरी स्थानिक पातळीचे संदर्भ विसरून चंगळवादाकडे वाटचाल करू लागला आहे. त्यामुळे पुन्हा एखदा शासनाला सामाजिक संस्थांसाठी मल्टीमिडीया साक्षरता अभियान चालवावे लागणार आहे असे दिसते.

समाजाला काय हवे श्रद्धा की विवेक

कु. प्राची मच्छिंद्र लोंढे

बी. ए. ३

“विवेक करीत नाही तो दुरग्रही आहे.

विवेक करु शकत नाही तो मुखर्ष आहे.

विवेक करण्याचे धाडस करत नाही तो गुलाम आहे.” एच डूमॉंड

काळानुसार माणसाचे विचारही बदलत जातात. विचार हा शाश्वत नसतो. तो काळा नुसार बदलू शकतो. परंतु विवेक हे एकुणच सृष्टीच्या जीवनव्यवहारातील एक चिंतनरन मुलच मानले जाते. आजच्या काळात श्रदेला दुर ठेवुन मानव समाजामध्ये सुख, विज्ञान तंत्रज्ञान हेच एकमेव प्राप्ती करुन देणारे माध्यम आहे. काळ बदलला असला तरी मनुष्य नावाचा प्राणी त्याच आकृती आणि प्रकृतीसह तसाच कायम आहे. मन, बुद्धी या सारखी अदृश्य इंद्रियेसुद्धा अनादिकालापासुन ते आजपर्यंत तशीच कायम दिसून येतात. आधुनिक काळातले आध्यात्मिक गुरु नवनविन शब्द घेऊन त्याचीही योगशिबीर भरवतात. हा सगळा प्रकार बघितल्यानंतर काळा बरोबर विचार बदलतात. भारतीय संस्कृतीने अतिशय विचारपूर्वक व्यक्ती आणि सामाजाचा विवेक जागृत ठेवण्यासाठी काही उपाय सांगितले आहेत. यातील पाहिला उपाय म्हणजे या संपर्ण ब्रम्हाडांचा निर्माता आहे. त्याच्याशी अनुसंधान ठेवणे आणि आपल्या गरजा मर्यादित ठेवणे या दोन गोष्टीचा विवेक जेथे शाबुत असतो तेथे समस्या निर्माण होत नाही. किंवा झाल्यातरी त्यातुन उपाय शोधता येतो.

ज्यावेळी एळाद्या झाडाची मुळे त्या माती पासुन तुटतात. तेव्हा वरच्या फांद्या देखील. शुष्क आणि कोरड्या होतात. अशी ही मुळ हेतुपासुन किंवा संस्कृतीपासुन तुटलेली पिढी केवळ विचारांच्या आहारी जाते. म्हणुन समाजातील अस्वस्थता, नैराश्यता किंवा भ्रष्टाचार, व्याभिचार, अत्याचार ते करतात. घर बांधल्यावर होम घालण्याची पद्धत आजही चालु आहे. होम घातल्याने घरामध्ये भरभराटी होते. व घर शुद्ध हाते. अशी लोकांची समजुत आहे. पण त्या होमला जेवढे पैसे घालवतात त्याऐवजी एळाद्या आश्रमाला भेट देऊन त्यांची असणारी गरज भागवली पाहिजे. पण गौतम बुद्धानी सांगितले आहे की दुसऱ्याच्या कल्याणासाठी आत्म परित्याग केला तर खरा यज्ञ असे म्हटले आहे. आत्म्याच्या शांतीसाठी कोणता देव प्रसन्न होत नाही. आणि खोटा यज्ञ प्राणीमात्राचा बळी घेणे आहे.

समाजामध्ये देव आहे असे म्हणतात. त्याची पुजा करतात. उपवास करतात. पण आपल्या महाराष्ट्रा मध्ये असणारी अनेक मंदिरे, मशीद यांच्या पुढे बसणारे भिकारी उपाशी पोटी आपला जिव मारुन जगतात. तरी त्यांना देव का प्रसन्न होत नसेल कारण तो देवच दगडाचा आहे. त्याच्या निर्मीती करणारा कोण आहे तर माणुसच आहे. या दगडाच्या देवावर पैसा खर्च करणारे अनेक समाजातील लोक आहेत. जर देव असताच तर स्त्रियावर होणारे अत्याचार रोखले असते. मुख्यतः या पृथ्वीतलावर हा देव नाही. प्रत्येक गावागावामध्ये यात्रा भरवली जाते. त्या देवाच्या नावावर पैसा कमावणारे भरपुर लोक

आहेत. त्या यात्रेमध्ये काही स्त्रीयांच्या अंगात येणे, केसामध्ये जट असणे असे प्रकार दिसून येतात. दर्गायातून अंगारा आणून लावण्याचे अंधविश्वास माणसामध्ये उमटले आहेत. अंगावर येणारे फोड, कोड नायटा या आजारांना अंगारा लावल्याने तो बरा होतो असा समज आहे. आज आपल्या समाजामध्ये मंदिरासमोर बसणारी माणसे भिकारी वाटतात. पण मंदिराच्या आत बसून त्या देवाच्या नावावर आपली गरज भागवणारा हा भिकारीच समजला तर त्यात गैर काय ! समाजातील लोकांनी विवेकानुसार वागणे योग्य ठरेल या गोष्टीही ठळकपणे दिसून येतात.

आंधळेपणाने एखादी गोष्ट स्वीकारणे यास अंधश्रद्धा संबोधले जाते. या अंधश्रद्धेमध्ये विविध प्रकार आढळतात. त्यामध्ये जादुटोणा, मंत्र-तंत्र, नरबळी, भूत प्रेत पिशाच्या या संबंधित अंधविश्वास, अफवा पसरवणे, व कृती करणे या कृती प्राणी मात्रांच्या जिवावर विपरीत परीणाम होणे ही अंधश्रद्धा केली जात आहे. समाजातील अज्ञातांचा फायदा घेवून विघातक वृत्तीकडून होणारे शोषण थांबवण्यासाठी महाराष्ट्राने २०१३ साला कठोर कायदा केला आहे. याचे संक्षिप्त नाव महाराष्ट्र नरबळी आणि इतर अमानुष अनिष्ट व अघोरी, प्रथा व जादुटोणा प्रतिबंध कायदा २०१३ असे आहे. भूत बाधा झाली तर मांत्रिकाकडे पाठवा अशी समाजमाध्यमातून मागणी आहे.

सत्याला सत्य म्हणून आणि असत्याला असत्य म्हणून जगा

-भगवान गौतम बुद्ध

समाजामध्ये विविध धर्मांचे लोक राहतात. त्यामध्ये हिंदू, मुस्लिम, ख्रिश्चन, बौद्ध, शीख या धर्मांची शिकवण सर्वश्रेष्ठ आहे. समाजामधील अनेक महापुरुषांनी अंधश्रद्धा व सत्याला अनुसरून आपले विचार समाज माध्यमापुढे मांडले आहेत. तथागत गौतम बुद्ध सांगतात पुजा-अर्चा करणे ही फक्त आपल्या पुर्वजांपासून चालत आलेली परंपार आहे. तरी आपण त्या संबधी विचार करणे गरजेचे आहे. ह्या जगामध्ये देव खरंच आहे का ? आणि तो कसा आहे ? देव कोणी पाहिला आहे का ? यावर आधारित त्यांनी आपले विचार व्यक्त केले आहेत. समाजामध्ये लोक देवामध्ये इतके गुरफटले आहेत की, त्यांना ऋषिमुणी सांगतील आजच्या पिढीने मागील केलेल्या पिढीचे विचार सोडून विज्ञानवादी व विवेकतेने वागले पाहिजे कारण त्याच्या पुढील येणाऱ्या पिढीला तीच शिकवण भेटते. त्यामुळे आपल्याला जन्म दिलेले आई-बाबा आपल्याला जीवन कसे घडवायचे हे सांगणारे शिक्षक यांची पुजा केली तर मनाला शांती लाभेल. तर प्राणीमात्रांवर होणारी अंधश्रद्धा बंद करणे आजच्या पिढीवर अवलंबून आहे.

जर देव हा शिव आहे. कल्याण करणारा आहे तर माणसे हत्यारे, चोर, खोटेपणा, करणारे का बनत आहेत ? साधु पुरुषांनी लोकांना ईश्वर भाग्य या आधारवर कठपुतली सारखं घरले आहे. देव कोणी पाहिला नाही लोक फक्त त्याची चर्चा करतात. जर कोणताही माणूस पंडित किंवा अपंडित असला तरी दुसऱ्यांना मुर्ख समजायला गुन्हा आहे. तर तो आंधळ्या माणसासारखा आहे. जो आंधळा होऊन दुसऱ्याच्या हातात मशाल दाखवत असतो.

आजपासून एक शपथ घेतली पाहिजे. पृथ्वीवरच्या जीवंत महाराजाला देणगी देऊ नका त्याच्या दर्शनाला जाऊ नका. देणगी द्यायची तर आपल्या कर्जबाजारी शेतकऱ्याच्या कुटुंबाला द्या. कुठल्याही मंदिरात किलोभर सोन वाहु नका.

देव माणसात आहे माणुसकीत आहे.
पशुपक्षांना जगवा, निसर्ग वाचवा एवढेच
करा पहा किती मनाला समाधान मिळेल

साहित्यिकांच्या भेटी

जयश्री घेरडे

बी. ए. ३

दिनांक - २४ जानेवारी, २०२० रोजी मराठी विभागातील प्राध्यापक व मराठी विभाग प्रमुख यांची सहलीच्या नियोजनाची बैठक पार पडली दिनांक - २४ जानेवारी २०२० रोजी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांनी सहलीसाठी परवानगी दिली आणि दिनांक - २७ जानेवारी २०२० रोजी मराठी विभागाची शैक्षणिक सहल श्री. क्षेत्र नरसिंहवाडी येथे आयोजित करण्यात आली. मराठी साहित्यिकांना भेटी देणे त्यांच्याशी साहित्यिक चर्चा करणे या उद्देशाने सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

दिनांक - २७ जानेवारी, २०२० रोजी सकाळी ठिक ९ वाजता डॉ. अशोक बाबर यांच्या मार्गदर्शनाखाली सहलीची गाडी निघाली. सदर सहलीमध्ये मराठी विभाग प्रमुख डॉ. मोहन लोंढे, प्रा. रविंद्र पाटील, मराठी विभागातील विद्यार्थी, बी. ए. भाग दोन मधील मराठी विषयाच्या विद्यार्थीनी यांचा समावेश होता.

सकाळी ठीक १० वाजता मिरज येथील जैन मंदिरात असलेल्या भिमराव धुळुबुळू यांच्या क्लासमध्ये पोहचलो तेथे कवी व महाराष्ट्र टाईमचे पत्रकार नामदेव भोसले, कवी भिमराव धुळुबुळू, प्रसिध्द व्यंगचित्रकार डॉ. अनिल दबडे या तिन्हीही मान्यवरांची भेट झाली. कवी नामदेव भोसले यांनी भिमराव धुळुबुळू यांची ओळख करून देताना. त्यांना मिळालेले पुरस्कार, प्रसिध्द निवेदक, त्यांनी चित्रपटांसाठी लिहलेली गीते व त्यांच्या कविता संग्रहाचा परीचय करून दिला. डॉ. अनिल दबडे यांची ओळख करून देताना. त्यांनी लिहिलेल्या अड्डेचाळीस पुस्तके, दैनिकांमधुन प्रसिध्द होणारी व्यंगचित्रे व सदर मासिक सारांशचे संपादक, प्रसिध्द चित्रकार, त्यांना मिळालेले पुरस्कार, भारत देशाबाहेरील त्यांची भ्रमंती, उत्कृष्ट कला शिक्षक असा त्यांचा परिचय करून दिला. कवी भिमराव धुळुबुळू यांनी आपल्या मनोगतात त्यांच्या बालपणीच्या व शालेय जीवनाच्या आठवणींना उजाळा देत आपल्या दोन कविताही ऐकविल्या कवितेविषयी बोलताना ते म्हणाले. व्यक्तीच्या मनातले भाव टिपता आहे तर कविता सापडते, तसेच आपले अनुभव कवितेत पकडता आले पाहिजेत कवी नामदेव भोसले यांनी पुस्तका बरोबर माणसही वाचता आली पाहिजे असे सांगितले. विद्यार्थीनी तेजस्वी पवार हीने मान्यवरांचे आभार मानले. धुळुबुळू सरांनी विद्यार्थ्यांना अल्पोपहार दिला आणि डॉ. अनिल दबडे यांनी आपल्या घरी येण्याचे निमंत्रण दिले व तेथुन आम्ही डॉ. अनिल दबडे यांच्या घरी असलेल्या मासिक सारांशच्या कार्यालयात आलो त्यांच्याशी मनमुराद गप्पा झाल्या. त्यांना अध्यात्माची आवड आसल्याने जीवनातील अध्यात्माचे महत्त्व व त्यांना आलेले अनुभव सांगितले. मासिक सारांश विषयी चर्चा झाली, त्यांनी काढलेल्या चित्रांचा संग्रह पाहिला, त्या बरोबरच विविध देशातून आनलेल्या वस्तूंचा संग्रह ही पहायला मिळाला, चहापाणी झाल्यानंतर त्यांनी मासिक सारांशच्या जानेवारी २०२० चा अंकाच्या प्रति सर्वांना भेट म्हणून दिल्याव तेथून आम्ही निघालो.

मिरजेतील प्रसिध्द खरे मुक्त वाचलालयास भेट दिली. पुढे बालगंधर्व नाट्यग्रहास भेट दिली. फिरता रंगमंच, पडद्यांची साय, आसन क्षमता, प्रकाश योजना जाणून घेतली, नाट्यग्रहाच्या दुरुस्तीचे काम चालू असल्याने फारवेळ न थांबता मिरजेतील दर्ग्याचे दर्शन घेऊन श्री क्षेत्र नृसिंहवाडीला जाण्यासाठी निजालो.

कृष्णा नदी काठी वसलेले श्री क्षेत्र नृसिंहवाडी या तिर्थक्षेत्राला भेट देऊन श्री. दत्ताचे दर्शन घेतले व तेथून शिरोळच्या श्री दत्त शेतकरी सह. साखर कारखाण्यावर पोहचलो तेथील हिरवागार निसर्गरम्य परिसर पाहिला. बगीच्यामध्ये भोजन केले व तेथून जयसिंगपूर मधील सिध्दीविनायक मंदिरास भेट दिली. तेथील फक्त विटांनी रचलेले आगळी - वेगळी वास्तू कला पाहिली व तेथून प्रसिध्द ग्रामिण साहित्यीक मोहन पाटील यांच्या मळ्यात गेलो.

तेथे त्यांच्याशी साहित्यीक गप्पा गोष्टी झाल्या. त्यांनी आपल्या मनोगतात आपल्या बालपणीच्या व शालेय जिवनातील अनुभवांना उजाळा देत आवांतर वाचनाचे महत्व सांगितले. ग्रामीण साहित्याविषयी चार्चा झाली. कथा निर्मिती प्रक्रिये बदल सांगताना ते म्हणाले आपल्या अवती-भोवती असलेले पात्र, घटना, प्रसंग यातूनच कथा जन्माला येते. फक्त ती शब्दांत मांडता आली पाहिजे. कविता लगेच लिहून होईल. पण कथा कादंबरीसाठी बराच काळ द्यावा लागतो. प्रसिध्द कन्नड कादंबरीकार भैरप्पा यांच्या पर्व कादंबरीच्या निर्मिती प्रक्रिये विषयी सांगितले ती कादंबरी लिहीली. त्या बरोबरच मराठी विषयाच्या रोजगाराच्या संधी बदल सांगितले. त्यांच्याशी गप्पा मारताना विद्यार्थी रंगून गेले होते. चहापाणी झाल्यानंतर तेथून आम्ही कवठे महाकाळकडे येण्यासाठी निघालो. आणि ठिक ६.३० वाजता कवठे महाकाळ मध्ये पोहचलो.

अशा प्रकारे सदर शैक्षणिक सहल खऱ्या अर्थाने शैक्षणिक ठरली. सहली पाठीमागची उदिष्ट्ये व हेतू खऱ्या अर्थाने सफल झाले. अशा प्रकारची सहल प्रत्येक वर्षी आयोजित व्हावी अशी विद्यार्थीकडून प्रतिक्रिया आली.

* लेक वाचवा *

कु. देवयानी कांबळे

बी. ए. भाग-१

आदिमाया शक्ती विश्वाची जननी
ते स्त्रीरूपच अवतरले नसते
तर हे जग तरी कुटून पैदा झाले असते ॥

वाधिणी समरूप जिजाऊ
ते स्त्रीरूपच अवतरले नसते
तर महाराष्ट्राचे दैवत शिवराय
तरी कुटून पैदा झाले असते ॥

माता भिमाई
ते स्त्रीरूपच अवतरले नसते
तर घटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
तरी कुटून पैदा झाले असते ॥

परंतु ऐसी रत्ने प्रसवणारी माता
लेक म्हणून नको आहे आम्हांस आता
म्हणून गर्भातच करतो आम्ही तिचा खून
कोण आहे असा जगी या सांगा

अभागी आम्हाहून ॥
कौशल्याविना राम नाही
देवकी विना कृष्ण नाही
तर मुलीवाचुन मनुष्यजन्मच पुन्हा नाही
म्हणून मुलगी वाचवा ॥

पुस्तक

कु. प्रियांका माने

बी.कॉम. भाग-३

अगं माझ्याकडे कधीतरी बघ
माझ्याकडे जरा नजर तरी टाक
तुझा खुप छान मित्र होईन बघ
कधी देणार नाय दगा तुला
जन्मभर साथ देईन तुला

सर्वांचे उत्तर असते माझ्याकडे
प्रश्नदेखील पडतात मला
उत्तरदेखील मिळते मला
तुझ्या एकही प्रश्नाचे उत्तर
माझ्याजवळ मिळणार नाही
असे चुकूनही कधी होणार नाही

माझ्याजवळ सर्व प्रकारचे आहे ज्ञान
मिळतो त्यामुळे तुम्हाला मान
तुमच्यामुळेच तर आहे माझी शान
कधी हटवू देऊ नको तुझे ध्यान

महापूर २०१९ चा

कु. माधुरी संजय पाटील
बी. ए. भाग-१

आहो दादा देऊ नका मला
नुसती सहानुभूती
महापूरानं २०१९ च्या केलीय
माझ्या अवघ्या संसाराची हो माती...

तीळ-तीळ जपून उभा केलेला
हा संसार डोळ्यां देखत वाहुनी हा गेला
२०१९ च्या महापुरामध्ये असा हा तरंगु लागला

शेतातली पिकं
कुजुनि गेली
गोठ्यातली जितराबं २०१९ च्याच
महापुरांसारख्या कसायानं गिळली
तरीही सावकार मेला
करी व्याजाची हो मागणी
महापूरानं केलायं शेतीचा
हो न्हास

भुमिपूत्रांच्या गळ्याला
लावलाय हा मोठा फास
उपाशि मरतोय जनाचा हो पोशिंदा
खायला नाही भाकर अन् कांदा

भरली जरी विहिर
पण आठले नाही रक्त
कर्ज माफी नको मला
पैसे, बंगला नको
मला फक्त रायला जीव
जगवायला आसरा
द्या फक्त नि आसरा
द्या फक्त...

आठवण

वडिलांस पत्र

कु. माधुरी संजय पाटील

बी. ए. भाग-१

प्रिय बाबा

आज थोड एकटं एकटं वाटलं

बाकी काही नाही तुमची आठवण आली

म्हणून बोलावसं वाटलं....

चालायला लागल्यावर तूम्हीच पहिला हात

दिला होता. पण पुढे गेल्यावर नकळत

कधी दूर होतात ? आज स्वतःच्या

पायावर उभी असले तरी धडपडल्या

सारखं वाटतं..

बाकी काही नाही तूमची आठवण आली

म्हणून बोलावसं वाटलं ...

जेवताना काऊ-चिऊ शिवाय कधी

घास पोटात गेला नाही आता तर

चिऊ बघायला सुध्दा मिळत नाही.

काऊ-चिऊसाठी पुन्हा एकदा रुसावं वाटलं

बाकी काही नाही तुमची आठवण आली

म्हणून बोलावसं वाटलं...

तुमची आठवण मनातून कधीच

जाऊ शकली नाही. आज

भरलेल्या आभाळांबरोबर

डोळ्यात पाणी दाटल्यासारखं वाटलं.

बाकी काही नाही तुमची आठवण आली म्हणून

बोलावसं वाटलं...

आमचं कवठेमहांकाळ

कु. प्रतिक्षा माने
बी.कॉम. भाग-२

कवठेमहांकाळ आमचं झालं शहर,
आला त्याला हिरवाईचा मोहर,
कवठ्यात आमच्या हिरवळच हिरवळ...
महांकालीच्या दैवताने पडलं हे नाव,
म्हणूनच झालं मोठं शहर आमचं गांव,
माणसाला देतो माणूस भाव
काय सांगू याची महती राव...
नेता-पुढारी आमच्या शहराचे
निभावतात कार्य जबाबदारीचे
पालन करतात प्रत्येक नियमाचे
म्हणूनच ते आधार आमचे
आमच्या शहरात स्त्री म्हणजे महान
पुरुषांच्या बरोबरीने आहे अभिमान
सांगली जिल्ह्यात या शहराचीच चर्चा
प्रत्येक हक्कासाठी लोकांचा मोर्चा
प्रगती झाली शहराची
शहरातील घरांची अन् गावांची
गर्व नाही आम्हांला
पंख फुटले जीवनाला

दवाखान्यातील आयुष्य

कु. दिपाली सुरेश चव्हाण
बी. कॉम. भाग-३

आनंदी जिवनात एकाकी दुःखच तुफान आलं
आणि जीवन माझं दवाखान्याशी जोडल
आयुष्यात उंच भरारी घेण्याचं स्वप्न
नियतिन क्षणार्धात तोडलं
डॉक्टर म्हणाले आता सारं आयुष्य
खॉटवरच काढायचय
तुटलेल्या स्वप्नाला इथेच जोडायचय

नियतिच्या या खेळीला मी पण
मान्य केलय
नकोस झालेल जीवन आता हवसं झालय
असं वाटतय आयुष्य खुप वाढलय
जिंदगी लंबी नही बडी होनी चाहिए
हा विचार मी मानलाय
माझ्यातील मी पणा एका वेगळ्या
वाटेवरती लागला

दवाखान्यातील या चार भिंतीची
जणू सवयच होऊन गेलीय
माझ्यातील मरणाची भीती कधीच मेली
माझ्यासाठी माझ्या मानसांची
घालमेल मी पण पाहिलीय
जगण्याची आशा पुन्हा जागी झालीय
शरीराने साथ सोडली तरी संकटाशी
लढल्याची शक्ती विचारांनी दिलीये...

श्रावण

कु. संदेश दत्तात्रय चव्हाण
१२ वी (वाणिज्य)

ऋतु बदलतो श्रावण येतो,
संगे घेऊन पाऊस धारा,
हिरवाई लेऊन डोंगर सजली,
अंगणी जाई जुई अन् मोगरा....

ऊन पावसाचा खेळ मजेदार,
जग जणू स्वप्नचं भासे,
हसा, खेळा, नाचा सारे,
यात्रांचीही कमी नसे....

धनधान्याने रान बहरे,
शिवारातही श्रावण हसे,
बळीराजा मग हरखुन जाई,
तव आनंदाला ठाव नसे....

आनंदी मुले, आनंदी डोंगर,
पशु पक्षी अन् सारे शिवार,
नवीन झाली सारी सृष्टी,
वाहे चैतन्याची एक लहर....

असा हा श्रावण महिना,
दरवर्षी येतो...
भविष्याची सुंदर स्वप्ने,
माझ्या मनी पेरून जातो...

कुटूंब

कु. प्रांजली जाधव
१२ वी (कला)

कुणाच कुणाला कळत नव्हत
कुटूंब मात्र उध्वस्त होत ॥१॥
कोण म्हणत होतं अमावास्या चुकली
तर कोण म्हणत होतं पौर्णिमा चुकली
अरे चुकलं तर काहीच नव्हतं
फक्त नशीबच रुसल होतं
॥ कुणाच कुणाला कळत नव्हतं
कुटूंब मात्र उध्वस्त होतं ॥

लेकरं उपाशी राहतील
आईला खुप काळजी होती
लेकरं मात्र गरिबीत, आनंद
हुडकावयाच्या नादात होती
का बरं असं वागावं
लेकरांना कळत नव्हतं
सार कळून सुध्दा आईला
काही केल्यानं वळत नव्हतं
॥ कुणाच कुणाला कळत नव्हतं
कुटूंब मात्र उध्वस्त होत ॥

आता कुणीच हरायचं नव्हतं
सान्यानीच जिंकायचं होत
घराला घरपण आणायचं होत
आईला विश्वासात घ्यायचं होत
आता फक्त आणि आकाशाचीच
बोलायचं होतं
॥ कुणाच कुणाला कळत नव्हतं
कुटूंब मात्र उध्वस्त होत ॥

माझा बाप

माधुरी संजय पाटील

बी. ए. भाग १

बाप फोडायचा दगड
अंगी घामाच्या हो धारा
तवा बाप शोभूनी दिसायचा
जसा अवकाशातील तारा...

दिवसभराच्या मेहनतीनं
बाप दमायचा, थकायचा
उभ्या संसाराचा गाडा
तो मोठ्या हिंमतीने हाकायचा...

भाकरीच्या तुकड्यासाठी
रोज हातोडा घ्यायचा हाती
आम्हा लेकरांच्या शाळेसाठी
तुडवायचा भेगाळलेली माती...

घास मुटका भरवायचा
आमच्या इवल्या मुखात
त्यांच्या जलम कष्टात
आम्ही सदा हो सुखात...

कष्ट करुन त्यांचा
देह सारा शिणायचा
पण.. काळजातलं दुःख कधी
तो चेहऱ्यावर नाही आणायचा..

त्यांच्या सुखासाठी झटते
आज होऊन मी चंदन
त्यांच्या असण्यानं फुलतं
आमच्या घराचं हो अंगण...

त्यांच्या सेवेसाठी
जीव माझा वेडा व्हावा
अशा गुणवान बापापोटी
जन्म पुन्हा-पुन्हा घ्यावा...

शेतकरी

कल्याणी तडवळे

बी. ए. भाग ३

पावसाच्या वातावरणानं लागते आस

पेरायला करतो चालू

कळी ही लागते उमलू

लागतो शेतीचा ध्यास

गर्जना होताच लागतो धावू

पावसाची वाट लागतो पाहू

काळ्या आईला पाहत राहतो,

उद्याची स्वप्न रंगवितो.

कोंब वर लागतात दिसू

सण करतो साजरा

पावसाची पाहताणा वाट,

दिवस जातात निघून

दिवसा मागून जातात दिवस निघून

पिके मोठी होतात

अवकाळीच्या पावसानं

पिक होतात उध्वस्त

स्वप्नांची होते राखरांगोळी

ध्यास लागते कर्जची

झोप लागेना राती

आता घेतो मी फाशी...

स्त्री तुझे जीवन...

कल्याणी तडवळे

बी. ए. भाग ३

तुला कळले होते की, तुझ्यामुळे आम्ही आहोत,
तुझ्या मुळेच आमचे जीवन आहे,
नाही कळले कोण तुझे मन,
अन्, रांधा, वाडा, उष्ठी काढा नाही तुझे जीवन.

गर्भपात केला मुलीला मारण्यासाठी,
मुलगा पाहिजे वंश वाढवण्यासाठी,
भेदभाव केला मुलगा अन् मुलीत,
स्त्रीचे हक्क असतात घर अन् चुलीत.

स्त्री होती म्हणून तुम्ही जगात आलात,
या जगाला मन भरून पाहिलात,
गोठ्यातील गाय अन् घरातील माय,
सारखी कधीच नसते

आत्ताची स्त्री ही चुल अन मुल नव्हे,
तर आपले घर ही सांभाळते,
या जगापासून आपल्या,
कुटुंबाला वाचवते.

अभ्यासाला वेळच नाही

सोनाली सुनिल कांबळे

बी. ए. भाग २

एका वर्षात असतात तीनशे पासष्ट दिवस
रविवार असतात बावन्न
आरामासाठी उरले तीनशे तेरा दिवस
उन्हाळ्याची सुट्टी पन्नास दिवस
उरले दोनशे त्रेसष्ट दिवस
रोजची झोप आठ तास वर्षात गेले एकशे बावीस दिवस
उरले एकशे चाळीस दिवस
रोज एक तास खेळ गेले वर्षातले पंधरा दिवस
उरले एकशे सव्वीस दिवस
रोज दोन तास दैनंदिन काम गेले तीस दिवस
उरले शहाण्णव दिवस
मित्र / पडण्याबरोबर गप्पा मारण्यात एक तास
रोज गेले पंधरा दिवस
उरले एक्याऐंशी दिवस
वर्षभरात निरनिराळे सण, उत्सव, समारंभ
सुट्टीत गेले पच्चाहत्तर दिवस
उरले सहा दिवस, वर्षभरात आपण किमान तीन
दिवस अजारी असतो
उरले तीन दिवस
सिनेमागृह लांब असेल तर सिनेमा नाटक
पाहण्यास गेले दोन दिवस
उरला एक दिवस
म्हणाल एक दिवस तर अभ्यास
अरे वाढदिवसाच्या दिवशी कोण अभ्यास करतं का ?

हिंदी विभाग

सोच का निर्माण

अक्षय बाळसो गेंड

बी. ए. ३

मैं एक स्टेज पर खड़ा हूँ और मरे सामने पब्लिक बैठी है, उस दृष्टिकोन से मैं यह लिख रहा हूँ, मैं अपने मेन टॉपीक को शुरुवात करने से पहीले, मैं आपको सोच के बारे में कुछ बताना चाहूँगा। इस दुनिया की सबसे ताकतवान चीज कोई है तो वह है सोच। मैं आप लोगों से एक सवाल पुछने वाला हूँ, मुझे यकीन है की आप लोग मुझे इसका सही जवाब देंगे। सवाल है- सबसे पहले ताजमहाल कहाँ पर बना है ? अगर आपका जवाब आग्रा है तो यह सवाल गलत होगा। सही जवाब है- सबसे पहले ताजमहाल शाहाजहाँन की सोच में बना है। उसके सोच में जैसी प्रतीकृती बनी वैसी ही प्रतिकृती उन्होंने पृथ्वी पर बनाई है। हमें जिंदगी मे कोई भी काम करना है तो, सबसे पहले हमें उसपर सोचना चाहिए।

बिना संघर्ष कोई महान नहीं होता,
बिना कुछ किये जय जय कार नहीं होता,
जब तक नहीं पडती हथोडे की चोट,
तब तक काई पत्थर भी लोगों के लिए भगवान नहीं होता।

(DREAM) मैं आप लोगों को अब DREAM यानी सपनों के बारे में बात करने वाला हूँ। अक्षर हम Life नें कामयाब होना है, तो हमारा सपना होना बहोत जरूरी है। चाहे वह कौनसा भी सपना हो। और हमें ऐसा नहीं करना है की आज का सपना कुछ और, और कल का सपना उससे अलग हो, ऐसा आप लोग करेंगे तो आप Life नें कभी कामयाबी की सीढी चठ नहीं सकेंगे। आपका जो भी सपना है जबतक वह सपना साकार नहीं होता, तब तक उस सपने के पीछे भागते रहना है। हमें सोते जागते स्त्रीफ उसी का खयाल आना चाहिए। हमारा जो टार्गेट और फोकस है उस रास्ते को हमे कभी छोडना नहीं है।

खुदी को कर बुलन्द इतना,
कि हर तकदीर लिखने से पहले खुदा
बंदे से खुद पुछे बता तेरी रजा क्या है।

हम लोग सपने दो तरह से देखते है। पहला सपना वह होता है जो हम खुली आँखो से देखते है, और दुसरा सपना वह होता है जो हम बंद आँखों से देखते है। जो भी लोग खुली आँखों से सपने देखते है, वह लोग आपना सपना साकार करने के लिए आपनी जान भी जोखीम में डाल देते है। उन लोगों को उनके सपनो के अलावा कुछ भी नहीं दीखाई देता। सपनों में बहोत ताकत होती है। वह कहते है ना-

Dreams are the most powerfull energy in the world
अभी ना पुछ मेरी मंजील कहाँ है,
अभी तो चलने का इरादा किया है,
ना हारा हूँ, ना हारूँगा, जिंदगी मे कभी,
यह दुसरोँ से नहीं खुद से वादा किया है।

(मकसद) जिन लोगों का सपना होता है, उन सपनों के पीछे उनका मकसद भी छीपा हुआ

होता है। और जीन लोगों का सपना है, मगर सपनों के पीछे उनका मकसद ही नहीं होता है, तो उस सपना केहलाना सही नहीं होगा। सपना है तो मकसद है। मकसद-मकसद यानी क्या होता है, हमारा मकसद होता है की हमें यह काम कयो करना है और वह सपना पुरा करने के लिए क्या करना पडेगा ? पर उससे पहले हमारा व्हुव क्लियर होना चाहिए। और जिसका व्हुव क्लियर होता है वह इस दुनिया में बहोत ही जल्दी कामयाब बन जाता है।

सबसे पहले हमें अपनी Life में क्या करना है, उसका गोल सेट करना चाहिए। और जिसका गोल सेट होता है वह उसकी मंजील आसानी से पार कर सकता है। आपका मकसद यानी की आपका target फिक्स होना चाहिए। आपका मकसद क्या होना चाहिए-

१) निशाना लगाने गोल करना या २) गोल बनाके निशाना लगाना।

हौसले हो बुलंद तो हर मुशिल्ल को आसो बना देंगे,
छोटी टहनियों की क्या बिसात, हम बरगद को ही हिला देंगे !
वो और हैं जो बैठ जाते हैं थक कर मंजिल से पहले,
हम बुलंद हौसलों के दम पर आसमां को ही सुका देंगे !

Love दुनिया की सबसे बडी ताकत प्यार है। प्यार के सहारे हम नामुंकीन को भी मुंकीन कर सकते है। प्यार है तो emotion है, प्यार नहीं तो इमोशन भी नहीं। वह कहते है ना "World's greatest strength is love" अगर आपका सपना है तो उन सपनों के प्रति आपको प्यार होना चाहिए। हमने जो भी सपना बनाया है, उस सपने की सारी जानकारी (A to Z) होनी चाहिए उसे ही प्यार कहते है।

मैं आप सब लोगों से एक सवाल पूछ रहा हूँ, आप लोगों में से ऐसे कितने लोग है जो प्यार करते है? जवाब (कुछ लोग बताएँगे की मैं अपनी माँ से, अपनी पिता से, अपनी Girlfriend से) हाँ, मैं वही प्यार की बात कर रहा हूँ, एक माँ अपने बेटे से करती है, मैं उसी प्यार की बात कर रहा हूँ, जहाँ एक बहण आपनी भाई से करती है, एक पत्नी अपनी पति से करती है, एक लडकी एक लडके से करती है और एक लडका एक लडकी से करता है। इसी तरह आपको आपने सपनों से प्यार करना चाहिए। ऐसे ही प्यार करते रहोगे तो आपका सपना हकीकत में बदल ने में देर नहीं लगेगी।

प्यार तो किसी से भी होसकता है, चाहे वह निर्जीव हो या सजीव। मैं जिस पेन से लिख रहा हूँ, मुझे उस पेन से भी प्यार हो सकता है। दुनिया में कौन-सी ऐसी अच्छी चीज नहीं है, जिससे हमे प्यार ना हो। बस उसके मायने अलग होते है, उसके रिश्ते अलग होते है, उसके भाव अलग होते, लेकिन उसका मकसद एकही होता है। सिर्फ और सिर्फ प्यार करना।

किसी भी इंसान की कभी गुलामी मत करना,
करना ही है तो अपने सपनो की करो,
जो कभी-ना-कभी तुम्हें किसी मुकाम पर पहुँचा ही देगा।

अगर आपका सपना, मकसद और उससे प्यार है तो आपको उसके बारे में सब जानकारी होनी चाहिए। मान लीजिए किसी का सपना गाडी खरेदना है तो 1) Model 2) Engine 3) Tank

capacity 4) weight 5) Price 6) colour 7) Ghears box 8) Date 9) ABS 10) Mileage
mileage

इन सब के बारे में पता होना चाहिए ।

जिन्दगी बहुत हसीन है,
कभी हंसाती है, तो कभी रुलाती है,
लेकिन जो जिन्दगी की घोंड में खुश रहता है,
जिन्दगी उसी के आगे सर झुकाती है ।

अब मैं आप लोगों को कुछ बताना चाहता हूँ आप अपनी जिवन में कुछ बनना चाहते हैं या फीर आप लोग आपनी माँ, बाप के लिए कुछ करना चाहते हैं, तो आप लोगों ने जोभी रास्ता चुना है उस रास्ते पर आप लोग option मत रखो यार कही बार क्या होता है की लोग जो काम चुज करते हैं, अगर उसमें कामयाबा नहीं हुए तो, दुसरा काम चुज करते हैं । ऐसा आप लोग मत करो । आप लोगोंने जो भी करने की ठान ली है, तो उसी को अपना लक्ष्य बनाओ । सफलता नहीं मिली तो बार-बार प्रयास करो । प्रयास करने सही सफलता मिलती है । आपनी सफलता हो या लक्ष्य हो या फीर आपका सपना हो आप उसके पीछे इतना भागो की उनको भह लगाना चाहिये की ये अब हमारा पीछा नहीं छोडने वाला है ।

एक चौराहे पर आदमी खडा होता है । लेकिन उसे पता ही नहीं होता है की उसे किस तरफ जाना है । इसलिए सबसे पहले आपको अपना कयो क्लियर करना चाहिए ।

मंजिले उन्हीं को मिलती है ,
जिनकी सपनो में जान होती है,
बही पंख होने से कुछ भी नहीं होता,
हौसलो से उडान होती है ।

कई बार क्या होता है, की आपकी कला को सही दिशा देने का काम गुरु करते हैं । ऐसे गुरु आपकी Life मेंभी होंगे । आप लोगों ने तारे जमीन पर यह फिल्म देखी होगी । उसमें एक नऊ साल का बच्चा होता है । उसे पढने लीखने में तकलीफ हाती थी । लेकिन उसे चित्रकला का बहोत शौक था । उसकी उम्र के बच्चे जो कर पाते थे वह नहीं कर पाता था । हर रोज वह दुनिया से लड रहा था । उसके दोस्त उस पर हसते थे, लेकिन उसे उसकी सफर में एक गुरु मिलता है, जो उसकी कला को सही दिशा देते हैं । गुरु के माध्यम से उस बच्चे को एक उम्मीद की किरण दिखाई देती है । और वह बच्चा दुगनी ताकत के साथ मेहनत करता है । और सबके दिलों में अपने लिए जगाह बनाता है ।

जिंदगी

ना जिना किसी के लिए,
जिना सिर्फ खुद के लिए ॥
ना हैं कोई आपना ,
ये हैं सब सपना ॥
जिने के लिए जिंदा रहना,
जिंदा हैं इसलिए नहीं जिना ॥

सोच लो एक बार,
ये जिंदगी ना आयेगी दोबार ॥
हो सके तो इतना जिना सिख लो,
हमारे जाने के बाद भी,
हमारा पिछे नाम निकले ॥
प्रियांका माने
बी. कॉम. ३

मेरी माँ

जीवन में हर बात पर मेरा साथ
देने वाली मेरी माँ
हर खुषी है मेरी माँ
कोई नही इस दुनीयाँ में
ज्यो माँ की जगह ले सके
क्यों की ये हे मेरी माँ ।

माँ इस शब्द में ही ममता का
सागर बेहता है।
उस माँ की बेटीयाँ है हम ।
मेरे जीवन में हर खषी देने
वाली मेरी माँ ।
माँ होतो मन में जीनेकी
पैदा हाती है आशा।

माँ इस शब्द में ही ममता का
सागर बेहता है ।
उस माँ की बेटीयाँ है हम ।

जिवन की हर कठीनायों में
मेरा साथ देने वाली
मेरी माँ,
सत्य का बोध करा देने वाली मेरी माँ
हर खुषी है मेरी माँ
ऐश्वर्या अरुन भोसले
आर्ट १२ वी

किसान

ऐश्वर्या अरुण भोसले

आर्ट १२ वी

हम जीते हैं न मरते हैं ।

क्यों है हम इतने विवश

खेतों में श्रम करने के लिए

हमारा हैं न कोई

हम किसे पुकारे

हमारी कोई न मदत करें

मन ही मन मरते रहेंगे

कोई न हमारा

आँसू पोछने

कैसे बितेंगे ए दिन

खेती मे घास निकालते नीकालते

कब आएँगे शुभ दिन हमारे

हमसें सब परके परके बनकर रह ते हैं ।

हमारा कोई न इस दुनियाँ में

हमनेकिसान होकर कौनसा पाप कीयाँ

ज्यों हमें भुल्लकड कहते हैं ।

खुन पसीना एक कर

दिन रात मेहनत कर

हमारा हाल बेहाल हो जाता है ।

मेरा देश

कु. ऐश्वर्या अरुण भोसले

आर्ट १२ वी

मेरा देश मेरा देश प्रेम का है वतन,

वीरोकों पैदाकरणे वाला विर है वतन

वीर है वतन ।

सफलता की सख देता है ।

मेरा वतन वीर है मेरा वतन

मेरा देश मेरा दश करके विर

हो जाते है कुर्बान

उस देश की अभिलाशा

रखने वाला विर है । मेरा वतन

मेरा वतन मुसीबत को ढाल-बनकर खडा ।

मेरा देश की, धरती है, प्रेम की

है अभिलाशा...

जिवन का प्रतीक है । मेरा वतन

मेरा देश मेरा देश प्रेम का है वतन...

इंग्रजी विभाग

To Achieve the Success...

Vaishnavi Vijay Patil

The greatest danger is not that we set our goals to high and miss them out but greatest danger is that “We set our goals to low and reach them.”

Don't Keep your dreams in your eyes, they may fall as tears. keep them in your heart, so that every heart beat will remind you heart, so that every heart beat will remind you about dream. Luck is not in your hands, but work is in your hands. “Your work can make luck, but luck can't make your work” so always trust yourself to achieve.

A bird sitting on tree is not afraid of the branch breaking because his trust is not on the branch but on it's “own wings” lets believe your self and win the world.

Always write your injuries in marble and benefits in marble.

The future belongs to those who live fully in the present

Everyone is thinking about the changing the world. But no one think of ‘change themselves.’

Only two persons are very happy in the world. One is the mad and another is ‘child’. So be a mad to achieve what you desire and be a child to enjoy what you have.

In rain all birds occupy the shelters but eagle is the one that avoids the rain by flying above the clouds. common to all but the attitude makes difference. Mistakes are painful when they happen. But years later a collection of mistakes is called as experience which leads us to success.

“ There is only one difference between dreams and aims, dream requires effortless sleep where as aim requirs sleepless effort.”

So my friends get up from sleep and go to achieve what you desire.

Success Mantr

Pranjali Jadhav

Art s12

Money Says earn me...

Calender says turn me...

Time says plan me...

Future says win me...

Beauty says love me...

But

God simply says

“Work hard and Trust me”

My Dad

Aruna Aathvale

Comm 12

You are the world's

Best dad for me

You Love me

You are about me

You work hard for me

Your value is not
measurable and any

measurement can't

measure your love

My dad you are mine

अध्यापनपूरक व अध्यापनेतर
कार्याचा वार्षिक अहवाल
२०१९-२०

जिमस्ताबा अहवाल

सिनीअर विभाग

महाविद्यालयाच्या वरिष्ठ विभागाच्या खेळाडूंनी महाविद्यालयाच्या उज्वल परंपरा यंदाही कायम राखली. हरियाना येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ कुस्ती स्पर्धेत तृतीय तसेच सायकलिंग स्पर्धेत सागर यमडे क्रॉसकंट्री स्पर्धेत विजय घेरडे व सोपान घेरडे, ५००० मी धावणे स्पर्धेत सोनाली माने व जास्मीन तांबोळी, गोळाफेक व थाळीफेक स्पर्धेत कोमल शिंदे, ८०० मी धावणे स्पर्धेत सुप्रिया माने या खेळाडूंनी झोनल इंटरझोनल, राज्य व राष्ट्रीय स्तरावर देंदीप्यमान यश मिळविले.

विटा येथे झालेल्या झोनल खो खो स्पर्धेत लखन नाईक, सागर कोळेकर, विशाल कदम, विशाल कोळेकर, महादेव भोसले, वाजिद मुजावर, रोहित चोंगुले, कांशिर्लीग खांडेकर, अक्षय खांडेकर, संकेत शिंदे, यांनी सहभाग घेतला. इस्लामपुर येथे झालेल्या झोनल कबड्डी स्पर्धेत कृष्णा हुबाले, सौरभ कदम, रघुनाथ काळेल, रोहन बंडगर, हृतिक बंडगर आशितोष चव्हाण, संग्राम पाटील, शुभम पाटील, अमित पाटील, शामराव चोंगुले, विशाल हुलवान यांनी सहभाग घेतला पलूस येथे झालेल्या झोनल कबड्डी (मुली) स्पर्धेत सुषमा माळी, पुजा माने, वैशाली शिंदे, नुतन शिंदे, सुषमा शेंडगे सोमती येवले, शितल चव्हाण, अंकिता पाटील, मधुरा मोरे यांनी सहभाग घेतला.

ज्युनिअर विभाग

कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी विविध स्पर्धेत सहभाग घेवून उज्वल यश मिळवले. त्यात प्रामुख्याने मैदानी स्पर्धेत अक्षदा होळकर, प्रज्वल सुर्यवंशी, युवराज सरगर, प्रियंका माळी, नम्रता माळी, स्वतिका चव्हाण, वेटलिफ्टिंग स्पर्धेत साहिल मुलाणी, शुटिंगबॉल स्पर्धेत योगिता पवार, सानिका भोसले, श्रुती साबळे, वुशु स्पर्धेत रागिनी अजेटराव, बुध्दीबळ स्पर्धेत विशाल मोरे, रविराज जगताप, अय्याज तांबोळी या खेळाडूंनी वैयक्तीक खेळ प्रकारात तालुका, जिल्हा, विभागिय , राज्य व राष्ट्रीय स्पर्धेत नेत्रदिपक चमक दाखविली.

तर सांघिक कोल्हापुर विभागिय शुटिंगबॉल (मुली) स्पर्धेत नेहा ढोले, योगिता पवार, श्रुती सांबळे सानिका भोसले, स्वरदा माळी, प्रेमिला थोरात, गौरी शेजाळ, कोल्हापूर विभागिय शुटिंगबॉल (मुले) स्पर्धेत अक्षय चव्हाण, अभिजीत गुजले, आकाश पोरे, आदर्श लोंढे, ऋषीकेश जाधव, तेजस पवार, वैभव सकटे. सांगली येथे झालेल्या जिल्हास्तर खो खो स्पर्धेत अक्षय गुंजले, विशाल मोरे, लखन खांडेकर, रमेश माने, प्रमोद कोरे, दिगंबर कोरे, ऋषीकेश खोत, आदित्य यादव, आकाश कोळी, अमृता माने , सुरज बजबळे कवठेमहांकाळ येथे झालेल्या तालुका कबड्डी स्पर्धेत आकाश कांबळे, ओकांर जमदाडे, चंद्रकांत चंदनशिवे, प्रमोद पाटोळे, यशवंत चव्हाण, रफिक जमादार, रोहन कांबळे, विवेक भोसले, संदेश चव्हाण, सुधीर खोत, सोहेल पठाण, सौरभ पवार यांनी सहभाग घेतला.

प्रा. डॉ. मयूर शिंदे

सांस्कृतिक विभाग अहवाल

सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये सांस्कृतिक विभागाच्या वतीने महाविद्यालयात विविध कार्यक्रम आयोजित करणेत आले. याशिवाय इतर महाविद्यालयांनी आयोजित केलेल्या स्पर्धा आणि

सांस्कृतिक विभाग (मराठी विभाग, शा. शिक्षण विभाग, राज्यशास्त्र विभाग, कै. अनंदरावदादा शिंदे स्पोर्ट्स असोशिएशन, एन. एस. एस., वाणिज्य विभाग इ. च्या संयुक्त विद्ध्यमाने) महाविद्यालयात वेळोवेळी आयोजित केलेले विविध कार्यक्रम खालीलप्रमाणे.

- १) छ. शाहू महाराज जयंती २६/६/२०१९
- २) देवांची निर्मिती व्याख्यान- मा. प्रभाकर तांबट २७/०८/२०१९
- ३) शिक्षक दिनानिमित्त कार्यक्रम - व्याख्याते- मा. रावसाहेब बाबर ५/९/२०१९
- ४) कै. आनंदराव दादा शिंदे यांच्या जयंतीनिमित्त-परंपार दिन-दि. १८/९/२०१९
 - अ) मराठी वाङ्मय मंडळाच्या भितीपत्रकाचे उद्घाटन आणि काव्यवाचन
 - ब) मराठी, हिंदी आणि इंग्रजी वक्तृत्व स्पर्धा, संगीत भजन स्पर्धा, रांगोळी स्पर्धा विविध गुणदर्शन
 - क) रक्तदान शिबीर आणि आरोग्य तपासणी शिबीर (सेवासदन मिरज)
- ५) महात्मा गांधी यांच्या जयंतीनिमित्त व्याख्यान- गांधी विचारधारा- प्रा. सिकंदर जमादार ३०/१०/२०१९
- ६) रक्ततपासणी : रक्तगट आणि हिमोग्लोबिन (विद्यार्थी व कर्मचारी) दि. १२/१०/२०१९
पुरस्कार प्राप्त गोल्डन टोयलेट लघुपट विद्यार्थ्यांना दाखविणेत आला.
- ७) डॉ. ए. पी. जे अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित वाचन कट्टा व वाचन प्रेरणा दिन आणि पुस्तक वाटक कार्यक्रम : हस्ते : प्रा. विजय कोष्टी दि. १५/१०/२०१९
- ८) भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महापरीनिर्वाण दिन दि. ६ डिसेंबर साजरा करणेत आला.
- ९) मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा - विविध कार्यक्रम - ८/१/२०२० ते १४/१/२०२०
- १०) आधुनिकता दिनानिमित्त विविध गुणदर्शन कार्यक्रम दि. २९/१/२०२० आणि पारितोषीक वितरण कार्यक्रम दि. ३०/१/२०२० प्रमुख वक्ते मा. आशिष येरेकर
- ११) राष्ट्रीय गणित दिन / रामानुजन जयंती व्याख्यान प्रा. विजय कोष्टी १२/१२/२०१९
- १२) मराठी भाषा दिन / पदवीदान कार्यक्रम २७/२/२०१९
- १३) विज्ञान दिन-व्याख्यान प्रा. जितेंद्र मोरे २८/२/२०२०

विद्यापीठ व इतर महाविद्यालयातील सहभाग

१) युवक महोत्सव सहभाग

दि. २०/९/२०१९ रोजी ऐतवडे खुर्द येथे आयोजित जिल्हा स्तरीय युवक महोत्सवामध्ये सुमारे तीस विद्यार्थ्यांचा सहभाग

२) कर्मवीर भाऊराव पाटील व्याख्यानमाला

दि. २३/१/२०१९ रोजी कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती निमित्त विद्यापीठ व्याख्यानमालेचे आयोजन : वक्ते- डॉ. संजय थोरात

३) निर्भया विविध स्पर्धा

पंचायत समिती शिक्षण विभाग कवठे महाकाळ आणि उपविभागीय पोलीस अधिकारी कार्यालय जत व कवठे महाकाळ यांच्या वतीने दि. २/१/२०२० रोजी निर्भया निबंध, वकृत्व आणि रांगोळी स्पर्धेचे महाविद्यालयात यशस्वी आयोजन. स्पर्धेमध्ये जत, उमदी आणि कवठे महाकाळ अंतर्गत शाळा-महाविद्यालया मधून महाविद्यालयातील बहुतांश विद्यार्थीनीने प्रथम, द्वितीय क्रमांक मिळविला.

४) माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा

दि. २८/१०/२०१९ रोजी (गुढी पाडवा) महाविद्यालयात माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा आयोजित करणेत आला. या प्रसंगी अनेक माजी विद्यार्थी उपस्थित होते. सर्वांमध्ये चर्चा आणि पुढील कार्याविषयी आखणी करण्यात आली.

५) सिक्युरिटी गार्ड कॅम्पस प्रोग्राम

दि. १३ व १४ जानेवारी २०२० रोजी महाविद्यालयात सिक्युरिटी गार्ड कॅम्पस प्रोग्राम आयोजित करणेत आला. या प्रसंगी सहभागी २५१ विद्यार्थी झाले आणि त्यापैकी ५१ जणांची लेखी, प्रात्यक्षिक परीक्षा आणि मुलाखतीद्वारे थेट नेमणूक झाली.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांच्या मार्गदर्शनाखाली वरील सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

डॉ. दिलीप गाडे
(सांस्कृतिक विभागप्रमुख)

राष्ट्रीय सेवा योजना अहवाल

आमचे महाविद्यालय कवठे महाकाळ येथे महाविद्यालयाच्या स्थापनेपासून राष्ट्रीय सेवा योजना हा शासना उपक्रम सुरु करणेत आला आहे. विद्यार्थ्यांच्या मध्ये राष्ट्रीय सेवा, सामाजिक जाणीव निर्माण व्हावी यासाठी हा उपक्रम महाविद्यालयीन स्तरावर राबविला जातो. राष्ट्रीय सेवा योजनेचो बोधवाक्य 'Not Me But you' म्हणजे माझ्यासाठी नव्हे आपणांसाठी असे आहे हे वाक्य म्हणजे लोकशाही जीवनशैलीचा गाभा आहे आणि निस्वार्थी सेवेची गरज व्यक्त करते तसेच इतरांच्या मतांचा आदर करावा असे सांगते.

आपल्या नियमित शिक्षण कामासोबत सलग दोन वर्षे दरवर्षी १२० तास या प्रामाणे उपक्रमामध्ये भाग घेणे आणि एका विशेष शिबिरामध्ये सहभागी होणे हे राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कर्तव्य असते.

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या उपक्रमामध्ये प्रथम वर्षे १०० विद्यार्थी व द्वितीय वर्षे १०० विद्यार्थी सहभागी आहेत.

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या उपक्रमाकडून नियमित कार्यक्रम चालु शैक्षणिक वर्षात (सन २०१९-२०) पुढीलप्रमाणे पार पाडले आहेत.

१) बस स्थानक परिसर स्वच्छता व गाजर गवत निर्मूलन

२) महाविद्यालय परिसर स्वच्छता व गाजर गवत निर्मूलन

३) सप्टेंबर महिन्यामध्ये आनंदराव दादा जयंती निमित्त रक्तदान शिबीर घेणेत आले. सदर

शिबीरामध्ये ५२ विद्यार्थ्यांनी रक्तदान कले.

- ४) २४ सप्टेंबर राष्ट्रीय सेवा योजना दिन साजरा करणेत आला.
- ५) साक्षरता पंधरवडा साजरा करणेत आला
- ६) वृक्षारोपन कार्यक्रम घेणेत आला.
- ७) २ ऑक्टोबर गांधी जयंती निमित्त जागतिक अहिंसा दिन सप्ताह साजरा करणेत आला. प्रमुख पाहूणे मा. प्राचार्य डॉ. शिकंदर जमादार
- ८) १ डिसेंबर जागतिक एड्स दिन साजरा करणेत आला.
- ९) आपल्या महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेचा आदर्श विद्यार्थी श्री. बाळासो म्हाळाप्पा मोटे यांने कोविड १९ मध्ये सक्रिय सहभाग घेऊन धान्य वाटपाचे महत्वपूर्ण कार्य पार पाडले.

शिबीरातील पार पाडलेली कामे-

महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विशेष सेवा शिबीर दि. १७ जोनवारी ते २३ जानेवारी २०२० या कालावधीमध्ये दत्तक खेडे मौजे अलकूड ता. कवठे महांकाळ येथे पार पडले. सदर शिबीरामध्ये पुढील कार्ये पार पडली.

- १) वृक्षारोपन २) गावस्वच्छता ३) प्लॅस्टिक निर्मुलन ४) ग्रामस्वच्छता शोषखड्डे सर्व्हे
- ५) वनराई बंधारा ६) दंडोबा रॅली स्वच्छता मोहिम वृक्षारोपन संगापन इ.

सदर शिबीराला काही प्रमुख मान्यवरानी भेटी देऊन शिबीरार्थी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

- १) मा. प्रकुलुगूर डॉ. डी. टी शिकें यांनी विद्यार्थ्यांशी संवाद साधला.
- २) मा. सहाय्यक जिल्हाधिकारी मा. अशिष येरेकर यानी भेट दिली.
- ३) मा. तालुका आरोग्य अधिकारी डॉ. दत्तात्रय पाटील यांनी भेट दिली.
- ४) मा. प्रा. शशिकांत पोरे यांनी आजची पत्रकारिता या विषयांवर मार्गदर्शन केले.
- ५) मा. प्रा. आबासाहेब शिंदे / प्रा. राजाराम पाटील यानी पत्रकारिता या विषयांवर व कथाकथन या विषयांवर मार्गदर्शन केले.
- ६) मा. गटविकास अधिकारी श्री. ज्ञानेश्वर गुरव यांनी भेट दिली.
- ७) राष्ट्रीय सेवा योजना जिल्हा समन्वय प्रा. सदाशिव मोरे यानी भेट देऊन मार्गदर्शन केले.
- ८) शिक्षण प्रसारक संस्थेचे उपाध्यक्ष मा. सुरेश पाटील, सचिव मा. बाळासाहेब शिंदे, डायरेक्टर मा. जे. वाय. भोसले सर यांनी भेट देऊन मार्गदर्शन केले.

प्रा. डी. एस. पाटील

प्रा. किरण सकट

संख्याशास्त्र विभाग

सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये संख्याशास्त्र विभागाच्या बी. एस्सी. भाग १ मध्ये ११९, बी.एस्सी भाग २ मध्ये २४, बी. कॉम भाग २ मध्ये १४५ आणि बी. ए. भाग १ मध्ये ५२ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला. विभागाच्या वतीने वर्षभरात खालील उपक्रम राबविणेत आले.

१) बेसिक स्टॅटीस्टीक्स क्रिझ २०२०

शिवाजी विद्यापीठ संख्याशास्त्र शिक्षक संघटना यांचे तर्फे घेणेत येणारी क्रिझ २०२० दि. १/३/२०२० रोजी महाविद्यालयात आयोजित केली होती. सदर क्रिझ स्पर्धेमध्ये बी. एस्सी. भाग १ व २ मधील अनुक्रमे ७६ व २२ आणि बी. कॉम भाग २ मधील १ अशा एकूण ९९ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

२) विविध कार्यक्रमांमध्ये सहभाग

महाविद्यालयात वेळोवेळी साजऱ्या होणाऱ्या विविध कार्यक्रमांमध्ये विभागातील विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

अ) शिक्षण दिनानिमित्त कार्यक्रम दि. ५/९/२०१९

ब) परंपरा दिन कार्यक्रम दि. १८/९/२०१९

क) डॉ. ए. पी. जे अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित वाचन प्रेरणा दिन दि. १५/१०/१९

ड) एकदिवशीय कार्यशाळा - लघुपट निर्मिती दि. ५/३/२०२०

ई) व्याख्याने/कार्यक्रम

I) देवतांची निर्मिती व्याख्यान - मा. प्रभाकर तांबट दि. १७/०८/२०१९

II) वक्तृत्व स्पर्धा-मराठी, हिंदी आणि इंग्रजी दि. १/९/२०१९

III) गांधीजी व्याख्यान- प्रा. सिकंदर जमादार दि. ३/१०/२०१९

IV) भितीपत्रक/भाषा मंडळ उद्घाटन आणि रक्त तपासणी दि. १२/१०/२०१९

V) राष्ट्रीय गणित दिन / रामानुजन जयंती व्याख्यान प्रा. विजय कोष्टी दि. २३/१२/२०१९

VI) मराठी भाषा दिन पदवीदान कार्यक्रम दि. २७/२/२०२०

VII) विज्ञान दिन-व्याख्यान प्रा. जितेंद्र मोरे दि. २८/०२/२०२०

VIII) मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा कार्यक्रम दि. ८/१/२०२०

३) निमंत्रितांची व्याख्याने

१) विभागाची माजी विद्यार्थीनी कु. ज्योती सूर्यवंशी (Intelligence Officer) यांनी संख्याशास्त्र विषयातील रोजगाराच्या संधी या विषयी बी. एस्सी. भाग १ व २ आणि बी. कॉम. भाग २ मधील विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. दि. ३१/१/२०२०

२) पी. डी. व्ही. पी. महाविद्यालय, तासगांव येथील संख्याशास्त्राच्या सहायक प्राध्यापिका कु. शितल पाटील यांनी संख्याशास्त्र विषयाचे विविध क्षेत्रातील महत्त्व आणि उपयुक्तता याविषयी बी. एस्सी. भाग १ व २ आणि बी. कॉम. भाग २ मधील विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. दि. १/३/२०२०

प्रा. डॉ. एम. के. पाटील

प्रा. व्ही. व्ही. कोष्टी

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभ

शिवाजी विद्यापीठाच्या पातळीवर घेण्यात आलेल्या नवीन नियमानुसार पदवीप्राप्त विद्यार्थीनापदवी संबंधित महाविद्यालयात घेण्याचे ठरविण्यात आले. सर्व उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांना सन्मानाने पदवी प्रमाणपत्र वितरणात सुलभता आणणेसाठी विद्यापीठ प्रशासनातर्फे सदर निर्णय घेण्यात आला आहे. त्याप्रमाणे आमचे कवठे महांकाळ येथील पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय, कवठे महांकाळचा पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभ गरुवार दि. २७ फेब्रुवारी २०२० रोजी महाविद्यालयात संपन्न झाला. या समारंभासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूरचे इंग्रजी विभागप्रमुख डॉ. औदुंबर सरवदे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. तर समारंभाचे अध्यक्षस्थान शिक्षण प्रसारक संस्थेचे अध्यक्ष मा. श्री. साहेबराव पवार यांनी विद्यापीठ अभ्यासमंडळाचे सदस्य प्रा. डॉ. टी. ई. कुंभार, महाविद्यालयाचे परीक्षा विभाग समन्वयक श्री. किरण सकट प्रामुख्याने उपस्थित होते.

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभापूर्वी महाविद्यालयातील विद्यार्थी व प्राध्यापकांनी गावातून वाजतगाज ग्रंथदिंडी काढली. यामध्ये प्रमुख पाहुणे मा. डॉ. औदुंबर सरवदे, प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांच्यासह सर्व संस्थासंचालक व पालकवर्गही सामील झाले होते.

समारंभात बोलताना प्रमुख पाहुणे मा. डॉ. औदुंबर सरवदे यांनी महाविद्यालय व विद्यापीठ पातळीवर मिळालेल्या क्षिणानंतर विद्यार्थ्यांनी समाजामध्ये स्वतःला सिध्द करण्यासाठी प्रामाणिक प्रयत्न करण्याचे आवाहन केले. विद्यार्थ्यांनी स्व-कौशल्याच्या सहाय्याने ज्ञानाच्या जोरावर स्वतःची ओळख, ओळखीतून आदर व आदरातून सामर्थ्य निर्माण करण्यासाठी प्रयत्नशील रहावे असेही त्यांनी सर्व विद्यार्थ्यांना आवाहन केले. विद्यार्थ्यांनी कोणत्याही विद्याशाखेची पदवी मिळविली असली तरी समाजातील कोणत्याही क्षेत्रात ठसा उमटविण्याची संधी त्यांना मिळू शकते व ही संधी साधण्यासाठी त्यांनी तत्पर असण्याची गरजसुध्दा प्रमुख पाहुणे मा. डॉ. औदुंबर सरवदे यांनी व्यक्त करून सध्याच्या जगरहाटीपेक्षा स्वतःचे वेगळेपण सिध्द करावे असे विद्यार्थ्यांना आवाहन केले. केवळ पदवी मिळविण्यासाठी घेतलेले हे शिक्षण नाही तर माणसाला माणसाप्रमाणे वागविता येणे हेच खरे शिक्षण म्हणता येईल असे प्रतिपादन डॉ. सरवदे यांनी केले.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर यांनी आपला विद्यार्थी वर्षभर महाविद्यालयात कसा वागला? त्याची शैक्षणिक प्रगती-अप्रगती किती झाली? हे त्या-त्या विषयांचे ज्ञानदान करणाऱ्या प्राध्यापकांना चांगल्या प्रकारे समजलेले असते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या परीक्षेचे मूल्यमापनही संबंधित महाविद्यालयातच झाले पाहिजे असा अग्रह त्यांनी व्यक्त केला. विद्यार्थ्यांच्या आवडीनुसार शैक्षणिक अभ्यासक्रम निवडण्याचे स्वातंत्र्य विद्यार्थ्यांना मिळायला पाहिजे तरच त्यात तो चांगल्या प्रकारे प्रगती करू शकेल असा विश्वासही प्राचार्य डॉ. बाबर यांनी या प्रसंगी व्यक्त केला. समारंभाचे व संस्थेचे अध्यक्ष मा. श्री. साहेबराव पवार (दाजी) यांनी पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांना त्यांच्या भावी आयुष्यासाठी शुभेच्छा दिल्या.

यावेळी ममहाविद्यालयातील परीक्षा विभाग समन्वयक श्री. किरण सकट यांनी सर्वांचे स्वागत व प्रास्ताविक केले. श्री. आप्पासाहेब कोळेकर यांनी सूत्रसंचालन व डॉ. दिलीप गाडे यांनी आभार प्रदर्शन

केले. सदर समारंभाचे सुयोग्य नियोजन केले होते. सदर समारंभाला विद्यार्थ्यांचा उत्कृष्ट प्रतिसाद लाभला. शेवटी सर्व उपस्थित पदवी प्राप्त विद्यार्थ्यांना अल्पोपहार व चहा देवून कार्यक्रमाची सांगता करण्यात आली.

इतिहास विभाग

- १) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज जयंती
- २) राष्ट्रमाता जिजाऊ साहेब जयंती
- ३) ८ मार्च जागतीक महिला दिन
- ४) १६ मार्च २० सलगरे महाविद्यालयात गडकोट किल्ले व संवर्धन या विषयावर प्रा. पोळ एस. एन्. यांचे व्याख्यान
- ५) इतिहास विभागाची शैक्षणिक व अभ्यास सहल महाबळेश्वर-प्रतापगड-रायगड- मुरड जंजिरा यशस्वी पार पडली.
- ६) इतिहास विभागाचा विद्यार्थी श्री. बाळासो मोटे यांने टाळे बंदीच्या काळात गरजूना खेड्यामध्ये कीट वाटप केले बद्दल त्यांची शासनाने प्रशंसा केली.

प्रा. पोळ एस. एन्.
इतिहास विभाग

मराठी विभाग

- १) दि. १२ ऑक्टोबर २०१९ रोजी मराठी वाङ्मय मंडळाच्या उद्घाटना प्रसंगी भितीपत्रकाचे अनावरण व 'चित्रपट निर्मिती व्यवसाय प्रक्रिया व आस्वाद' या विषयावर लघुपटाचे दिग्दर्शक व पटकथाकार उमेश मालन यांचे व्याख्यान तसेच गोल्डन टॉयलेट हा लघुपट दाखवण्यात आला.
- २) दि. १५ ऑक्टोबर २०१९ रोजी डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांच्या जयंती निमित्ताने आयोजित 'वाचन चळवळ दिन' साजरा केला या प्रसंगी प्राचार्य अशोक बाबर, जेष्ठ समिक्षक व लेखक जी. के. ऐनापुरे, प्रा. विजय कोष्टी यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.
- ३) दि. ८ जानेवारी ते १४ जानेवारी २०२० या कालावधीत 'मराठी भाषा संवर्धन पंधरवड्यानिमित्त' विविध कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले ते पुढील प्रमाणे
- १) ८ जानेवारी २०२० शुध्दलेखन स्पर्धा
- २) ९ जानेवारी २०२० भाषा वाङ्मय मंडळाच्या वतीने भितीपत्रकाचे अनावरण शिक्षण प्रसारक संस्थेचे उपाध्यक्ष श्री सुरेश पाटील यांचे हस्ते
- ३) १० जानेवारी २०२० विद्यार्थ्यांचे कविसंमेलन प्रमुख पाहुणे श्री. चंद्रकांत बाबर
- ४) ११ जानेवारी २०२० जी. के. ऐनापुरे यांच्या 'चारुता सागर दुःखाचा गिरव' या पुस्कावर व्याख्यान वक्ते डॉ. लक्ष्मण शिंदे मिरज

- ५) १३ जानेवारी २०२० मराठी भाषा संवर्धन व्याख्यान वक्ते अॅड, सतिश पाटोळे
- ६) १४ जानेवारी २०२० डॉ. मोहन लोंढे यांच्या 'कांदबरीतील कामगार विश्व' या ग्रंथाचे प्रकाशन जी. के. ऐनापुरे यांच्या हस्ते
- वरील सर्व कार्यक्रमास विद्यार्थांचा उत्फुर्त सहभाग व प्रतिसाद मिळाला.
- ४) दि. २७ जानेवारी २०२० रोजी मराठी विभागाची एक दिवसीय शैक्षणिक सहलीचे आयोजन या निमित्ताने साहित्यिकांच्या भेटी घेऊन त्यांच्याशी चर्चा करण्यात आली.
- ५) दि. ५ फेब्रुवारी २०२० रोजी अग्रणी महाविद्यालयातील मराठी विभागाच्या वतीने 'आधुनिक भारतीय जैन साहित्य' या विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले.
- ६) दि. २७ फेब्रुवारी २०२० रोजी मराठी भाषा विभागात मराठी भाषा दिन साजरा करण्यात आला या निमित्ताने आयोजित केलेल्या साहित्यिक आपल्या भेटीला या कार्यक्रमास प्रमुख पाहुणे म्हणून कवि विनायक सरवदे उपस्थित होते.

डॉ. मोहन लोंढे
मराठी विभाग

विज्ञान मंडळ

दि. १२/१०/२०१९ रोजी विवेकानंद वैद्यक प्रतिष्ठाण बामणोली. सांगली व पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने संजिवन लिंक वर्कर स्किम अंतर्गत रसायनशास्त्र विभागामध्ये ३० शिक्षक - शिक्षकेत्तर, कर्मचा-यांचे व ८१ विद्यार्थी - विद्यार्थीनीनी रक्ताची तपासणी करून HIV/AIDS संदर्भात कवठेमहांकाळ ग्रामीण रुग्णालयातील कौन्सिलर लिंक वर्कर यांनी मोलाचे मार्गदर्शन केले.

सदर कार्यक्रमांमध्ये HIV-4 कारणे, गॅरसमजुती, वयातील होणारेबदल, त्यानुसार घ्यावयाची काळजी, रोगाणतुणच्या उपाय योजना इ. विषयी मार्गदर्शनकेले. या कार्यक्रमांमध्ये महाविद्यालयातील ३० शिक्षक व ८१ विद्यार्थी यांची तपासणीकरण्यात आली.

दि. २६/१२/२०१९ विज्ञान मंडळातर्फे आयोजित खंडग्रास सुर्यग्रहण दाखवणे.

पदार्थ विज्ञान विभागा-मार्फत खंडग्रास सुर्यग्रहण पाहण्याचा कार्यक्रम आयोजित केला गेला. सकाळी ८.०४ मि. खंडग्रास सुर्यग्रहण सुरु झाले. या एका नैसर्गिक, भौगोलिक दहा वर्षानंतर आपल्या भागामध्ये दिसणा-या सुर्यग्रहणाचे साक्षीदार होण्यासाठी सर्व प्राध्यापक वृंद कर्मचारी आणि आपले असंख्य विद्यार्थी-विद्यार्थीनी उपस्थित होत्या.

या भौगोलिक घटनेचा आनंद घेण्यासाठी सर्व विद्यार्थ्यांनी उपस्थिती दर्शविली होती. तसेच सुर्यग्रहण काय असते? त्याबद्दलचे बरेचसे गॅरसमज यावेळी प्राध्यापकांनी विद्यार्थ्यांच्या मनातून दूर करण्याचा प्रयात्न केला. प्रश्नोत्तरांचा कार्यक्रम देखील कार्यक्रमाच्या शेवटी घेण्यात आला. ठीक सकाळी

१०.५६ वेळ होती सुर्यग्रहण संपल्यानंतर या कार्यक्रमांची सांगता करण्यात आली.

दि. २८/२/२०२० रोजी विज्ञान मंडळा तर्फे राष्ट्रीय विज्ञान दिन भौतिकशास्त्र विभागात साजरा करण्यात आला.

सदर कार्यक्रमासाठी शिवाजी विद्यापीठ भूगोल अभ्यास मंडळ सदस्य डॉ. कुंभार, वाणिज्य विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. जगदाळ इतिहास विभागप्रमुख प्रा. पोळ सर, प्रा. इमडे, प्रा. व्ही.व्ही कोष्टी, गणित विभागातील प्रा. दुधाळ सर रासायनशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. एस्. व्ही. पाटील, प्रीया पाटील, भौतिकशास्त्र विभागातील सर्व शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी व विज्ञान शाखेतील बहुसंख्य विद्यार्थी उपस्थित होते.

सर्व सन्माननीय व्यक्तींच्या हस्ते डॉ. सी. व्ही. रामन यांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. कार्यक्रमाचे प्रस्ताविक सहभागींचे स्वागत विज्ञान मंडळ व भौतिकशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. सौ. पी. यू. महायुनी यांनी केले.

प्रा. जितेंद्र मोरे यांनी राष्ट्रीय विज्ञान दिनाचे महत्त्व व डॉ. सी. व्ही. रामण यांच्या कार्याविषयी महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शन केले. प्रा. आश्विनी बिले यांनी सर्वांचे अभार मानले व हा कार्यक्रम संपन्न झाला.

अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत दि. ११/२/२०२० रोजी बेटी बचाओ-बेटी व बेटी पढाओ व महिला सक्षमीकरण या विषयावर कार्यशाळा

सदर कार्यशाळेमध्ये आमचे महाविद्यालयातील तसेच अग्रणी महाविद्यालय परिक्षेत्रात सामाविष्ट असलेल्या महाविद्यालयातील मिळून एकूण १८१ विद्यार्थी, विद्यार्थिनी तसेच शिक्षक सहभागी झाले होते सदर कार्यशाळेस साधन व्याक्ती म्हणून डॉ. प्रभा पाटील, प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख, पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली आणि डॉ. भारती पाटील, लेखिका, कवीत्री यांनी मार्गदर्शन केले.

Prof. (Dr.) M. K. Patil

Books Authored for B.Sc.II (Statistics)

Sr. No.	Title of the book with ISBN Number	Publisher	Whether Principal author/co author
1	Probability Distributions- I <i>ISBN:978-93-89435-19-1</i>	PhadakePrakashan, Kolhapur	Principal Author
2	Statistical Methods-I <i>ISBN:978-93-89435-26-9</i>	PhadakePrakashan, Kolhapur	Co-author
3	Probability Distributions- II <i>ISBN:978-93-89435-44-3</i>	PhadakePrakashan, Kolhapur	Co-author
4	Statistical Methods-II <i>ISBN:978-93-89435-56-6</i>	PhadakePrakashan, Kolhapur	Co-author

❖ **Participation in Workshop/Seminar/Webinar**

1. Participated in Sangli District level workshop on “Students Election Process 2019” jointly organised by Shivaji University, Kolhapur and Dr.Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli on 13th July, 2019

2. National Seminar on Advances in Statistical Modeling and Inference (NSASMI-2020) Sponsored by UGC Under SAP-DRS-1, organised by Department of Statistics, Shivaji University, Kolhapur during 14-15 February, 2020

3. 3 Days National Level Webinar on “Assessment and Accreditation: A revised accreditation framework for affiliated colleges” organised by Government college of Arts and Science, Aurangabad with IQAC cluster India during 21st May, 2020 to 23rd May, 2020

4. Webinar on Statistics for Civil Engineers : Dr. Anil Gore, Pune, Organised by EFC (Epicons Friends of Concrete) on 23rd May, 2020

❖ **Resource Person**

(I) Resource person in the one day workshop sponsored by Shivaji University,

Kolhapur on revised syllabus (CBCS) in Statistics at B. Sc. II held on 30th

November, organized by Department of Statistics, DattajiraoKadam Arts, Science and Commerce College, Ichalkaranji
Topic: Uniform, Exponential, Gamma and Beta Distribution

❖ **Member of the following committee's formed by Shivaji University, Kolhapur**

- (i) Member of Local Inquiry Committee (LIC)
a) Arts, Science and Commerce College, Ramanandnagar : 6th July, 2019
b) Datta Dwarka Mahavidyalaya, Wakare: 21st December, 2019
c) Sardar Babasaheb Mane Mahavidyalaya, Rahimatpur : 8th January 2020
- (ii) Revision of Syllabus Sub Committee meeting for M. Com. II (CBCS) Advanced Statistics Paper VII & VIII on 3rd December, 2019
- (iii) Member of Expert Committee
- (iv) Member of Academic Audit Committee
- (v) Placement committee of the teachers in Statge2/ Stage3. Subject Expert in Statistics 28th November, 2019

Prof. Dr. Suvarna B. More

- 1) Promoted as Professor in Zoology.
- 2) Resource person at,
a) willingdon college on 9th oct 2019
b) Miraj Mahavidyalaya Miraj 10th oct 2019
c) Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya Sagli 4 oct 2019
- 3) Participated in Teachers Training Workshop on “ climate change and sustainable Development Goals” on 13th Feb, 2020.
- 4) Participated in *Beti Bachao- Beti Padhao* and Women Empowerment at P.V.P Mahavidyalaya, Kavathe Mahankal on 11th Feb. 2020
- 5) Participated and chaired a session in one day workshop in revised syllabus (CBCS) in Zoology, B.Sc.II on 14th Sept. 2019
- 6) Paper setter B. Sc. II
- 7) Local Inquiry committee (LIC) member at Kale college, Kolhapur.
- 8) Research Monitoring committee member of wildlife government of Maharashtra.
- 9) Member of Green Army (भारतीय हरीत सेना सदस्य)
- 10) Excursion of B.Sc. II at Bondla wildlife sanctuay *Netravali Sanctuary, Malvan, Sindhudury* and *Devgad* 15th Jan. to 19 Jan. 2020

- 11) Excursion of B.Sc.I at *Jakhapur* and *Dandoba* to study Biodiversity
- 12) Tree plantation at college campus
- 13) Celebrated wildlife week by arranging various activities. At Department organized exhibition of various medicinal plants, rare marine gastropod and molluscan shells, various stones, aquatic plants, poster presentation on wildlife global warming and Environmental effects etc 5th to 12th oct. 2019
- 14) Ph. D. Guidance for two research students on.

V. V. Koshti

Sr. No.	Activity		Duration
01	One day Workshop on student election	P.K. College, Sangliwadi	13/07/19
02	One day Workshop on B.Com.II Syllabus	D. K. College, Ichalkaranji	31/08/19
03	Two day National Conference	Shiroda (Goa)	03/11/19
04	One day Workshop on B. Sc. II Syllabus	Adarsh College, Vita	14/12/19
05	Workshop: Making of Short film	P.V.P. College K.Mahankal	05/03/20
06	Webinar on e-content development	Shivaji University, Kolhapur	10/04/20
07	International webinar on Corona	Dahiwadi College, Dahiwadi	20/05/20
Examination Work			
01	Paper Setting B.Sc. II	Shivaji University, Kolhapur	20/02/20
02	Paper Setting B.A. II	Shivaji University, Kolhapur	23/10/19
03	Examiner / Moderator at B.Sc. II Theory	P.V.P. College Tasgaon	05 Days
04	Basic Statistics Quiz -2020	P.V.P. College K. Mahankal	01/03/20

Publication

Title of article		Name of journal, date, issue	
1. In Silico Study and Validation of Sars Coronavirus 2 (COVID 19)Proteins for Better Understanding the Control Measures (Co-author)		World Journal of Pharmaceutical Research Vol. 9 Issue 5 1306-1325. ISSN2277-7105(30/4/20)	SJIF Impact Factor 8.084
Achievements			
01	शैक्षणिक आणि सामाजिक कार्य पुरस्कार (एस. बी. सी. संघर्ष समिती, महाराष्ट्र राज्य)	Ichalkaranji	3/09/19
02	राष्ट्रीय शिक्षक भूषण पुरस्कार (शिक्षक विकास परिषद गोवा)	Goa	03/11/19
03	पत्रमहर्षी कै. दे. र. भागवत पुरस्कार (नगर वाचनालय सातारा)	Satara	07/11/19
04	जीवनगौरव पुरस्कार (ऋणमोचन सोशल फॉंडेशन, नाशिक)	Nashik	12/1/20
05	नाशिकरत्न पुरस्कार (भावना बहुदेशिय संस्था, नाशिक)	Nashik	12/1/20
06	गुणनिधी समाजरत्न राष्ट्रीय पुरस्कार (कृष्णाजी फॉंडेशन, पुणे)	Pune	09/02/20
07	कै. तात्यासाहेब तेंडुलकर पुरस्कार २०१९ (सोलापुर जिल्हा वृत्तपत्रलेखन संघ)	Solapur	07/03/20
08	Published 1400 articles in leading newspapers in Maharashtra on various topics in 2019-20		
09	Participated in more than 20 Corona awareness & other quiz programs organized by various colleges		

डॉ. मोहन लोंडे

ग्रंथाचे प्रकाशन - ४ नोव्हेंबर २०१९ 'मराठी कादंबरीतील कामगार विश्व'

स्वच्छंद प्रकाशन कोल्हापूर ISBN-978-93-83797-55-9

प्रस्तावना - ८ मार्च २०२० 'कोठडीतील चांदणी' प्रकाशन मुंबई 978-81-940148-1-2

शोधनिबंध - १ जुन २०२० 'अण्णाभाऊ साठे यांच्या लोकनाट्यातील सामाजिक प्रश्न',
प्रबोधशिल्पी अण्णाभाऊ साठे, शिवावा प्रकाशन पुणे.

ISBN-978-93-85426-56-8

एम्. ए. भाग २ - 'बोलीस्वरूप व वैशिष्ट्ये' शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर

Dr. Dilip Akaram Gade

Participation, Paper Presentation in various Workshops, Conferences
and Seminars

1. Paper presented in One Day Multidisciplinary National Seminar on "Emerging Trends and Issues in Social Sciences" The topic entitled "Age Structure of Urban Population of Maharashtra in India: A Geographical Analysis." the National Seminar organized by Department of Geography, Economic, History, Political Science, Psychology, Sociology, Physical Education and Sport, Kanya Mahavidyalaya, Miraj, on dated 1st February, 2020.
2. Participated in the One Day Workshop on "Students' Council Election" held on 15th June, 2019 at Department of Students' Development, Shivaji University Kolhapur.
3. Participated in one day Workshop on "Students Election Process 2019" Jointly organized by Shivaji University, Kolhapur and Bharti Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli on Saturday 13th July, 2019 held at Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli.
4. Participated in the New changed syllabus training one day workshop on "Concept in Tourism Geography- Paper-I & Development and Planning of Tourism –Paper II" for B. A. II (IDS) subject organized by Department of Geography dated on Saturday 7th September 2019.
5. Participated in the One Day Workshop on "Modern Indian Jain Literature, a lead college programme, organized by Padmabhushan Vasantodada Patil Mahavidyalaya, Kavathe Mahankal held on 5th February, 2020
6. Participated in the One Day Workshop on "Activities of Students' Development cell" held on 18th February, 2020 at Shivaji University, Kolhapur.

Publications

- 1 Research Paper Published entitled "A Comparative Study of Noise Level

during Ganesh Festival in Greater Mumbai, Maharashtra” A book entitled Application of Research Methods and Techniques in Geography Edited by Dr. Savitsmita Chavan University of Mumbai with ISBN 978-93-83342-63 –I

2 Research Paper Published entitled “Age Structure of Urban Population of Maharashtra in India: A Geographical Analysis.” Vidyabhatati Peer Reviewed International Refereed Research Journal Impact Factor: 7.041 (IIJIF), ISSN 23199318. One Day Multidisciplinary National Seminar on “Emerging Trends and Issues in Social Sciences” the National Seminar organized by Kanya Mahavidyalaya, Miraj, on dated 1st February, 2020.

Subject Expert

1) Work done as a subject expert on dated 29/07/2019 at Shrimant Babasaheb Deshmukh Mahavidyalaya, Atpadi affiliated to Shivaji University, Kolhapur

ONLINE COURSES

- 1) Participated in the One Day National Webinar on “Environmental & Health Disaster: Its Impact and Management” Organized by Dr. C. D. Deshmukh Commerce and Sou. K. G. Tamhane Arts College Roha Dist- Raigad held on May 2nd 2020.
- 2) Participated in the Two Day National Webinar on “CAS Promotion- Issues & E- content Development” Organized by Dnyandeo Mohekar Mahavidyalaya, Kalamb, held on 1st May to 2nd May, 2020.
- 3) Participated in online two Day Webinar on “Introduction to Research Designs – From Theory to Practice” organized by Elphinstone College Mumbai, on dated April 29 & 30, 2020.
- 4) Participated in the One Day online webinar on “e- Content Development” organized by Research Center for English Language and Literature Kolhapur held on 10th April 2020.
- 5) Actively Participated in online “ Covid-19 Pandemic General Awareness Quiz Programme”

Prof. A. S. Kolekar

- 1) Participated in one Day workshop on “Research Methodology” at Dept of English, SUK.
- 2) An Aritical Published on “An Administration of Ahiilybai Holkar” in Dipawali Issue of sahitya sagar.
- 3) A Research paper published entitled identity crisis in Tony Morrison’s “Home” in book” Post- modern Perspectives in English language and Literature.
- 4) Participated in “E-Content Development webinar”.

कला, वाणिज्य व विज्ञान विभाग

सिनीअर विभाग

प्राचार्य - डॉ. अशोक बाबर

इंग्रजी

- प्रा. डॉ. बाबर ए. व्ही., एम.ए., पीएच.डी.
प्रा. कांबळे एस्. एस्. एम.ए., नेट
प्रा. ढेरे ए. डी. एम.ए., बी.एड.
प्रा. मगदूम व्ही. ए. एम.ए., बी. एड.
प्रा. कु. सावनूकर आशिया एम.ए.
प्रा. शिंदे राहुल एम.ए., बी. एड.
प्रा. सुतार व्ही. पी. एम.ए.
प्रा. मुल्ला एफ. जे. एम.ए.

मराठी

- प्रा. डॉ. लोंढे एम्. जी. एम.ए., एम्.फिल., पीएच. डी.
प्रा. डॉ. शिंदे ए. एस्. एम. ए., एम्.फिल., पीएच. डी.
प्रा. पोरे एस. डी. एम. ए.
प्रा. पाटील रविंद्रकुमार एम. ए.
प्रा. कु. इमडे ए. आर एम.ए., बी. एड. सेट

हिंदी

- प्रा. सोनवणे एस्. जी. एम.ए.
प्रा. डॉ. शिंदे व्ही. एस. एम. ए. पीएच. डी.

अर्थशास्त्र

- प्रा. डॉ. भोसले टी. एम्. एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी.
प्रा. सकट के. एल. एम.ए. नेट
प्रा. पाटील सी. बी. एम.ए. बी.एड., नेट
प्रा. कु. अवसरे ए. एस. एम.ए.

शारीरिक शिक्षण

- प्रा. भोसले ए. पी. एम.पी.एड्.
प्रा. पाटील बी. एस्. एम.पी.एड्.

वाणिज्य विभाग

- प्रा. डॉ. सौ. जगदाळे व्ही. पी. एम.कॉम. एम्.फिल. पीएच.डी.
प्रा. डॉ. मोहिते बी. एच. एम.कॉम. पीएच.डी.
प्रा. माने ए. एम. एम.कॉम., सेट, नेट
प्रा. खांडेकर ए. एम. एम. कॉम.
प्रा. शिंदे एस. एम. एम.कॉम., सेट

इतिहास

- प्रा. पोळ एस्. एन्. एम.ए.
प्रा. जमदाडे ए. ए. एम.ए., एम. एड.
प्रा. पाटील एस. एस. एम.ए.
प्रा. क्षीरसागर जयश्री एम. ए.
प्रा. एनापूरे के. जी. एम. ए.

भूगोल

- प्रा. डॉ. कुंभार टी. ई. एम.ए. पीएच. डी.
प्रा. डॉ. पोळ एन्. एस्.

एम.ए. एम्.फिल., पीएच. डी.

- प्रा. डॉ. गाडे डी. ए. एम.ए., पीएच. डी., नेट
प्रा. माळी ए. एम. एम. ए.
प्रा. घाटगे व्ही. पी. एम. ए.
प्रा. माळी बी. एम. ए.

राज्यशास्त्र

- प्रा. मुलाणी एस्. आर. एम.ए.

- प्रा. पाटील डी. एस्. एम.ए.

समाजशास्त्र

- प्रा. सौ. पवार एस. एस. एम. ए.
प्रा. यादव एस. एस. एम. ए.

मानसशास्त्र

- प्रा. डॉ. कांबळे व्ही. डी. एम.ए., सेट, नेट, पीएच.डी.
प्रा. डॉ. सुर्यवंशी एम्. एस्. एम.ए. एम्.फिल., पीएच.डी.
प्रा. सुर्यवंशी डी. एस्. एम. ए. सेट
प्रा. सौ. देसाई पी. पी. एम. ए.

संख्याशास्त्र

- प्रा. डॉ. पाटील एम्. के.

एम.एस्सी. एम्.फिल. पीएच.डी., डी.आय.टी.

- प्रा. कोष्टी. व्ही. व्ही. एम.एस्सी. एम्.फिल., डी.आय.टी.

गणित

- प्रा. दुधाळ आर. ए. एम.एस्सी. एम.फिल.

वनस्पतीशास्त्र

- प्रा. पाटील टी. जी. एम.एस्सी., एम्.फिल.
प्रा. डॉ. जाधव बी. टी. एम. एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. पाटील एस. बी. एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. साबळे एस. एम. एम. एस्सी.
प्रा. पाटोळे एस. एस. प्रा. पाटील एस. एम.
प्रा. कदम ए. एस. प्रा. पाटील एस. एस.

पदार्थ विज्ञान

- प्रा. सौ. महामुनी पी. यु. एम. एस्सी.
प्रा. पाटील एस्. बी. एम. एस्सी.
प्रा. डॉ. शेंडगे एस्. एस्. एम. एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. साळुंखे ए. जी. एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. शिंदे एम. एस. एम. एस्सी.
प्रा. मोरे जी. एस. एम. एस्सी.
प्रा. गोडसे एस. टी. एम. एस्सी.
प्रा. पाटील एम. ए. एम. एस्सी.
प्रा. बीह्ले ए. बी. एम. एस्सी.

रसायनशास्त्र

- प्रा. पाटील एस्. व्ही. एम.एस्सी.एम्.फिल.
प्रा. डॉ. कोरे जी. डी. एम. एस्सी., पीएच. डी.
प्रा. कांबळे ए. ए. एम. एस्सी. सेट
प्रा. कु. पाटील पुजा एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. शिंदे एस. एस. एम. एस्सी.
प्रा. शिंदे टी. पी. प्रा. माने एस. आर.
प्रा. साळुंखे ए. पी. प्रा. फुटाने एस. बी.
प्रा. सावनुरकर टी. यु. प्रा. पाटील एस. एस.
प्रा. चव्हान पी. आर.
प्राणिशास्त्र
प्रा. डॉ. कु. मोरे एस. बी. एम.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. इंगोले एस. जी. एम.एस्सी., एम.एड.
प्रा. जमगे पी. के. प्रा. चौगुले एस. ए.
शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. डॉ. शिंदे एम. एम. एम.पी.एड., सेट, पीएच.डी.
ग्रंथालय विभाग / ग्रंथपाल
प्रा. कांबळे एम. एम.
एम.ए.एम.लिब अण्ड आय.एस्सी, सेट

ज्युनिअर विभाग

इंग्रजी

- प्रा. कोळेकर ए. एस. एम.ए.बी.एड., नेट, सेट
प्रा. मासाळ सचिन एम. ए., बी. एड

मराठी

- प्रा. सौ. सुर्यवंशी एस्. एस्. एम.ए., बी.एड.
प्रा. सौ. ओलेकर एस. डी. एम.ए., बी.एड.
प्रा. पोरे एस. डी. एम. ए.

हिंदी

- प्रा. थोरात डी. पी. एम.ए., बी.एड. नेट, सेट

अर्थशास्त्र / सहकार

- प्रा. वाघमारे टी. ए. एम.ए., बी.एड.
प्रा. पाटील सी. बी. एम.ए., बी.एड.

इतिहास

- प्रा. सौ. तोरणे व्ही. एस. एम.ए., बी.एड.

गणित

- प्रा. कु. पवार एस. एन. एम. एस्सी.

वाणिज्य विभाग

- प्रा. पाटील एस. एस. एम.कॉम., बी.एड.
प्रा. शिंदे एस. पी. एम.कॉम.
शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. डॉ. शिंदे एम. एम.
एम.पी.एड., सेट, पीएच.डी.

पदार्थ विज्ञान

- प्रा. शिंदे आर. एल. एम.एस्सी., बी.एड.
प्रा. कर्चे एस्. व्ही. एम.एस्सी., बी.एड.
प्रा. पाटील सुरेश तुकाराम एम.एस्सी., बी.एड.

रसायनशास्त्र

- प्रा. तोरणे एस्. एन्. एम.एस्सी., बी.एड.
प्रा. के. एस. पाटील एम.एस्सी., बी.एड.
राज्यशास्त्र / इतिहास
प्रा. पाटील बी. एन्. एम.ए., बी.एड.

जीवशास्त्र

- प्रा. कांबळे जी. के. एम.एस्सी., बी.एड.

प्रशासकीय कर्मचारी

प्रबंधक

श्री. स्वामी आर. ए. एम. ए. जीडीसी & ए

मुख्य लिपीक

श्री. चंदनशिवे बी. टी. बी.एस्सी.,एम.ए.

कनिष्ठ लघुलेखक

श्री. शिंदे एस. एस. बी. कॉम., लघुलेखन

ग्रंथालय लिपीक

श्री. थोरात टी. ए. बी. ए. बी. पी. एड.

श्री. शिंदे एस. बी. एम. ए. बी. लिब्र.

प्रयोगशाळा सहाय्यक

श्री. मुजावर एस्. एन्. एच. एस. सी.

श्री. जाधव एस्. जे. बी.एस्सी.

कनिष्ठ लिपीक

श्री. जाधव एस्. डी. बी. कॉम.

श्री. शिंदे ए. एस्. बी. ए.

श्री. सोनंद बी. एस्. एम. ए.

श्री. पाटील जी. आर. बी.एस्सी

श्री. मुलाणी ए. एम. बी. एस्सी.

प्रयोगशाळा परिचर

श्री. पवार व्ही. आर.

श्री. शिंदे जी. व्ही.

श्री. झांबरे बी. जे.

श्री. पाटील व्ही. जी.

श्री. चव्हाण ए. बी. बी. ए.

श्री. गावडे बी. डी. बी. ए.

श्री. कोळी सी. ए.

श्री. खोत व्ही. पी.

ग्रंथालय परिचर

श्री. बोदगीरे एस्. एन्. बी.कॉम

श्री. माने एस्. आर.

श्री. गायकवाड ए. आर.

श्री. व्हनमोरे ए. व्ही.

श्री. पवार आर. एस्.

शिपाई

श्री. भांगले पी. बी.

श्री. वडर आर. बी.

श्री. कुंभार डी. आर. बी. ए.

श्री. पवार एम्. बी. बी. ए.

श्री. जंगम पी. आर. एम.ए.

श्री. कारंडे एस्. पी.

श्री. सपकाळ पी. जे. बी. ए.

श्री. भोसले व्ही. व्ही.

श्री. खोत एस. जी.